

ՀՀ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿՈՒՄՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ՀԱՂԹԱՀԱՐՄԱՆ ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ֆեյսինկյան քաղաքացիական ասամբլեայի
Վանաձորի գրասենյակ

2022

ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐ՝

Էդուարդ Աբրահամյան - միջազգային հարաբերությունների մասնագետ

Արմինե Մարգարյան - ռազմաքաղաքական հարցերով փորձագետ

Արեգ Քոչինյան - անվտանգային քաղաքականության փորձագետ

Ալբերտ Ներզեթյան - անվտանգային քաղաքականության փորձագետ

Սույն փաստաթուղթը պատրաստվել է Հելսինկյան քաղաքացիական
ասամբլեայի Վանաձորի գրասենյակի կողմից,
Ժողովրդավարության աջակցության ազգային ֆոնդի (NED) ֆինանսական
աջակցությամբ:

Փաստաթղթում արտահայտված տեսակետները, մեկնաբանություններն ու
եզրակացությունները հեղինակներինն են և հնարավոր է, որ չհամապատասխանեն
ֆինանսավորող կազմակերպության տեսակետներին:

ՆԱԽԱԲԱՆ

2020 թ. սեպտեմբերի 27-ից նոյեմբերի 9-ը Ադրբեջանի կողմից Արցախի դեմ սանձազերծած 44-օրյա պատերազմը եւ 2022 թ. փետրվարի 24-ին Ռուսաստանի կողմից Ուկրաինայի դեմ հրահրված ագրեսիան արմատապես փոխեցին Հայաստանի Հանրապետության անվտանգային միջավայրը՝ տարածաշրջանային եւ գլոբալ մակարդակներում: Մինևույն ժամանակ, անհրաժեշտ է ընդգծել, որ Հայաստանի Հանրապետության անվտանգային ճարտարապետությունը լուրջ ցնցումների է ենթարկվել և՛ 2008թ. ռուս-վրացական պատերազմի հետևանքով, և՛ 2013 թ. սեպտեմբերի 3-ին, երբ ՀՀ նախագահ Սերժ Սարգսյանը հրաժարվեց ԵՄ արևելյան գործընկերության ասոցացման համաձայնագրի ստորագրումից, և՛ 2016 թ. ապրիլին Ադրբեջանի՝ Արցախի դեմ սանձազերծած պատերազմի հետևանքով:

Երեսունամյա անկախության ժամանակահատվածում Հայաստանի Հանրապետությունն ունեցել է ազգային անվտանգության երկու ռազմավարություններ, որոնք ընդունվել են 2007 եւ 2020¹ թթ-ին: Մինևույն ժամանակ, ոչ առաջինը, ոչ էլ երկրորդն ի վիճակի չէր Հայաստանի Հանրապետության անվտանգային համակարգի վրա վերոնշյալ իրադարձություններից բխող հնարավոր մարտահրավերների գնահատման և դիմագրավման գործուն քանակներ առաջարկել, ինչի վառ ապացույցն է 44-օրյա պատերազմն ինքնին և դրա հետևանքները Հայաստանի և Արցախի համար:

Ավելին, 2021 թ. մայիսի 12-ին եւ 2022 թ. սեպտեմբերի 13-ին Ադրբեջանի կողմից ՀՀ ինքնիշխան տարածքի նկատմամբ սանձազերծած ագրեսիայի փաստը, դրա հետևանքով, ըստ պաշտոնական տվյալների, 140 քառակուսի կիլոմետր տարածքի զավթումը՝ հայ-ռուսական դաշնակցային հարաբերությունների հիմքի վրա ձևավորված երկկողմ պայմանագրերի և ՀԱՊԿ շրջանակներում ամրագրված Հավաքական անվտանգության ապահովման սկզբունքի առկայության պարագայում, ամրագրեցին Հայաստանի անվտանգային համակարգի անհամապատասխանությունը պետության ազգային և պետական շահերին:

Ներկայացվող հետազոտությունը մի կողմից վերլուծում է Հայաստանի Հանրապետության գործող անվտանգային համակարգի հարցերի լայն շրջանակ, մյուս կողմից ներկայացնում է անվտանգության ապահովման նոր հնարավորությունների շրջանակը՝ հանձինս ԱՄՆ հետ ռազմավարական գործընկերության օրինակների: Իրենց ոլորտներում ճանաչված փորձագետների կողմից իրականացված սույն հետազոտության երկու Գլուխներն էլ անվտանգային համակարգը վերստին դիտարկում են փոքր պետության հայեցակարգի շրջանակներում, որին անդրադարձել ենք Կազմակերպության նախորդ հետազոտության մեջ²:

Կարևոր է ընդգծել նաև, որ Հայաստանի Հանրապետության՝ որպես փոքր պետության, անվտանգային համակարգի ձևավորման հնարավորությունները

¹ https://www.primeminister.am/u_files/file/Different/AA-Razmavarutyun-Final.pdf

² <https://hcav.am/wp-content/uploads/2022/06/Green-paper-arm.pdf>

դիտարկվում են նախ արժեքային հենքի վրա, որոնք սահմանադրական սկզբունքներ են՝ ժողովրդավարություն, մարդու իրավունքներ, ինքնիշխանություն, և ապա ցույց են տալիս ոչ բլոկային պետության կարգավիճակի առավելությունները:

Հետազոտության հիմնական գլուխներին նախորդում է «Արտաքին քաղաքականության մանրակնության ընդլայնումն ու արդյունավետ դիվեսիֆիկացիան՝ որպես փոքր պետության առանցքային ռազմավարական առաջնահերթություն» խորագիրը կրող ներածական մասը՝ որպես կատարված հետազոտության հայեցակարգային հենք:

Հետազոտությունն արժեքավոր է նրանով, որ առաջին անգամ Հայաստանի Հանրապետության՝ ՀԱՊԿ անդամակցության առավելություններն ու թերությունները դիտարկվում են գուգահեռաբար՝ և՛ հայեցակարգային նշանակության փաստաթղթերի բովանդակության, և՛ դրանց պրակտիկ կիրառման, և՛ ռազմաքաղաքական ոլորտում Հայաստանի մանրելու անհրաժեշտությունը շեշտադրելու համատեքստում: Միննույն ժամանակ, առաջին անգամ ներկայացվում են թե ինչ առավելություններ կարող է ունենալ Հայաստանի Հանրապետությունը որպես փոքր և ոչ բլոկային պետություն՝ տարածաշրջանային եւ գլոբալ մակարդակներում նոր մարտահրավերների ի հայտ գալու դեպքում իր անվտանգային համակարգերը համաչափ զարգացնելու, պատասխաններ գտնելու և վերաձևակերպելու տեսակետից:

Արթուր Սաբունց
ՀՔԱ Վանաձորի գրասենյակի նախագահ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՐՏԱՔԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՄԱՆԵՎՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՅՆՈՒՄՆ Ու ԱՐԴՅՈՒԱՎԵՏ ԴԻՎԵՐՍԻՖԻԿԱՑԻԱՆ՝ ՈՐՊԵՍ ՓՈՔՐ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՑՔԱՅԻՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ԱՌԱՋՆԱՀԵՐԹՈՒԹՅՈՒՆ

Սառըպատերազմյան շրջանի միջազգային հարաբերությունների (հետայսու՝ ՄՀ) դասական գրականության գերակշիռ մասը, մեծամասամբ հիմնվելով քանակական չափանիշների վերլուծության վրա, համարում է, որ փոքր պետությունների գործունեությունը միջազգային քաղաքականության ոլորտում, ի տարբերություն միջին կամ մեծ տերությունների, եզրափակվում է սոսկ գոյաբանական առաջնահերթություններով, ինչն էլ պայմանավորված է փոքր պետության հնարավորությունները խիստ սահմանափակող համալիր-համակարգային գործոններով³: Մինչդեռ, այս մոտեցումը ժամանակակից հետազոտությունների շնորհիվ ոչ միայն ճանաչվել է գերպարզունակ⁴, այլև դարձել է խիստ անբավարար մեկնաբանելու ժամանակակից փոքր պետությունների ճկուն, խելամիտ, անվտանգային առումով դիմակայուն դիվանագիտական լուծումները և/ կամ ուժ ու ազդեցություն պրոյեկտելու ունակությունները՝ կրճատելով պայմանական փոքր և մեծ պետությունների միջև առկա համակարգային ասիմետրիան⁵:

Ի տարբերություն ավանդական պատկերացումների՝ ՄՀ ներկայիս համակարգում փոքր պետությունների գերակշիռ մասը ոչ միայն թույլ չեն, այլև կարողանում են օգտվել մանևրելու (manoeuvring), քաղաքական առևտրի (political bargaining) և արտաքին դերերի վրա հիմնված ռազմավարությունների (role-based strategies) լայն հնարավորություններից: Ինչպես ցույց են տալիս մի շարք հետազոտություններ՝ վերջիններս ունեն բարդ միջավայրում արագ ու արդյունավետ ադապտացվելու համեմատական առավելություն⁶: Ավելին, արդի ՄՀ համակարգի

³ Այս մոտեցմանն են պատկանում ՄՀ ավանդական տեսությունների տեսանկյունից դիտարկվող մի շարք առանցքային գործեր, ինչպիսիք են Morgenthau, Hans. 1985. Politics Among Nations: the Struggle for Power and Peace; Waltz, Kenneth 1979. Theory of International Politics; Rothstein, Robert. 1968. Alliances and Small Powers; Singer, Marshall. Weak States in a World of Powers; Vital, David. 1967. An Inequality of States: A Study of Small Power in International Politics.

⁴ Դասական մոտեցման քննադատության մասին տես՝ Elman, Miriam. 1995. The Foreign Policies of Small States: Challenging Neorealism in Its Own Backyard; Browning, Christopher. 2006. Small, Smart and Salient? Rethinking Identity in the Small States Literature. Կամ Keohane, Robert. 1969. Lilliputians' Dilemmas: Small States in International Politics.

⁵ Փոքր պետությունների միջազգային քաղաքականության մեջ ասիմետրիան կրճատելու ջանքերի մասին քննարկումներից են Long, Tom. 2017. Small States, Great Powers? Gaining Influence Through Intrinsic, Derivative, and Collective Power;

⁶ Փոքր պետությունների որպես համեմատական առավելություն արագ ադապտացվելու ունակություններին վերաբերող քննարկումներից են՝ Katzenstein, Peter. 1985. Small States in World Markets: Industrial Policy in Europe; Rosenau, James. 1981. The Adaptation of Small States; Edström, Håkan, et al., 2019. Military Strategy of Small States: Responding to External Shocks of the 21st Century.

պոլիցենտրիկ առաձգականությանների շնորհիվ փոքր պետությունները նախ կարողանում են իրենց միջավայր ներգրավել ավելի ազդեցիկ արտաքին խաղացողների՝ ստանալով մի կողմից այդ պետությունների տարածաշրջանային քաղաքականության վրա ազդելու հնարավորություն, մյուս կողմից՝ հնարավորություն են ստեղծում մեծ դերակատարների միջոցով դիվերսիֆիկացնել իրենց իսկ արտաքին, անվտանգային և տնտեսական քաղաքականությունը՝ խուսափելով միակողմանի կախվածությունից:

Ինչպես շեշտում են մի շարք գիտնականներ՝ ներկայում «փոքր պետությունները մեծ միջազգային համբավ և տեսանելիություն են վայելում»⁷՝ ունենալով «արտաքին քաղաքականության ոլորտում գործելու ընդարձակ դաշտ և ռազմավարական հնարավորությունների լայն շրջանակ, ավելին քան երբևէ հնարավոր է եղել [նախկինում]»⁸: Ուստի՝ «սա փոքր պետություն լինելու պատմության լավագույն ժամանակաշրջանն է», քանզի «բարդ փոխկախվածությունը [ժամանակակից միջազգային համակարգում] բարձրացնում է վերջինիս ազդեցությունն ու մանևրականությունը»⁹:

Փոքր պետության հայեցակարգը՝ որպես ՄՀ տեսության վերլուծական շրջանակ, արտաքին քաղաքական, տնտեսական, ինչպես նաև՝ անվտանգային համապարփակ դիվերսիֆիկացիան համարում է փոքր պետության կենսունակությունն ու դիմակայունությունն ապահովող ֆունդամենտալ նախապայման: Փոքր պետության դիվերսիֆիկացիայի արդյունավետության չափման միավորներն են տվյալ պետության *մանևրականության ազատությունն* (freedom of manoeuvre) ու *գործելու տարածությունը* (action space): Այս երկու որակական չափանիշները ծագում են ազդեցության ունակության (influence-capability) և ավտոնոմիայի (autonomy)՝ այսինքն պետության ղեկավարության արտաքին քաղաքական հարցերում ինքնուրույն որոշում կայացելու համադրման արդյունքում¹⁰: Տվյալ փոփոխականների վերլուծության արդյունքում հնարավոր է դառնում հասկանալ և բացատրել պետության հարաբերական ուժը միջազգային հարաբերություններում: Ի վերջո, ինչպես նշում է դասական հեղինակներից մեկը՝

«Հեղինակուկ միջազգային համակարգում փոքր պետությունը պետք է շարունակապես մանևրի ոչ միայն գոյատևման, այլ նաև բարգավաճման համար: Մանևրականությունը ենթադրում է

⁷ Hey, Jeanne. 2003. Introducing Small States Foreign Policy, p.1.

⁸ Wivel, Anders. 2016. Living on the edge: Georgian foreign policy between the West and the rest. p.92.

⁹ Long, Tom. 2017. Small States, Great Powers? Gaining Influence Through Intrinsic, Derivative, and Collective Power pp.185,191.

¹⁰ Առավել դասական գրականության մեջ այն ներկա է այլ տերմինաբանության ներքո, օրինակ՝ “positive power” եւ “negative power” (Organski, Katherine. 1960. World Politics, pp. 111-12); “power base for offensive/defensive diplomacy” (Goldman, Kjel. 1979., pp.115-41), կամ “offense-defence power capabilities” (Mouritzen, Hans, 1991. Tension between the Strong, and the Strategies of the Weak, p.219).

*տարատեսակ դաշինքների ստեղծում կամ համապատասխան
այլընտրանքային քաղաքականության [շարունակական] որոնում»¹¹:*

Այսպիսով, ՄՀ գրակնության համաձայն, արտաքին քաղաքականության ոլորտում փոքր պետության հարաբերական ուժն ու քաղաքական ունակություններն ունեն չափման երկու ցուցիչ՝ սեփական արտաքին միջավայրի վրա ազդեցություն ունենալու կարողություն (influence capability) և մանևրելու ազատության շրջանակ (freedom of manoeuvre): Մինչ առաջինը ենթադրում է հարևան պետություն(ներ)ի վարքագծի վրա ներազդելու նպատակով ազդեցություն պրոյեկտելու ունակություն, երկրորդը վերաբերում է այն ներքին կարողություններին, որոնք թույլ կտան սահմանափակել այլ պետություն(ներ)ի ազդեցությունը սեփական վարքագծի վրա¹²: Որպես կանոն, այս երկու չափման միավորները գտնվում են համակարգային փոխկապակցվածության մեջ: Սակայն առանցքային կարևորություն ունի փոքր պետությանը արտաքին մանևրականություն թույլ տվող ներքին ասպեկտները (*գործելու տարածությունը*), այսինքն սեփական վարքագիծը տնօրինելու արտաքին քաղաքականության *ներքին* կառուցվածքը: Վերջինս ձևավորվում է, որպես կանոն, մեծ տերությունների հետ ձևավորված հարաբերությունների ձևաչափից և մեծ տերությունների տվյալ փոքր պետության միջավայրում ներգրավվածության աստիճանից և առանձնահատկություններից¹³:

Ըստ սկանդինավյան գիտնականների՝ *գործելու տարածության* ներքին հիմքերն ամրապնդելու ռազմավարության արդյունքում, այն է՝ դիվերսիֆիկացնելով արտաքին քաղաքականությունը և սեփական միջավայր ներգրավելով այլ տերությունների, փոքր պետությանը հաջողվում է վարել ավելի հավակնոտ արտաքին քաղաքականություն, ինչն էլ իր հերթին հնարավորություն է ընձեռում մեծացնել իր արտաքին ընդգրկվածության շառավիղն ու բարձրացնել իր միջավայրում ազդեցություն պրոյեկտելու հնարավորությունները¹⁴: Այլ կերպ ասած, քաղաքական ղեկավարության կողմից պետության *գործելու տարածությունը* լայնեցնելու նպատակով մտածված և հետևողական քայլերի իրականացումը մեծացնում է պետություն արտաքին մանևրականության ազատությունը, որը դրսևորվում է երկու և ավելի պայմանագրահեն ռազմավարական գործընկերությունների զարգացման, այն է՝ իրական արտաքին դիվերսիֆիկացիայի միջոցով: Արդյունքում, բարձրանում է տվյալ փոքր պետության ոչ միայն կարևորությունը և անվտանգությունը միջազգային միջավայրում, այլև հնարավորություն է ընձեռնվում իմպլեմենտացնել բարդ արտաքին քաղաքական ռազմավարություններ¹⁵:

¹¹ Keohane, Robert. 1969. Lilliputians' Dilemmas: Small States in International politics. p.299.

¹² Mouritzen, Hans & Wivel, Anders. 2005. The Geopolitics of Euro-Atlantic Integration.p.33.

¹³ Mouritzen, Hans. 2005. A Hundred Years of Danish Action Space. p.118

¹⁴ Olsvig, Sara. 2022. Greenland's Ambiguous Action Space: Testing Internal and External Limitations between U.S. and Danish Arctic Interests; Mouritzen, Hans. 2020. Freedom of Manoeuvre in Nordic bilateral diplomacy; Peterson, Nikolaj. 2005. Danmark som international actor 705-2005.

¹⁵ Mouritzen, Hans. 2020. Freedom of Manoeuvre in Nordic bilateral diplomacy .

Կարևոր է արձանագրել, որ արտաքին մանևրականությունն ապահովող գործելու տարածությունը, որպես քաղաքական որոշումների կայացման դետերմինանտ միևնույն ժամանակ, մասամբ, սոցիալական կոնստրուկտ է: Այլ կերպ ասած, փոքր պետության գործելու տարածության չափն ու մանևրելու ազատությունից օգտվելու հնարավորությունն ուղղակիորեն կապված է տվյալ պետության որոշում կայացնող վերնախավի գիտելիքի, ինտելեկտուալ ունակությունների, պետական շահն ընկալելու առանձնահատկությունների, դավանած արժեքների, աշխարհաընկալումների, ինչպես նաև ռիսկերն ու շահաբաժինները մասնագիտորեն գնահատելու համադրման արդյունքից: Քաղաքական վերնախավի ունակությունները արտաքին քաղաքական այլընտրանքներ ստեղծելու կարողության ցուցիչն են, որը հիմնված է ինստիտուցիոնալ փորձի արդյունավետ վերլուծության, պետության վարած քաղաքականության հետևանքով ի հայտ եկած սխալների, պետության անմիջական կամ աշխարհաքաղաքական իրադարձություններից սովորելու/դասեր քաղելու ունակության վրա: Տեսական հայեցակարգի համաձայն, պետությունը ղեկավարող վերնախավի ինտելեկտուալ կարողությունները արտացոլվում են արտաքին քաղաքական քայլերին վերաբերող դրական և բացասական սցենարների մշակման, դրանց որակական/համեմատական վերլուծության՝ «ըդունելի» կամ «անընդունելի հետևանքներն ու գինը» հավասարակշռված գնահատելու մեջ¹⁶:

Այս հանգամանքը գործելու տարածությունն հասկացության սահմանները դարձնում է ոչ հստակ, սակայն դրանից փոքր պետության մանևրականության ֆենոմենը չի դադարում լինել օբյեկտիվ: Փոխարենը՝ վերջինիս թուլատրելի չափսերն ու օգտվելու հնարավորություններն են պետության որոշում կայացնողների կողմից ընկալվում առավել սուբյեկտիվ:

Մյուս կողմից, փոքր պետության ինստիտուտների արտաքին մանևրականության ազատությունն ընկալելու և դրանից օգտվելու ունակություններից բացի, նշանակություն ունի տվյալ փոքր պետության ներքին քաղաքական մշակույթի առանձնահատկությունները: Վերջինս ներառում է հանրության և քաղաքական ուժերի սեփական պետության արտաքին առաջնահերթությունների մասին ձևավորված պատկերացումները, ինչպես նաև «ներքնից վերև» (հանրությունից իշխանություն) օրակարգ ձևավորելու կարողությունը¹⁷:

Այսպիսով, այս աշխատության հետազոտական փիլիսոփայությունը կենտրոնացած է փոքր պետության հարաբերական ուժի և քաղաքական ունակության, այն է՝ մանևրելու ազատության և գործելու տարածության, հայեցակարգված չափման միավորների վրա: Հետևաբար՝ այս հետազոտությունը Հայաստան-ԱՄՆ ռազմավարական գործընկերության հեռանկարները և դրանց խոչընդոտող հանգամանքները Հայաստանի համար դիտարկում է հենց գործելու տարածության ներքին հնարավորությունները մեծացնելու և մանևրելու ազատությունից օգտվելու տեսանկյունից:

¹⁶ Mouritzen, Hans. 2005. A Hundred Years of Danish Action Space. p.116.

¹⁷ Ibid.p.118.

Բացի այդ, հաշվի է առնվում այն եզրակացությունը, որ համակարգային բազմաբևեռության պայմաններում տեսական դիվերսիֆիկացիայի առարկայական դրսևորումը ոչ բլոկային բազմավեկտորությունն է: Վերջինս համարվում է ժամանակակից միջազգային համակարգի առավել մանրականություն ապահովող ձևաչափ: Ինչպես նշում է բազմավեկտորությունն հայեցակարգող հեղինակը՝ արտաքին քաղաքական այս սկզբունքը փոքր պետությանը հնարավորություն է տալիս «բացել մանրելու շառավիղ՝ շրջանցելով այն սահմանափակումները, որոնք առկա են համակարգային մակարդակում»¹⁸: Արտաքին քաղաքականության ոլորտում ոչ բլոկային բազմավեկտորության գործնական կիրառումն արտահայտվում է փոքր պետության կողմից որդեգրված «համադաշնության» ռազմավարության (co-alignment) տեսքով, ինչը պետության կողմից ենթադրում է համապատասխան ինստիտուցիոնալ վարքագիծ, ինչն էլ իր հերթին տվյալ փոքր պետությանը հնարավորություն է ընձեռնում դիվերսիֆիկացնել իր արտաքին քաղաքական միջավայրը հիմնական մեծ գործընկերների հետ, կանխելով մեկ ռազմավարական գործընկերոջ գերակայությունն ու նրանից կախվածությունը, միննույն ժամանակ՝ չվնասելով սեփական անվտանգային համակարգը:

Այսպիսով՝ հիմնվելով ՄՀ փոքր պետությունների հայեցակարգի վերոնշյալ գիտական վերլուծական մոտեցումների վրա, այս աշխատանքի նպատակն է գիտահետազոտական ներդրում ունենալ Հայաստանի Հանրապետության հետպատերազմյան շրջանի արտաքին քաղաքականության այլընտրանքային տարբերակների ձևավորման գործում: Առաջարկելով ոչբլոկային «համադաշնության» ռազմավարության մեր տարբերակը, այս աշխատությունը գրված է փոքր պետության արտաքին-անվտանգային դիվերսիֆիկացիայի, այսինքն՝ *մանրականության բարձրացման* և *գործելու տարածության* ընդլայնման, ինչպես նաև դրանց խոչընդոտող հանգամանքների վերհանման համատեքստում: Ուստի մի կողմից քննության են արժանացել Հայաստան-ԱՄՆ ռազմավարական հարաբերությունների հեռանկարները՝ դրանցից բխող ոչբլոկային կարգավիճակի արտաքին և անվտանգային ճկունության առանձնահատկություններով, իսկ մյուս կողմից՝ Հայաստանի՝ ՀԱՊԿ անդամակցության հետևանքով առկա սահմանափակումներն ու անվտանգային առումով արտաքին մանրականության բարձրացմանը խոչընդոտող հանգամանքները:

¹⁸ Contessi, Nicola. 2015. Foreign and Security Policy Diversification in Eurasia: Issue Splitting, Co-alignment, and Relational Power.p.301

ԳԼՈՒԽ Ա

ԱՄՆ – ՀԱՅԱՍՏԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾՆԿԵՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՆԱՏՕ-ԻՑ ԴՈՒՐՍ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԴԱՇՆԱԿԻՑ ԴԱՌՆԱԼՈՒ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՐՏԱՔԻՆ ՄԱՆԵՎՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐՁՐԱՑՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ

Սույն Գլխի նպատակն է *հասկանալ ԱՄՆ-Հայաստան ռազմավարական գործընկերության հնարավոր հետանկարների, այդ թվում՝ ՆԱՏՕ-ից դուրս հիմնական դաշնակից (ՆԴՀԴ, Major-Non-NATO-Ally) կարգավիճակի շրջանակներում ԱՄՆ-ի կողմից ակնկալվող քաղաքական, ռազմական և ռազմատեխնիկական համագործակցության իրագործելիությունն ու սահմանափակող հիմնական համակարգային գործոնները:*

ՀՀ կառավարության 2021-2026 թթ. ծրագրով ամրագրված է, որ «Հայաստան-ԱՄՆ հարաբերությունները բարձրացել են նոր՝ ռազմավարական երկխոսության մակարդակի: Կառավարությունը շարունակելու է հետևողականորեն աշխատել ԱՄՆ-ի հետ բարեկամական գործընկերության զարգացման և խորացման ուղղությամբ»¹⁹: Կառավարության հանձնառությունից ենթադրելի է, որ Վարչապետ Նիկոլ Փաշինյանի գլխավորած կառավարությունն իր առջև Հայաստան-ԱՄՆ հարաբերությունները խորացնելու խնդիր է դրել՝ այն բարձրացնելով մինչև ռազմավարական գործընկերության մակարդակի: Հետազոտության սույն գլխի առարկան ռազմավարական գործընկերության ինստիտուցիոնալ դրսևորումներն են, և այն չի ներառում երկկողմ հարաբերություններում «ռազմավարական գործընկերություն» եզրույթի կիրառումը հռետորական նպատակներով:

Ինչ է ռազմավարական գործընկերությունը

Տվյալ ենթաբաժինը որակական տվյալների բովանդակային վերլուծություն է, որը կառուցված է հետևյալ հետազոտական հարցերի շուրջ՝

- ✓ *ի՞նչ է ռազմավարական գործընկերությունը ԱՄՆ արտաքին հարաբերություններում,*
- ✓ *որո՞նք են դրանում ներառված ուղղություններն ու առավելությունները, և*
- ✓ *որո՞նք են Հայաստան-ԱՄՆ ռազմավարական գործընկերության զարգացման հիմնական խոչընդոտները:*

Սույն ենթաբաժնով կսահմանվեն և կքննվեն 1) *ռազմավարական գործընկերությունը՝ որպես նոր գործիքակազմ արտաքին հարաբերություններում,* 2) *ԱՄՆ արտաքին քաղաքականության ռազմավարական գործընկերության երկկողմ ընկալումները՝ ռազմավարական գործընկերության փաստաթղթային ձևակերպման*

¹⁹ ՀՀ կառավարության 2021-2026 թթ. ծրագիր, [օնլայն] <https://www.gov.am/files/docs/4586.pdf> (28.11.2022թ.):

համատեքստում, 3) ԱՄՆ-ում ռազմավարական գործընկերության համապատասխան պայմանագրերի և օրենսդրական լրացուցիչ բաղադրիչների ընդունման բյուրոկրատական ընթացակարգերը, 4) ԱՄՆ-ի և այլ պետությունների միջև ռազմավարական գործընկերության համեմատական վերլուծությունը, դրանց ընդհանրությունները, առավելություններն ու զարգացման միտումները, 5) Հայաստանի համար ռազմավարական գործընկերությունը սահմանափակող հիմնական համակարգային գործոնները և 6) արգելքների հաղթահարման դեպքում Հայաստան-ԱՄՆ ռազմավարական գործընկերության ձևաչափի ստեղծման հեռանկարները:

Ռազմավարական գործընկերությունը՝ որպես փոխհարաբերությունների տարբերակվող կարգավիճակ, նոր երևույթ է միջազգային հարաբերություններում: Նմանատիպ որակումով փոխհարաբերություններ հիմնականում սկսել են ձևավորվել Սառը պատերազմից հետո՝ 1990-ականներին: ԽՍՀՄ փլուզմամբ և աշխարհակարգի փոփոխություններով պայմանավորված՝ միջազգային հարաբերություններում հիմնական դերակատարները արտաքին հարաբերությունների գործիքակազմում՝ սկսեցին կիրառել *ռազմավարական* գործընկերություններ ստեղծելու մոտեցումը՝ նպատակ ունենալով ձևավորել երկկողմ և բազմակողմ *«առանձնահատուկ հարաբերություններ»*²⁰: Այն ընձեռնում էր արտաքին քաղաքականության ոլորտում մանևրելու հնարավորություն և ռազմավարական մակարդակի փոխգործակցության դաշտ էր բացում՝ դասական հավաքական պաշտպանություն պարտավորեցնող դաշինքներից դուրս:

Առկա ռազմավարական գործընկերությունների վերաբերյալ հետազոտությունները²¹ ցույց են տալիս, որ ներկայում ձևավորված են մոտ 150 ռազմավարական գործընկերություններ: Միաժամանակ, դժվար է հստակ ներկայացնել դրանց քանակը՝ պայմանավորված դրանց վերաբերյալ պետությունների ընկալումների տարբերություններով, ինչպես նաև՝ ռազմավարական գործընկերություն ձևավորելու տարբեր պատճառներով, հետևաբար նաև՝ դրանց պայմանագրային հիմքերով ու կառուցվածքներով:

Որոշ ռազմավարական գործընկերություններ ձևավորվել են *«ընկերական»* պետությունների միջև, մյուսները՝ «մրցակցող»: Դրանք ներառում են ոչ միայն պետական դերակատարներին, այլև՝ վերապետական կառույցներին (ԵՄ): Նման գործընկերության մտադրությունը հաճախ ոչ ֆորմալ դաշինքների, կամ առավել ստույգ՝ «փափուկ դաշինքների» (soft alliance) ստեղծումն է՝ խարսխված համընդհանուր շահի վրա: Պայմանագրային ռազմավարական գործընկերության վրա զարգացած «փափուկ դաշինքները» ձևավորվում են համախոհ և արժեհամակարգային առումով նույնանման պետությունների միջև՝ որոշակի աշխարհակարգի կամ տարածաշրջանային անվտանգային ճարտարապետության ամրապնդման, ինչպես

²⁰ Kay, Sean. 2000. What Is a Strategic Partnership? Problems of Post-Communism. 47:3, 15-24, DOI: 10.1080/10758216.2000.11655882

²¹ Michalski, Anna & Pan, Zhongqi. 2017. Strategic Partnerships: A New Form of International Engagement. DOI: 10.1007/978-981-10-3141-0_2.

նան քաղաքական, տնտեսական և ռազմական համեմատական առավելություն զարգացնելու նպատակներով²²: Միջազգային հարաբերություններում դաշինքների ձևավորմանը վերաբերող գրականության մեջ նմանատիպ դրսևորումները հաճախ դասակարգվում են որպես «ռազմավարական համաձայնեցվածություն» (strategic alignment)²³: Նմանօրինակ «փափուկ դաշինքի» բնույթի ռազմավարական գործընկերությունների թվին կարելի է դասել այնպիսի հարաբերություններն, ինչպիսիք են, օրինակ՝ Թուրքիա-Ադրբեջան, Ռուսաստան-Ադրբեջան, ԱՄՆ-Հնդկաստան, Ռուսաստան-Չինաստան, Ռուսաստան-Թուրքիա հարաբերությունները: Առհասարակ, ռազմավարական գործընկերություններն իրենց բովանդակությամբ ավելի լայն են, քան ֆորմալ դաշինքները: Վերջիններս սահմանափակված չեն միայն անվտանգային բաղադրիչով և պետությունների կողմից դիտարկվում են որպես ավելի ճկուն ու բազմավեկտոր գործիք՝ արագ փոփոխվող միջազգային հարաբերություններում:

Լիբերալ աշխարհակարգի ձևափոխման համատեքստում՝ բազմակողմ, ժողովրդավարական սկզբունքների ու նորմերի վրա հիմնված համակարգի թուլացման, ինչպես նաև պետությունների կողմից միջազգային պարտավորությունների չկատարման պայմաններում, պետությունները սկսեցին ավելի կարևորել արտաքին հարաբերություններում ռազմավարական գործընկերությունների ձևավորումն ու զարգացումը՝ այն դիտարկելով որպես կարևոր գործիք՝ ազգային շահի սպասարկման արդյունավետության տեսանկյունից: Ռազմավարական գործընկերությունը նաև հնարավորություն էր ընձեռում ոչ հավաքական անվտանգության անդամ պետությունների հետ ստեղծել երկկողմ շահավետ համագործակցության միջոցներ²⁴: Քանակապես աճող պայմանագրահեն ռազմավարական գործընկերությունների ցանցը միջազգային հարաբերություններում կարևոր այլընտրանքային գործիքակազմի դեր է կատարում՝ հաճախ փոխլրացնելով փոխարինելով ավանդական միություններին, դաշինքներին և պակտերին²⁵:

Այսպես՝ ռազմավարական գործընկերությունը կարելի է սահմանել որպես *«միջազգային հարաբերություններում պետությունների միջև երկկողմ հարաբերությունների հատուկ ձև, որի նպատակը արտոնյալ երկկողմ հարաբերությունների ստեղծումն է»*²⁶: Ռազմավարական գործընկերություններն իրենց բնույթով և բովանդակությամբ ստատիկ և ֆիքսված չեն: Դրանք ենթարկվում են դինամիկ զարգացման և տրանսֆորմացիայի՝ ժամանակի ընթացքում երկու

²² Kay, Sean. 2000. What Is a Strategic Partnership? Problems of Post Communism. 47:3, 15-24, DOI: 10.1080/10758216.2000.11655882

²³ Wilkins S., Thomas. 2011. 'Alignment', not 'Alliance' – the Shifting Paradigm of International Security Cooperation: Toward a Conceptual Taxonomy of Alignment, Cambridge University Press, 38:1

²⁴ Michalski, Anna. 2019. Swedish Institute of International Affairs, [online] <https://www.ui.se/globalassets/ui.se-eng/publications/ui-publications/2019/ui-paper-no.-10-2019.pdf>

²⁵ Pan, Z., & Michalski, A. 2019. Contending logics of strategic partnership in international politics. *Asia Eur J* 17, pp. 265–280. <https://doi.org/10.1007/s10308-019-00553-3>

²⁶ Michalski, Anna. 2019. Swedish Institute of International Affairs, [online] <https://www.ui.se/globalassets/ui.se-eng/publications/ui-publications/2019/ui-paper-no.-10-2019.pdf>

դերակատարների միջև տարբեր հարցերի շուրջ առկա շահերի համընկնման կամ հակասության արդյունքում: Այլ կերպ ասած՝ «*ռազմավարական գործընկերությունն այն է, ինչ պետությունները դարձնում են այն*»²⁷:

Ռազմավարական գործընկերությունն ԱՄՆ արտաքին հարաբերություններում

ԱՄՆ արտաքին հարաբերություններում «ռազմավարական գործընկերությանը» (այդ թվում նաև «ռազմավարական երկխոսություն» որպես ռազմավարական գործընկերության հասնելու նախադրյալ) վերաբերող եզրույթները և դրանց ինստիտուցիոնալ դրսևորումները սկսեցին ձևավորվել Մառը պատերազմից հետո: 1991 թ. Բուշ Ավագի վարչակազմը «ռազմավարական երկխոսություն» նախաձեռնեց ՆԱՏՕ-ի և Վարշավայի պայմանագրի միջև՝ ստեղծելով Հյուսիսատլանտյան համագործակցության խորհուրդը: 1997 թ. Բուխարեստում Նախագահ Բիլ Բլինթոնը հայտարարեց Ռումինիայի հետ ռազմավարական գործընկերության մեկնարկի մասին: Այդ ժամանակահատվածում ԱՄՆ պետքարտուղարի տեղակալի պաշտոնը զբաղեցնող Ստրոբ Թալբոթը, խոսելով ռազմավարական գործընկերության մասին, նշեց, որ «*ռազմավարական գործընկերությունն իրենից ներկայացնում է համակարգված համատեղ ջանքեր՝ միտված ընդհանուր նպատակների իրականացմանը*»²⁸:

Չնայած Նախագահ Բուշ Կրտսերի կողմից միջազգային հարաբերություններում տարվող միակողմանիության քաղաքականությանը (unilateralism)՝ ահաբեկչության դեմ համաշխարհային պատերազմում ԱՄՆ-ը «ռազմավարական գործընկերության» պայմանագրեր ստորագրեց Ղազախստանի, Ուզբեկստանի և Ղրղզստանի հետ՝ ապահովելով դեպի Աֆղանստան ԱՄՆ զինված ուժերի տարանցման ուղիները: ԱՄՆ կողմից ռազմավարական գործընկերության ձևաչափի ընդլայնումը միջազգային հարաբերություններում առավելապես ակտիվացավ նախագահ Բարաք Օբամայի վարչակազմի ժամանակաշրջանում՝ նոր ինստիտուցիոնալ շունչ հաղորդելով Ինդոնեզիայի, Վիետնամի, Մալայզիայի և Նոր Զելանդիայի հետ երկկողմ հարաբերություններին ²⁹:

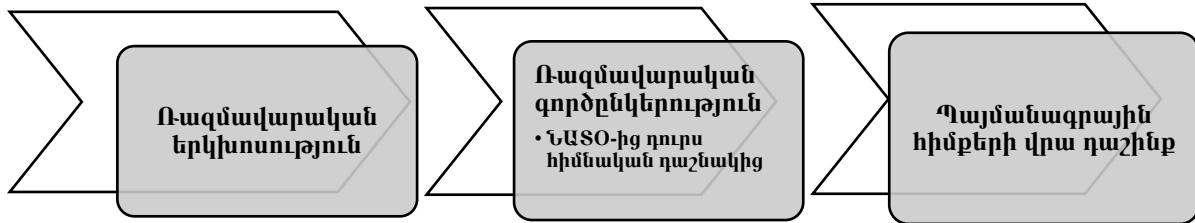
Այսպես՝ ԱՄՆ տեսանկյունից ռազմավարական գործընկերությունը գտնվում է ռազմավարական երկխոսության և ֆորմալ դաշինքի մեջտեղում (տե՛ս պատկեր 1):

²⁷ Tyushka, Andriy & Czechowska, Lucyna. 2019. “Strategic Partnerships, International Politics and IR Theory”, in States, International Organizations and Strategic Partnerships, Lucyna Czechowska et al. (Cheltenham, 2019), pp. 8– 43 (36)

²⁸ Talbott, Strobe. 1998. “The United States and Romania: A Strategic Partnership”, Bucharest, Romania, [online] https://1997-2001.state.gov/www/policy_remarks/1998/980319_talbott_bucharest.html

²⁹ Parameswaran, Prashanth. 2014. “Explaining US Strategic Partnerships in the Asia-Pacific Region: Origins, Developments and Prospects.” Contemporary Southeast Asia, vol. 36, no. 2, pp. 262–89. JSTOR, [online] <http://www.jstor.org/stable/43281291>. Accessed 10 Nov. 2022.

Պատկեր 1. Ռազմավարական գործընկերության դասակարգումը ԱՄՆ արտաքին հարաբերություններում

ԱՄՆ-ում ռազմավարական գործընկերության բյուրոկրատական ընթացակարգերը

ԱՄՆ-ի համար ռազմավարական գործընկերության հիմք կարող են լինել ինչպես ռազմավարական գործընկերության բնույթն ընդգծող համապարփակ երկկողմ պայմանագրերը՝ լրացված փոխըմբռնման հուշագրերով (ԱՄՆ-Կանադա, ԱՄՆ-Վրաստան, ԱՄՆ-Ուզբեկստան, ԱՄՆ-Կիպրոս³⁰, ԱՄՆ-Սինգապուր), այնպես էլ՝ ԱՄՆ Կոնգրեսի կողմից համապատասխան օրենսդրական ակտերի ընդունումը (Ուկրաինա, Խաղաղօվկիանոսյան երկրներ, Մոնղոլիա, Կոլումբիա)³¹: Նման օրենսդրական ակտերի նպատակն է երկկողմ ռազմավարական հարաբերություններին հաղորդել ինստիտուցիոնալ դրսևորում՝ միաժամանակ հստակ սահմանելով երկկողմ հարաբերություններում ներգրավված Կոնգրեսական հանձնաժողովների ցանկը, գործադիր իշխանության պարտավորությունները, ինչպես նաև՝ բյուջե հատկացնել նշված օրենքում հստակեցված նպատակներին հասնելու համար: Օրինակ՝ 2021թ. Խաղաղօվկիանոսյան երկրների հետ ռազմավարական գործընկերության օրենքով սահմանվել է, որ 2022-2026թթ. ընթացքում ԱՄՆ տարեկան բյուջեից ամենամյա Խաղաղօվկիանոսյան երկրներին հատկացվելու է 5 մլն. ԱՄՆ դոլարի աջակցություն³²:

Ռազմավարական գործընկերության մասին օրենքները հիմնականում հղում են կատարում երկու հիմնարար օրենսդրական ակտերի վրա, այն է՝ 1961 թ. Արտաքին աջակցության ակտը և 1976 թ. Ջենքի արտահանման վերահսկման ակտը: Սույն օրենքներով սահմանվում է օտարերկրյա պետություններին ֆինանսական աջակցության և պաշտպանական միջոցների (defense articles) տրամադրման ընթացակարգերը: Օրենքներով սահմանված հնարավորությունները կքննարկվեն հաջորդիվ: Մինչ այդ, կարևոր է հասկանալ և վեր հանել ԱՄՆ այն օրենքները, որոնք

³⁰ 2018թ. ԱՄՆ-Կիպրոս երկկողմ անվտանգային գործընկերության մտադրությունների մասին հայտարարություն:

³¹ Հարկ է նշել, որ ռազմավարական համագործակցության գործադիր և օրենսդիր ուղղությունները իրար փոխադարձաբար բացառող չեն, և հաճախ նաև փոխլրացնող են:

³² BLUE Pacific Act, H. R. 2967, 117th Congress, [online] <https://www.congress.gov/bill/117th-congress/house-bill/2967/text>

կարող են խոչընդոտ հանդիսանալ ԱՄՆ-Հայաստան փոխհարաբերությունները ռազմավարական գործընկերության մակարդակին հասցնելու համար:

ԱՄՆ և այլ պետությունների միջև ռազմավարական գործընկերության համեմատական վերլուծություն

Սույն ենթաբաժնում ներկայացվում է ԱՄՆ և այլ պետությունների միջև ձևավորված ռազմավարական գործընկերությանն առնչվող պայմանագրերի և օրենսդրական ակտերի որակական բովանդակային վերլուծությունը՝ կատարված կողմնորոշման միջոցով, որի համար օգտագործվել է Dedoose ծրագրային ապահովումը³³: Վերլուծության միավոր է հանդիսանում տեքստերում գործընկերությանը վերաբերող հիմնական ուղղությունները (օրինակ՝ ժողովրդավարություն, տնտեսություն, անվտանգություն, ընդհանուր արժեքներ և այլն) և դրանց բաղադրիչները (տե՛ս պատկեր 2. օգտագործված Կողերի և ենթակողերի համեմատական չափերը ըստ դրանց վերաբերող տեքստի քանակի): Ուսումնասիրության համար ընտրվել են ոչ ՆԱՏՕ-ի անդամ (երբ պայմանագրերը ստորագրվել են), ՆԱՏՕ-ից դուրս հիմնական դաշնակից (MNNA) և աշխարհագրորեն տարբեր պետություններ (ընդհանուր՝ 9 պետություն): Ստորև ներկայացվում են համեմատական բովանդակային վերլուծության արդյունքները/եզրակացությունները:

- *Համագործակցության ոլորտներ.* ռազմավարական գործընկերությանը վերաբերող պայմանագրերում և իրավական ակտերում նշվում է ԱՄՆ-ի և գործընկեր պետության հետ առնվազն չորս ռազմավարական ուղղություն՝ ժողովրդավարություն, տնտեսություն, անվտանգություն և մշակույթ:
- *Ռազմավարական գործընկերության իրագործման մեխանիզմները.* ռազմավարական գործընկերության պայմանագրերը իրագործելու համար հաճախ ստեղծվում են երկկողմ, բարձր մակարդակի հանձնաժողովներ (օրինակ՝ Ուկրաինա, Վրաստան), որոնք հանդիպում են առնվազն տարին մեկ անգամ և համակարգում են հանձնաժողովի ենթակայությամբ գտնվող ու վերոնշյալ ռազմավարական ուղղություններով աշխատող աշխատանքային խմբերի գործունեությունը:
- *Ընդհանուր արժեքներ.* բոլոր ռազմավարական գործընկերության փաստաթղթերում ընդհանուր արժեքները կամ ընդհանուր արժեհամակարգը դիտարկվում է որպես գործընկերության հիմք: Օրինակ՝ 2008 թ. ԱՄՆ-Վրաստան Ռազմավարական գործընկերության խարտիայում ամրագրված է, որ «երկու ժողովրդավարական պետությունների միջև համագործակցությունը

³³ Dane, Francis C. 2018. "Archival Research ." Essay. In Evaluating Research: Methodology for People Who Need to Read Research, 273–97. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc. Կողմնորոշման առարկա եղել է ռազմավարական գործակցության տեքստերում և՛ բացահայտ բովանդակությունը, և՛ թաքնված բովանդակությունը (latent content):

հիմնված է ընդհանուր արժեքների և շահերի վրա»³⁴: «Ընդհանուր արժեքներ» և «Ժողովրդավարություն» կոդերի խաչաձև աղյուսակավորումը (cross tabulation) ցույց է տվել դրանց համատեղ դիտարկման 12 դեպք: Նույն փաստաթղթում հատուկ ընդգծվում է, որ «ԱՄՆ-ի և Վրաստանի միջև գործընկերությունը բխում է այն համատեղ փոխըմբռնումից և համոզմունքից, որ ժողովրդավարությունը քաղաքական լեգիտիմության և, հետևաբար, կայունության գլխավոր հիմքն է»³⁵:

- «Ընդհանուր արժեքները» որպես գործընկերության առանցք. 2020 թ. ԱՄՆ կոնգրեսականներ Ջիմ Ռիչը և Ժան Շահինը քննադատական նամակ հղեցին Վրաստանի կառավարությանը՝ անհանգստություն հայտնելով Վրաստանի կառավարության կողմից խաղաղ ցույցերը խոչընդոտելու և խոստացված ընտրական բարեփոխումների հանձնառությունը չկատարելու վերաբերյալ: Նամակում մասնավորապես ընդգծված էր, որ Վրաստանում տեղի ունեցող գործընթացները

Պատկեր 2. Կոդերի և ենթակոդերի համեմատական չափսերը ըստ դրանց վերաբող տեքստի քանակի

³⁴ “United States-Georgia Charter on Strategic Partnership - United States Department of State.” U.S. Department of State, 14 January, 2021.[online] <https://www.state.gov/united-states-georgia-charter-on-strategic-partnership/>.

³⁵ IBID

«հարցեր են բարձրացնում մեր ընդհանուր արժեքների վերաբերյալ Վրաստանի հանձնառության մասին»»:³⁶

- *Ժողովրդավարությունը գործընկերության կարևոր բաղադրիչ. ռազմավարական գործընկերության փաստաթղթերի որակական վերլուծությունը փաստում է, որ ժողովրդավարությունը ներառյալ դրա բաղադրիչները (քաղաքական և սոցիալական ազատություններ, օրենքի գերակայություն, ազատ և արդար ընտրություններ, անկախ դատական համակարգ, ազատ մամուլ, լավ կառավարում), հանդիպում են ամենաշատը՝ 110 անգամ՝ որպես առանձին կատեգորիա (համեմատության համար տնտեսությանը վերաբերող հիշատակումները 68-ն են):*
- *Գործընկեր պետությունների անկախությունը, ինքնիշխանությունը և տարածքային ամբողջականությունը՝ որպես կարևոր ռազմավարական ուղղություն. ԱՄՆ-ի ռազմավարական գործընկեր պետությունների անկախության, ինքնիշխանության և տարածքային ամբողջականության ընդունումը և պահպանումը դիտարկվում է որպես գործընկերության հիմք: 2021 թ. ստորագրված ԱՄՆ-Ուկրաինա ռազմավարական գործընկերության խարտայի համագործակցության սկզբունքների հատվածի առաջին կետով ամրագրվում է, որ «Ինքնիշխանությանը, անկախությանը, տարածքային ամբողջականությանն ու սահմանների անձեռնմխելիությանն ուղղված միմյանց աջակցությունը հանդիսանում է մեր երկկողմ հարաբերությունների հիմքը»:³⁷*
- *ԱՄՆ աջակցությունը գործընկեր պետությունների անվտանգային կարողությունների զարգացմանը. ռազմավարական գործընկերության վերաբերյալ բոլոր պաշտոնական տեքստերում ԱՄՆ-ը հանձնառություն է ստանձնում աջակցելու գործընկեր պետությունների անվտանգային կարողությունների զարգացմանը: Եթե դեպի ՆԱՏՕ/Եվրոատլանտյան ինտեգրում ձգտող պետությունների ռազմավարական գործընկերությանը վերաբերող տեքստերում (օրինակ՝ 1998թ. Բալթյան Խարտիա³⁸) անվտանգային բաղադրիչը կապվում է Եվրոատլանտյան ինտեգրման հետ, ապա*

³⁶ “Risch, Shaheen Express Concern for Potential Backsliding of Georgian Democracy and Governance: United States Senate Committee on Foreign Relations.” US Senate Committee on Foreign Relations, 29 January 29 2020. [online] <https://www.foreign.senate.gov/press/rep/release/risch-shaheen-express-concern-for-potential-backsliding-of-georgian-democracy-and-governance>.

³⁷ “U.S.-Ukraine Charter on Strategic Partnership.” U.S. Department of State, 10 November, 2021. <https://www.state.gov/u-s-ukraine-charter-on-strategic-partnership/>.

³⁸ “The Baltic Charter.” U.S. Department of State, 16 January, 1998. https://1997-2001.state.gov/www/regions/eur/ch_9801_baltic_charter.html.

Աֆղանստանի³⁹, Սինգապուրի⁴⁰ և Ինդոնեզիայի⁴¹ օրինակները փաստում են, որ անվտանգային ոլորտում ԱՄՆ աջակցությունը կարող է համապատասխանել գործընկեր պետության կարիքներին և անվտանգային միջավայրին:

- *Ռազմավարական գործընկեր պետություններին տրամադրվող անվտանգային աջակցության շրջանակը հիմնականում ներառում է 1) ԱՄՆ զենքերի արտահանման ծավալների մեծացում (օրինակ՝ 2014թ. Ուկրաինայի անկախության աջակցման ակտ⁴²), 2) Արտաքին Ռազմական Ֆինանսավորման (Foreign Military Financing) ծրագրից օգտվելու հնարավորություն, 3) անվտանգային ոլորտի բարեփոխումներին աջակցություն (security sector reforms), 4) պաշտպանական ոլորտում կրթական ծրագրերի ներդրում և ընդլայնում:*
- *Ռազմավարական գործընկերության տեքստերի ժամանակագրական զարգացումը ցույց է տալիս, որ անվտանգային ոլորտում ԱՄՆ աջակցությունը նաև համապատասխանեցվում է տվյալ ժամանակաշրջանի անվտանգային կարիքներին: Օրինակ՝ 2022թ. Վրաստանի աջակցության ակտով (Georgia Support Act) և 2021թ. Ուկրաինայի երկրորդ ռազմավարական գործընկերության խարտիայով ԱՄՆ-ն հանձնառություն է ստանձնում աջակցել գործընկեր պետություններին կիրառական տեխնոլոգիայի կարողությունների զարգացման և ապատեղեկատվության դեմ պայքարի ոլորտներում (օրինակ՝ 2022թ. պետական բյուջեից Ազատություն ռադիոկայանին հատկացվել է հավելյալ 30 մլն. դոլար):*
- *Ռուսաստանի Դաշնության վերաբերյալ մոտեցումների փոփոխությունը. էթե 2008թ. ԱՄՆ-Վրաստան ռազմավարական գործընկերության խարտիայում խոսվում է Վրաստանի և Ռուսաստանի Դաշնության միջև հակամարտության կարգավորման մասին, ապա արդեն 2021թ. Ուկրաինայի խարտիայում, 2022թ. Վրաստանի աջակցության ակտի նախագծում և 2022թ. Ուկրաինայի աջակցության ակտում հստակ ընդգծվում է Ռուսաստանին զսպելու և ռազմական գործողություն մեկնարկելու համար պատժամիջոցներ կիրառելու մասին:*

Հաշվի առնելով ԱՄՆ-ի ձևավորած ռազմավարական գործընկերության բնույթը ոչ ՆԱՏՕ անդամ պետությունների հետ՝ տրամաբանական է առաջ քաշել այն

³⁹ “The U.S.-Afghanistan Strategic Partnership Agreement.” Obama White House, 1 May, 2012. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2012/05/01/fact-sheet-us-afghanistan-strategic-partnership-agreement>.

⁴⁰ “Strategic Framework Agreement for a Closer Cooperation Partnership in Defence and Security.” Government of Singapore, 12 July, 2005. https://www.nas.gov.sg/archivesonline/data/pdfdoc/MINDEF_20050712001/MINDEF_20050712003.pdf.

⁴¹ “Joint Statement by the United States of America and the Republic of Indonesia.” Obama White House, 16 October, 2015. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/10/26/joint-statement-united-states-america-and-republic-indonesia>.

⁴² “H.R.5859 - 113th Congress (2013-2014): Ukraine Freedom Support Act.” 113th Congress, 18 December, 2014. <https://www.congress.gov/bill/113th-congress/house-bill/5859>.

տեսակտր, որ ԱՄՆ-ը ռազմավարական գործընկերությունները դիտարկում է իր պատկերացմամբ օրենքի վրա հիմնված հետսառըպատերազմյան լիբերալ աշխարհակարգը պահպանելու և զարգացնելու տեսանկյունից՝ նպաստելու համար գործընկեր պետությունների ժողովրդավարական, տնտեսական և անվտանգային կարողությունների զարգացմանը: Այն իր հերթին հնարավորություն է տալիս ԱՄՆ-ին վարելու գլոբալ քաղաքականություն՝ օգտագործելով նաև գործընկեր պետությունների ցանցը:

Հայաստան-ԱՄՆ ռազմավարական երկխոսությունը և Հայաստանի համար ռազմավարական գործընկերությանը խոչընդոտող արգելքները

2019 թ. մեկնարկեց Հայաստան-ԱՄՆ ռազմավարական երկխոսությունը⁴³: Հայամերիկյան ռազմավարական երկխոսության առաջին նիստի ընթացքում ստորագրվեցին աջակցության համաձայնագրեր, որոնցով տնտեսական աճի խթանման և արդյունավետ կառավարման նպատակով հատկացվեց մինչև 16 միլիոն ԱՄՆ դոլար ֆինանսավորում: Բացի այդ, ԱՄՆ Միջազգային զարգացման գործակալությունը (USAID) հայտարարեց ժողովրդավարության աջակցման ոլորտում հավելյալ 6 միլիոն ԱՄՆ դոլար ֆինանսավորման մասին: Ռազմավարական երկխոսության գործընթացը որոշակի դադար ունեցավ 2020 թ. և վերականգնվեց 2022 թ. մայիսին՝ ՀՀ արտաքին գործերի նախարար Ա. Միրզոյանի՝ Վաշինգտոն կատարած այցի ընթացքում: Համատեղ հայտարարությունն⁴⁴ ընդգծում է համագործակցության երկու հիմնական ուղղություններ՝ ժողովրդավարություն, բարեկեցություն, տարածաշրջանում կայունության հաստատում, անվտանգության ապահովում և հակամարտության լուծում: Ավելի ուշ՝ 2022 թ. հոկտեմբերին, Հայաստան - ԱՄՆ կոնգրեսականների այցի ժամանակ, ԱՄՆ Կոնգրեսի Հայկական հարցերով հանձնախմբի համանախագահ Ֆրենք Փայլոնը նշեց, որ «անվտանգային ուղղությամբ ԱՄՆ-ն ակտիվ չի եղել, քանի որ Հայաստանում առկա է ռուսական ռազմաքաղաքական և Հայաստանն անդամակցում է ՀԱՊԿ-ին, որի կազմում է նաև Ռուսաստանը»⁴⁵:

Այս հայտարարության առումով կարևոր է նշել, որ այլ պետությունների հետ վերջին հինգ ռազմավարական գործընկերության օրենքների հիմքում (օրինակ՝ Ուկրաինա) հաճախ հղում է կատարվում 2017 թ. ընդունված ԱՄՆ հակառակորդներին պատժամիջոցներով հակազդելու մասին օրենքին (Countering America's Adversaries Through Sanctions Act, այսուհետ՝ Օրենք): Օրենքի նպատակն է գործադիր իշխանությանն օրենսդրորեն պարտադրել պատժամիջոցներ սահմանել

⁴³ ՀՀ արտաքին գործերի նախարարություն, մայիս 2019, [online] <https://www.mfa.am/hy/press-releases/2019/05/07/us-armenia-strategic-dialogue/9532>

⁴⁴ US State Department, May 2022, [online] <https://www.state.gov/2022-u-s-armenia-strategic-dialogue-joint-statement/>

⁴⁵ Անվտանգային հարցերում ԱՄՆ-ը Հայաստանում ակտիվ չի եղել, բայց հիմա իրավիճակը փոխվում է. Ֆրենք Փայլոն, Երևան, 2022, https://www.azatutyun.am/a/32089571.html?fbclid=IwAR2kFc-Uo5ARZJ-R_Wa0Dwx1eTvYiQfaoh8oC1ADKibaNzv-Q7CIIKNIP8c

Ռուսաստանի, Իրանի և Հյուսիսային Կորեայի հետ կարևոր ոլորտներում համագործակցող անձանց/կազմակերպությունների համար: Հայաստանի առումով հատկանշական է նույն Օրենքի 224-234 գլուխների առկայությունը, որոնք ԱՄՆ գործադիրին պարտավորեցնում են կիրառել առնվազն հինգ պատժամիջոցներ այն անձանց/կազմակերպությունների նկատմամբ, որոնք աջակցել են 1) Ռուսաստանի կողմից իրականացվող կիբեռհանցավորությանը, 2) Ռուսաստանի հում նավթի զարգացման ծրագրերին, 3) Ռուսաստանի այն կազմակերպություններին, որոնք փորձում են խուսափել պատժամիջոցներից, 4) Ռուսաստանի խողովակաշարերի զարգացման ծրագրերին, ինչպես նաև 5) այն անձանց և կազմակերպությունների նկատմամբ, որոնք ներգրավված են Ռուսաստանի *հետախուզական և պաշտպանական ոլորտների* հետ նշանակալի գործարքների մեջ (significant transaction):

Օրենքը կամ ԱՄՆ պետական դեպարտամենտը հստակ չի սահմանում նշանակալի գործարք եզրույթը՝ այն դիտավորյալ թողնելով ազատ՝ ըստ իրավիճակի մեկնաբանելու համար: Միաժամանակ, սահմանվում է այն կազմակերպությունների ցանկը, որոնց հետ նշանակալի գործարք կատարելը ներկայում կարող է դիտարկվել պատժամիջոցների կիրառման համար: Դրանք են մասնավորապես՝ Ռուսաստանի Դաշնության զինված ուժերի գլխավոր շտաբի գլխավոր հետախուզական վարչությունը, Ռուսաստանի Դաշնության դաշնային անվտանգության ծառայությունը, Ռուսաստանի Դաշնության արտաքին հետախուզության ծառայությունը, ռազմաարդյունաբերական ոլորտի կազմակերպությունները և անվտանգային ոլորտի հետ կապված այլ կազմակերպություններ: Հատկանշական է, որ 2020 թ. ԱՄՆ-ի կողմից Թուրքիայի հանդեպ կիրառված պատժամիջոցների համար իրավական հիմքն է հանդիսացել նույն օրենքը (S-400 հակաօդային համակարգերի ձեռքբերման համար)⁴⁶:

Վերոնշյալից կարելի է եզրակացնել, որ (1) ԱՄՆ-ի կողմից պատժամիջոցների կիրառումը այն անձանց նկատմամբ, որոնք ուղղակի կամ անուղղակի աջակցել և համագործակցում են Ռուսաստանի Դաշնության հետ, ունի համապատասխան օրենսդրական հիմքեր, (2) օրենքի մեկնաբանումը դիտավորյալ բաց է թողնված՝ գործադիրին հնարավորություններ տալով ըստ իրավիճակի այն կիրարկելու համար: Միաժամանակ, կարելի է ենթադրել, որ (3) ԱՄՆ-Հայաստան ռազմավարական գործընկերության զարգացման համար Հայաստանին անհրաժեշտ է դիտարկել Ռուսաստանի Դաշնության (այդ թվում՝ ՀԱՊԿ-ի շրջանակներում) հետ վերոնշյալ նշանակալի գործարքների ծավալները նվազեցնելու հարցը: Այս պարագայում՝ դրական ազդակ կարող են հաղորդել գուտ քաղաքական որոշումները, օրինակ՝ Սիրիայի Արաբական Հանրապետությունից հայկական զորախմբի դուրս բերումը կամ Հայաստանի ՀԱՊԿ անդամակցությունից դուրս գալու գործընթացի մեկնարկը և այլն:

⁴⁶ The United States Sanctions Turkey Under CAATSA 231, US State Department, December 14, 2020, <https://2017-2021.state.gov/the-united-states-sanctions-turkey-under-caatsa-231/index.html>

Արգելքների հաղթահարման դեպքում Հայաստանի համար հնարավորությունները

Միայն Հայաստանի կողմից օրենսդրական արգելքների հաղթահարման դեպքում իրատեսական կլինի ԱՄՆ գործադիր իշխանության և օրենսդիր իշխանությունների հետ աշխատանքներ վարելը, այդ թվում՝ լոբբիստական, երկկողմ ռազմավարական գործընկերության մասին պայմանագրի/ակտի ուղղությամբ: Միաժամանակ, նման պայմանագրի կամ ակտի ընդունման դեպքում համագործակցության լայն հնարավորություններ կբացվեն ԱՄՆ արտաքին ռազմական ֆինանսավորման ծրագրի (The Foreign Military Financing program) շրջանակներում՝ ՀՀ զինված ուժերի կարողությունների զարգացման (The Authority to build the capacity of foreign security forces under section 333 of title 10, United States Code), պաշտպանական միջոցների (defense article), հավելյալ պաշտպանական միջոցների (excess defense articles, այն պաշտպանական զենքերի, որոնք ԱՄՆ-ն համարում է հավելյալ և առանց վճարի տրամադրում է գործընկերներին) ձեռքբերման, պաշտպանական ոլորտում համատեղ հետազոտական աշխատանքների⁴⁷ ուղղություններով: Արտոնություններն ավելի մանրամասն սահմանված են Արտաքին աջակցության ակտի 517-րդ բանաձևում, որոնք ներկայացված են հաջորդ ենթադիտում՝ ԱՄՆ կողմից տրամադրվող ՆԱՏՕ-ից դուրս հիմնական դաշնակցի կարգավիճակի համատեքստում:

Ռազմավարական գործընկերության շրջանակներում ՆԱՏՕ-ից դուրս հիմնական դաշնակցի կարգավիճակը

ԱՄՆ-ի հետ ռազմավարական համագործակցության տեսանկյունից առանցքային կարևորություն ունի ԱՄՆ-ի կողմից ՆԱՏՕ-ից Դուրս Հիմնական Դաշնակից (ՆԴՀԴ) - Major-Non-NATO-Ally (MNNA) - ռազմաքաղաքական կարգավիճակի տրամադրումը: Վերջինս նախատեսված է այն պետությունների համար, որոնք Միացյալ Նահանգների համար ներկայացնում են «առանձնակի ռազմավարական նշանակություն»⁴⁸, ունեն ԱՄՆ կողմից «անվտանգային աջակցության կարիք»⁴⁹, սակայն «գտնվում են Հյուսիս-Ատլանտյան դաշինքից դուրս և/

⁴⁷ “Cooperative Research and Development Agreements: NATO Organizations; Allied and Friendly Foreign Countries.” US Code, November 2022. [online] <https://uscode.house.gov/view.xhtml?req=granuleid%3AUSC-prelim-title10-section2350a&num=0&edition=prelim#:~:text=10%20USC%202350a%3A%20Cooperative%20research,alied%20and%20friendly%20foreign%20countries>.

⁴⁸ White House. 2015. Remarks by President Obama and President Essebsi of Tunisia after Bilateral Meeting 21 May, 2015. [online] <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/05/21/remarks-president-obama-and-president-essebsi-tunisia-after-bilateral-me>

⁴⁹ U.S. Code of 2017, Title 22, Chapter 32, §2321j Authority to transfer excess defense articles, amendments of 1987 and 1996. [https://www.gov.am/files/docs/4586.pdf] <https://www.govinfo.gov/content/pkg/USCODE-2017-title22/html/USCODE-2017-title22-chap32.htm>

կամ չեն հավակնում անդամակցել վերոնշյալ դաշինքին»⁵⁰: Ըստ էության, ՆԴՀԴ-ն ԱՄՆ կողմից մշակված առավել խորացված ռազմական և տիտղոսային քաղաքական նշանակություն ունեցող ռազմավարական գործընկերության ուրույն ձևաչափ է: Այս պահի դրությամբ, ԱՄՆ ՆԴՀԴ կարգավիճակ ունեցող պետություններն են Ավստրալիան, Ճապոնիան, Հարավային Կորեան, Արգենտինան, Իսրայելը, Եգիպտոսը, Հորդանանը, Նոր Զելանդիան, Բրազիլիան, Կոլումբիան, Թունիսը, Բահրեյնը, Թաիլանդը, Ֆիլիպինները, Քուվեյթը, Պակիստանը, Մարոկկոն, Աֆղանստանը (կարգավիճակը դադարեցվել է 2022թ. հուլիսին) և Քաթարը⁵¹:

Սույն ենթագլխի նպատակն է ԱՄՆ ռազմական և ռազմատեխնիկական աջակցության հնարավորությունները քննելը՝ ԱՄՆ-Հայաստան ռազմավարական գործընկերության զարգացման հեռանկարի շրջանակներում՝ ապագայում Հայաստանի Հանրապետության ոչ բլոկային դաշնակցի կարգավիճակ ստանալու հնարավոր հավակնությունների համատեքստում: Տվյալ ուսումնասիրությունն իրենից ներկայացնում է քննության ընթացքում ի հայտ բերված որակական տվյալների բովանդակային վերլուծություն, որը կառուցված է հետևյալ հետազոտական հարցի շուրջ՝

- ✓ *Ինչպե՞ս հասկանալ ԱՄՆ ՆԴՀԴ կարգավիճակը Հայաստանի արտաքին քաղաքականության և հայ-ամերիկյան ռազմավարական երկխոսության զարգացման համատեքստում:*

Որպեսզի հնարավոր լինի բազմակողմանի պատասխանել այս հարցին, նախ անհրաժեշտ է հասկանալ, թե ինչ է ԱՄՆ ՆԴՀԴ-ն, և որոնք են այս կարգավիճակի ռազմական, քաղաքական և բյուրոկրատական առանձնահատկությունները, ինչպես նաև՝ ինչ առավելություններ և թերություններ է իր մեջ պարունակում այս կարգավիճակը Հայաստանի անվտանգային մարտահրավերների և արտաքին քաղաքականության հետ համադրման պայմաններում:

Ինչ է ԱՄՆ ՆԴՀԴ (MNNA) ռազմաքաղաքական կարգավիճակը

ՆԴՀԴ կարգավիճակն առաջին անգամ պաշտոնական շրջանառության մեջ է դրվել նախագահ Ռոնալդ Ռեյգանի ադմինիստրացիայի կողմից՝ 1987 թ. «Ազգային Պաշտպանության Ակտի» (National Defense Authorisation Act of 1987)⁵² շրջանակներում: Մի շարք պետություններին տրամադրելով ոչ բլոկային դաշնակցի կարգավիճակ՝ վերջիններիս հնարավորություն էր տրվում մասնակցել 1986թ. գործող

⁵⁰ Նամակագրություն ԱՄՆ Պետքարտուղարության նախկին բարձրաստիճան աշխատակցի հետ: Անանուն, Սեպտեմբեր 2022.

⁵¹ Քաթարի Պետությանը ՆԴՀԴ տրամադրումը ներկայումս գործընթացի մեջ է: Տես՝ ԱՄՆ Պաշտպանության Դեպարտամենտ 2022, 'Major Non-NATO Ally' Designation Will Enhance U.S., Qatar Relationship.

⁵² Ազգային պաշտպանության ակտն իրենից ներկայացնում է ֆեդերալ նշանակության ամենամյա օրենսդրական փաստաթուղթ, որը ենթադրում է ԱՄՆ Պաշտպանության դեպարտամենտի տարեկան բյուջեի և ծախսերի ծավալների հաստատում՝ ԱՄՆ Կոնգրեսի կողմից:

ՆԱՏՕ-ի Համատեղ հետազոտությունների և Զարգացման ծրագրին⁵³: Այս ծրագրի առանցքային նպատակը ՆԱՏՕ-ի դաշնակիցների միջև պաշտպանական/անվտանգային համակարգերի և զինատեսակների, ինչպես նաև դրանց տեխնոլոգիաների փոխանակման, համատեղ հետազոտության, զարգացման ու արտադրության խթանումն էր: Չնայած ՆԴՀԴ-ում առկա «դաշնակից» արտահայտությանը, այն երկկողմ հարաբերությունների համատեքստում չի ենթադրում դասական դաշնակցային՝ այն է հավաքական պաշտպանության պարտավորվածություն պարունակող պաշտոնական փաստաթղթի կնքում միջազգային հարաբերությունների երկու սուբյեկտների կողմից: Ուստի, այն համարվում է տիտղոսային և ունի քաղաքական կարգավիճակ ընդգծելու նպատակ: ՆԴՀԴ-ն մեկ սուբյեկտի կողմից մեկ այլ սուբյեկտին միակողմանի շնորհվող կարգավիճակ է, որն ընդգծում է տվյալ սուբյեկտի համար վերջինիս արտոնյալ դերը երկկողմ ռազմավարական հարաբերություններում և հնարավորություն է ընձեռնում օգտվել մի շարք արտոնություններից, որոնք առկա են կարգավիճակը շնորհող սուբյեկտի տրամադրության տակ:

ՆԴՀԴ կարգավիճակի չպարտավորեցնող բնույթն ընդգծում է այս կարգավիճակը կրող պետության ոչ բլոկային առանձնահատկությունը, այլ կերպ ասած՝ ֆորմալ հավաքական անվտանգության պարտավորվածությունների բացակայությունը տվյալ պետության կողմից կամ նկատմամբ: Այստեղից էլ բխում է ՆԴՀԴ կարգավիճակի ԱՄՆ ռազմական, ռազմատեխնիկական և քաղաքական աջակցության հանձնառությունները, բայց ոչ հավաքական անվտանգության պարտավորվածություն իր ոչ բլոկային դաշնակցի նկատմամբ⁵⁴:

Ժամանակի ընթացքում և հատկապես 1990-ականների կեսերից սկսած, ՆԴՀԴ կարգավիճակը վերաիմաստավորվում և համալրվում է մի շարք «երկկողմ օգտակարություն պարունակող»⁵⁵ բաղադրիչներով, ինչն ԱՄՆ-ին իրավաքաղաքական հնարավորություններ է ընձեռնում ընդլայնելու համար իր ռազմական փոխգործակցության շրջանակը ՆԱՏՕ-ի համակարգից դուրս՝ անկախ, օպերատիվ և մարտական համատեղ միջոցառումների իրականացման, մասնագետների վերապատրաստման, համադրելի համակարգերի ներդրման, ինչպես նաև ոչ բլոկային դաշնակցի կարգավիճակը կրող պետությանը ամերիկյան ժամանակակից ռազմական արտադրանք և տեխնոլոգիաներ մատակարարելու համար: Օրենսդրական թարմացումները ԱՄՆ-ին հնարավորություն են տալիս նաև ներգրավվել տվյալ պետության ռազմական տեխնոլոգիական մտավոր ներուժի անվտանգային ոլորտին վերաբերող համատեղ գիտահետազոտական և արտադրական գործունեության մեջ, ինչպես նաև, որպես ոչ բլոկային դաշնակից,

⁵³ Library of Congress. 1986. S.2638 - National Defense Authorization Act for Fiscal Year 1987; Sec. 1105 of 22 USC 2767a. [online] <https://www.congress.gov/bill/99th-congress/senate-bill/2638/text>

⁵⁴ Hamilton, S. Daniel. 2014. “The American Way of Partnership”, European Strategic Partnership Observatory. Working paper 6. 24 p. [Online] https://www.egmontinstitute.be/app/uploads/2014/06/ESPO_WP6.pdf?type=pdf

⁵⁵ Jones, K. Debora. 1998. “Major Non-NATO Ally Status for Jordan: National Security or Peace Process Politics?”, National Defense University, National War College. Report. [Online] <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA441460.pdf>

համատեղ կամ միջնորդավորված ուժ և ազդեցություն պրոյեկտել տվյալ պետության ռազմավարական միջավայրում: Այսպիսով, ԱՄՆ մեկնաբանության համաձայն, այս կարգավիճակը հիմնված է «win-win» փոխհարաբերության վրա⁵⁶, երբ ներգրավված երկու կողմերն էլ, չնայած համակարգային ասիմետրիային, օգտվում են համադրելի օգուտներից և հնարավորություններից՝ առանց միմյանց նկատմամբ ունենալու դասական պայմանագրահեն դաշինքներին բնորոշ հավաքական անվտանգության պարտավորվածություն:

Կարգավիճակի տրամադրման բյուրոկրատական գործընթացի առանձնահատկությունները

ՆԴՀԴ-ն խարսխված է ԱՄՆ օրենսդրական երկու անկյունաքարային ակտերի (օրենքների) վրա:

Առաջինը՝ 1961 թ. դեռևս նախագահ Ջոն Քենեդիի ժամանակ ընդունված և ներկայումս փոփոխություններով գործող Արտաքին աջակցության ակտ (Foreign Assistance Act) կոչվող օրենքն է, որը կարգավորում է ԱՄՆ կողմից դաշնակիցներին և ռազմավարական կարգավիճակ ու նշանակություն ունեցող գործընկերներին «պաշտպանական կամ ռազմական նշանակության միջոցների» (defense articles) և «պաշտպանական կամ ռազմական ծառայությունների» (defense services) տրամադրումը և դրանց արդյունավետ ներդրումն ու հարմարեցումը այդ պետությունների զինված ուժերում⁵⁷: Այս օրենսդրական Ակտը համարվում է ԱՄՆ «Արտաքին հարաբերություններ և կապեր» Օրենքի 22-րդ հոդվածի բաղկացուցիչ մաս:

Երկրորդը՝ 1976 թ. փոփոխություններով գործող Ջենքի արտահանման վերահսկման օրենք (Arms Export Control Act) կոչվող օրենսդրական ակտն է: Այն միտված է փոխլրացնելու և որոշակիորեն հստակեցում մտցնելու վերոնշյալ 1961թ. օրենքում՝ իրավունք տալով ԱՄՆ նախագահին վերահսկել պաշտպանական կամ ռազմական նշանակության արտադրանքի և պաշտպանական կամ ռազմական ծառայությունների արտահանումը կամ ներմուծումը⁵⁸:

ՆԴՀԴ կարգավիճակը շնորհիվում է կամ ԱՄՆ նախագահի կողմից՝ Պետքարտուղարության և/կամ Պաշտպանության դեպարտամենտի առաջարկի հիման վրա (գործադիր մակարդակ), կամ ԱՄՆ Կոնգրեսի գործիքակազմի միջոցով, երբ համապատասխան օրենսդրական երկկուսակցական նախաձեռնությամբ (օրենսդիր մակարդակ), Կոնգրեսն առաջարկում կամ պարտավորեցնում է նախագահին այս կամ այն պետությանը շնորհել ՆԴՀԴ կարգավիճակ՝ ելնելով հստակ քաղաքական կամ ռազմաքաղաքական դրդապատճառներից և հիմնավորումներից:

⁵⁶ Hamilton, S. Daniel. 2014. “The American Way of Partnership”, European Strategic Partnership Observatory. Working paper 6. 24 p. [Online] https://www.egmontinstitute.be/app/uploads/2014/06/ESPO_WP6.pdf?type=pdf

⁵⁷ ԱՄՆ Կառավարություն, FOREIGN ASSISTANCE ACT OF 1961, Sec. 516, As Amended Through P.L. 117–103, Enacted March 15, 2022. [Online] <https://www.govinfo.gov/content/pkg/COMPS-1071/pdf/COMPS-1071.pdf>

⁵⁸ Office of the Law Revision Council, United States Code, Arms Export Control Act of 1976, 39 Chapter of 22 Title. [Online] <https://uscode.house.gov/view.xhtml?path=/prelim@title22/chapter39&edition=prelim>

ԱՄՆ «Արտաքին հարաբերություններ և կապեր» օրենքի 22-րդ հոդվածի 2321k կետի համաձայն՝ ԱՄՆ նախագահը պետքարտուղարությանը կարգադրում է առնվազն երեսուն օր առաջ ԱՄՆ Կոնգրեսին իրազեկել նախագահի կողմից, Արտաքին աջակցության ակտի 517 բանաձևի շրջանակներում, տվյալ պետությանը ՆԴՀԿ կարգավիճակ շնորհելու նպատակի մասին: Միննույն ժամանակ, ԱՄՆ «Զինված ուժեր» օրենքի 10-րդ հոդվածի շրջանակներում, ԱՄՆ նախագահը կարգադրում է Պաշտպանության դեպարտամենտին տվյալ պետությանը տրամադրել ՆԴՀԿ կարգավիճակ՝ այդ գործընթացը համակարգելով պետքարտուղարության հետ: Դրանից հետո, ԱՄՆ Պաշտպանության դեպարտամենտն իրավունք է ստանում ԱՄՆ նորանշանակ ոչ բլոկային դաշնակից պետության հետ կնքել համապատասխան հուշագրեր կամ այլ պաշտոնական փաստաթղթեր՝ միտված ՆԴՀԿ պետության ԶՈւ մարտունակության, պաշտպանական հնարավորությունների բարձրացմանը, ինչն էլ հնարավորություն է ընձեռում տվյալ պետությանն օգտվել ԱՄՆ ռազմական, ռազմատեխնիկական, ֆինանսական և ռազմատեխնոլոգիական աջակցության կամ համատեղ համագործակցության առավելություններից:

Այդ նույն օրենքի 2350a «Համատեղ հետազոտություն և զարգացում» կետի համաձայն՝ Պաշտպանության դեպարտամենտն ու Պետքարտուղարությունը պարտավորվում են յուրաքանչյուրն իր մասով զեկույց ներկայացնել ԱՄՆ Սենատի Զինված ուժերի հանձնաժողովին և Ներկայացուցիչների պալատի Միջազգային հարաբերությունների հանձնաժողովին՝ ՆԴՀԿ կարգավիճակը կրող պետության հետ փոխգործակցության բովանդակության, չափանիշերի, ինչպես նաև նախատեսվող ռազմական, անվտանգային, ռազմատեխնիկական և ռազմատեխնոլոգիական համագործակցության շրջանակների և աջակցության չափերի մասին⁵⁹:

ԱՄՆ նախագահը նաև իրավունք ունի առնվազն երեսուն օր առաջ տեղեկացնել ԱՄՆ Կոնգրեսին տվյալ պետությանը ՆԴՀԿ կարգավիճակից զրկելու որոշման վերաբերյալ՝ Պետքարտուղարության և/կամ Պաշտպանության դեպարտամենտի կողմից ներկայացված հիմնավորումների հիման վրա⁶⁰: Բացի այդ, համապատասխան օրենսդրական նախաձեռնության շրջանակներում, ԱՄՆ Կոնգրեսը նույնպես իրավունք ունի պահանջել ԱՄՆ կառավարությունից դադարեցնել ՆԴՀԿ կարգավիճակը տվյալ պետության նկատմամբ, եթե այդ պետության կողմից վարվող արտաքին քաղաքականությունը (օրինակ՝ Պակիստանի պարագայում) կամ այնտեղ տեղի ունեցող ներքաղաքական գործընթացները (օրինակ՝ Աֆղանստանի պարագայում) հակասում կամ հակադրության մեջ են ԱՄՆ շահերին, կամ մարտահրավեր են նետում վերջինիս որդեգրած քաղաքական արժեհամակարգին:

⁵⁹ ԱՄՆ Կոնգրեսի Ներկայացուցիչների պալատի օրենքի գրասենյակ, *ԱՄՆ Օրենքի 10-րդ հոդվածի կետ 2350a*. ըստ մարտ 2022 թ. [online] <https://uscode.house.gov/view.xhtml?req=granuleid:USC-prelim-title10-section2350a&num=0&edition=prelim>

⁶⁰ Նամակագրություն ԱՄՆ Պետքարտուղարության նախկին բարձրաստիճան աշխատակցի հետ: Անանուն, սեպտեմբեր 2022.

Կարգավիճակի չափանիշները

Ակնհայտ է, որ ԱՄՆ ՆԴՀԴ կարգավիճակին հավակնող թեկնածու պետությունը պետք է համապատասխանի որոշակի համակարգային, ներկառուցվածքային, արժեհամակարգային և քաղաքական չափանիշների: Դեռևս 1988թ. Պաշտպանության դեպարտամենտը ԱՄՆ Սենատի Զինված ուժերի կոմիտեին էր ներկայացրել ՆԴՀԴ կարգավիճակի թեկնածու պետությունների համար նախատեսված որոշակի պայմանական չափանիշների ցուցակ⁶¹, որը 1996 թ. և 2015թ. ենթարկվել է որոշակի վերաիմաստավորման՝ ելնելով փոփոխվող աշխարհաքաղաքական իրողություններից: Հատկանշական է, որ այս պահին գոյություն չունի որևէ մշակված համընդհանուր չափանիշների ցանկ, ինչը հնարավորություն է տալիս ԱՄՆ տարբեր պետական ինստիտուտներին ընդգծել իրենց իսկ ոլորտին համապատասխանող չափանիշների առաջնահերթությունները: Մինևույն ժամանակ, չափանիշների պայմանականությունը նաև դաշտ է բացում ոչ բլոկային դաշնակցի կարգավիճակին հավակնող պետության համար՝ կարգավիճակ ստանալու գործընթացում իր պայմանները բանակցելի դարձնելու առումով, և ըստ էության, տվյալ պետությունը ձեռք է բերում ԱՄՆ որոշում կայացնող համակարգի վրա լոբբիստական միջոցներով ազդելու, միմյանց պետական շահերը արդյունավետ համադրելու և ԱՄՆ օրենսդիր և գործադիր մարմինների շրջանում ի նպաստ իրեն մանևրելու հնարավորություն:

Այսպիսով՝ ԱՄՆ ՆԴՀԴ կարգավիճակ ստանալու պայմանական չափանիշները ընդհանուր առմամբ հետևյալն են.

- Տվյալ պետությունը, որը չի ցանկանում անդամակցել Հյուսիս-Ատլանտյան դաշինքին կամ գտնվում է տվյալ դաշինքի աշխարհագրական և աշխարհաքաղաքական շառավիղից հեռու, պետք է ունենա կամ կարողանա ձևավորել ԱՄՆ քաղաքական շահերի համար յուրահատուկ հետաքրքրություն կամ ռազմավարական նշանակություն: Այն, մինևույն ժամանակ, մի կողմից պետք է ցուցադրի ԱՄՆ հետ ռազմավարական փոխգործակցության մեջ մտնելու ցանկություն և վարքագիծ՝ հետաքրքրված լինելով որոշակիորեն համադրել իր և ԱՄՆ շահերը իր տարածաշրջանային միջավայրում, մյուս կողմից այն պետք է հետապնդի ԱՄՆ չափանիշներին համապատասխան տվյալ պետության անվտանգային համակարգի ստանդարտիզացում և փոխգործունակության բարձրացում՝ զուգահեռ զարգացնելով իր անվտանգային համակարգի համադրելիությունը ՆԱՏՕ-ի որոշ պետությունների համակարգերի հետ: (*Պետքարտուղարության, Պաշտպանության դեպարտամենտի չափանիշ*)⁶²:
- Տվյալ պետությունը պետք է ունենա ժողովրդավարական կառավարման համակարգ և արժեհամակարգ կրող հանրություն, իսկ քաղաքական

⁶¹ Jones, K. Debora. 1998, Major Non-NATO Ally Status for Jordan: National Security or Peace Process Politics? National Defense University, National War College. Report. [Online] <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA441460.pdf>

⁶² Նամակագրություն ԱՄՆ Պետքարտուղարության նախկին բարձրաստիճան աշխատակցի հետ: Անանուն, հոկտեմբեր, 2022թ.

իշխանությունները՝ ԱՄՆ հետ ռազմավարական մակարդակի փոխգործակցության իրական/բովանդակային նպատակներ: Այն չպետք է լինի որևէ բլոկի անդամ, որը ենթադրում է հավաքական անվտանգության պայմանագրահեն ռազմական կամ ռազմաքաղաքական պարտավորվածություններ: *(ԱՄՆ Կոնգրեսի կողմից նշանակման համար նախատեսված տարբերակվող չափանիշ)*⁶³:

- Կարգավիճակի հավակնող պետությունը պետք է կիսի ԱՄՆ միջազգային անվտանգային միջավայրի ընդհանուր տեսլականը՝ ձգտելով իր ներդրումն ունենալ միջազգային անվտանգության ամրապնդմանն ու օրենքի վրա հիմնված, ազդեցության գոտիները մերժող, առավել կանխատեսելի և ժողովրդավարական միջազգային աշխարհակարգ կառուցելու հարցում: *(Պետքարտուղարության և Կոնտրեսի պայմանական չափանիշ)*⁶⁴:
- Տվյալ պետությունը այդ պահին պետք է կիրառության մեջ ունենա կամ ցանկություն ունենա լայն կիրառության մեջ դնել ԱՄՆ անվտանգային համակարգեր, տեխնոլոգիաներ և/կամ ռազմական միջոցներ: *(Պաշտպանության դեպարտամենտի չափանիշ)*:
- Տվյալ պետությունը իր ներուժով պետք է ցանկանա աջակցել ԱՄՆ կոնվենցիոն պաշտնապանական միջոցների մոդերնիզացիային, ինչպես նաև՝ համատեղ մասնակցել անվտանգային-ռազմական ոլորտում բարդ նորարարական հետազոտությունների իրականացմանն ու զարգացմանը *(Պաշտպանության դեպարտամենտի չափանիշ)*:
- Թեկնածու պետության պաշտպանական ոլորտի ինստիտուտները պետք է ունենան ԱՄՆ գործընկեր կառույցների հետ ռամավարական հարաբերություններ ունենալու և դրանք խորացնելու առաջնահերթություն, որի արդյունքում հնարավոր է դառնում ԱՄՆ պաշտպանական, ռազմական համակարգերի և դրա բաղադրիչների փորձի հիման վրա թեկնածու պետություններում դրանց տեղայնացումն ու արդյունավետ ներդրումը: *(Պաշտպանության դեպարտամենտի չափանիշ)*:

Կարգավիճակի գուտ ռազմական նշանակությունը

1996-2001 թթ. ՆԴՀԴ կարգավիճակին վերաբերող օրենսդրական լրացումների արդյունքում ռազմավարական հարաբերությունների այս ձևաչափը հզորացավ մի շարք հստակ առավելությունների և արտոնությունների շնորհիվ:

Այսպիսով, Արտաքին աջակցության սկտի 517-րդ բանաձևից բխող արտոնություններից են՝

⁶³ Նամակագրություն ԱՄՆ Կոնգրեսի Ստորին Պալատի ներկայացուցչի հետ: Անանուն: Հոկտեմբեր, 2022թ.

⁶⁴ Նամակագրություն ԱՄՆ Պետքարտուղարության նախկին բարձրաստիճան աշխատակցի հետ: Անանուն, Հոկտեմբեր, 2022թ.; Նամակագրություն ԱՄՆ Կոնգրեսի Ստորին Պալատի ներկայացուցչի հետ: Անանուն: Հոկտեմբեր, 2022թ.

- ԱՄՆ Արտաքին ռազմական ֆինանսավորման (Foreign Military Financing) հնարավորություններից օգտվելու իրավունքն, այդ թվում՝ ռազմաարդյունաբերական համալիրի կոմերցիոն ֆինանսավորման նպատակներով:
- Ռազմական կամ պաշտպանական տեխնոլոգիաների հետազոտության, զարգացման, փորձարկման և գնահատման համար ֆինանսական միջոցներ ստանալու իրավունքը:
- Արտոնյալ պայմաններով՝ անվճար կամ արտոնյալ վարկային պարմաններով «ավելցուկ ռազմական միջոցներ» (excessive defense articles), այսինքն՝ ԱՄՆ արտադրության զենք, զինամթերք, տարատեսակ նշանակության ռազմական տեխնիկա, տեխնոլոգիաներ և/կամ այլ միջոցներ ձեռք բերելու իրավունքն, այդ թվում՝ չհարստացված ուրան պարունակող զինամթերքի ձեռքբերման թույլտվությունը:
- ԱՄՆ Պաշտպանության դեպարտամենտին պատկանող ռազմական գույքի՝ ռազմական միջոցների ռեզերվային պահուստների՝ (DoD War Reserve Stockpiles) սեփական տարածքում տեղակայելու իրավունքը:
- ԱՄՆ ԶՈւ հետ համատեղ շտաբային և դաշտային գորավարժություններ, համատեղ խաղարկային օպերացիաներ մշակելու և մարտական պարապմունքներ անցկացնելու իրավունքը:

Նույն Օրենքի 10-րդ հոդվածից բխող արտոնություններն են՝

- Ոչ բրոկային դաշնակից պետության ռազմաարդյունաբերական համալիրի ձեռնարկությունների, ԱՄՆ ռազմական գիտահետազոտական պայմանագրերի մրցույթներին մասնակցելու իրավունքը:
- Ռազմաարդյունաբերական համալիրի ձեռնարկությունների համատեղ լաբորատոր, գիտահետազոտական գործունեության և արտադրանքի մասնակցության իրավունքը:
- Ռազմատեխնիկական և տեխնոլոգիական համատեղ գիտահետազոտական գործունեության համար համապատասխան սարքավորումների, նորարարությունների փորձարկման համար արտոնյալ պայմաններով վարկ ստանալու իրավունքը:
- Արբանյակային, ավտոնոմ և/կամ այլ բարձր տեխնոլոգիական համակարգերի և ծրագրերի՝ ԱՄՆ-ից արտահանման լիցենզիաների արտոնյալ իրավունքը:
- Հակահաբեկչական նպատակներով ԱՄՆ համապատասխան կառույցների հետ համատեղ միջոցառումների, արագ հայտնաբերման, հատուկ պատրաստության միջոցների ձեռքբերման իրավունք:

Կարգավիճակի քաղաքական նշանակությունը

Ըստ ԱՄՆ Պետքարտուղարության պաշտոնական տեղեկության՝ «ՆԱՏՕ-ից դուրս հիմնական դաշնակից կարգավիճակի տրամադրումը հզոր խորհրդանիշն է այն մտերիմ հարաբերությունների, որն ԱՄՆ կիսում է այդ կարգավիճակը կրող պետությունների հետ՝

ցուցադրելով ԱՄՆ խորը հարգանքն այդ պետությունների [շահերի և անվտանգության] նկատմամբ»⁶⁵: Ինչպես արդեն շեշտվեց, ՆՌՀԴ կարգավիճակը չի ենթադրում ԱՄՆ կողմից հավաքական անվտանգության կամ պաշտպանության ուղիղ պարտավորվածություններ, ինչպիսիք առկա են ՆԱՏՕ-ի շրջանակներում, սակայն այն լայն հնարավորություններ է տալիս ռազմական, անվտանգային, տեխնոլոգիական ոլորտներում և ունի միջազգային հարաբերություններում առանձնակի քաղաքական նշանակություն: Քաղաքական իմաստով այս կարգավիճակն իրենից ներկայացնում է արտաքին քաղաքականություն վարելու գործիք, որը, որպես շարունակական ռազմաքաղաքական փոխգործակցության մոդել, սահմանափակված չէ աշխարհագրական կամ նույնիսկ արժեհամակարգային սահմաններով:

Հորդանանի, Թայլանդի, Թունիսի, Եգիպտոսի, Ավստրալիայի, Արգենտինայի և Հարավային Կորեայի համեմատական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ զուտ քաղաքական իմաստով, ՆՌՀԴ կարգավիճակի տրամադրումը հանգեցնում է միջազգային հարթակում տվյալ պետության վարկանիշի և քաղաքական արժեկշռի բարձրացմանը: Տվյալ պետությունը ԱՄՆ աշխարհաքաղաքական պլանավորումների և քաղաքականության մեջ ձեռք է բերում նշանակություն և դերակատարություն՝ քաղաքական խնդիրների բաժանման (issue-splitting), բեռի բաժանման (burden-sharing) տրամաբանության շրջանակներում երկկողմ և տարածաշրջանային գործընթացներում համատեղ, համակարգված քաղաքականություն վարելու տեսանկյունից:

ՆՌՀԴ կարգավիճակը քաղաքական իմաստով ենթադրում է, որ տվյալ պետությունն իր տարածաշրջանային միջավայրում վայելում է ԱՄՆ քաղաքականության վստահությունը, և որ այդ պետության շահերին ու տարածաշրջանում դերակատարություն և գործառույթ ստանձնելու հավակնություններին ԱՄՆ կողմից աշխարհաքաղաքականության պլանավորման մեջ տրվում է առաջնահերթություն: Բացի այդ, կարգավիճակը քաղաքական առումով դրական ազդանշան և ձգողական ուժ է՝ ԱՄՆ ավանդական դաշնակիցների և նույն ոչ բլոկային դաշնակցի կարգավիճակը կրող տասնյակ այլ պետությունների համար:

ԱՄՆ ՆՌՀԴ կարգավիճակն ունի երկու ճյուղավորում: Մեկը դասական կարգավիճակից առավել բարձր՝ Հիմնական ռազմավարական գործընկեր (Major Strategic Partner) դասակարգումն է, որը ԱՄՆ Կոնգրեսի կողմից տրամադրվել է Իսրայելին՝ 2013 թ. օրենսդրական ակտի համաձայն և հաստատվել պետության նախագահի կողմից⁶⁶: Մյուս կարգավիճակային ճյուղավորումը ենթադրում է դասական ՆՌՀԴ կարգավիճակից որոշակի նվազ՝ Հիմնական պաշտպանական գործընկեր (Major Defense Partner) դասակարգումը, որն էլ 2018թ. ԱՄՆ 22-րդ օրենսդրական կողի թարմացման արդյունքում ստացել է Հնդկաստանը՝ ԱՄՆ հետ ռազմավարական, ռազմական և անվտանգային ոլորտում համատեղ պլանավորման, ռազմական նշանակության արտադրության և ռազմական տեխնոլոգիաների

⁶⁵ U. S. Department of States, 2018, Bureau of Political-Military Affairs, *Major Non-Nato Ally: fact sheet*. [online] <https://www.state.gov/major-non-nato-ally-status/>

⁶⁶ U.S. Congress. 2014. S.462 - United States-Israel Strategic Partnership Act of 2013, [online] <https://www.congress.gov/bill/113th-congress/senate-bill/462/text>

ուղղությամբ համատեղ հետազոտությունների և տեղեկատվության փոխանակման որոշակի սահմանափակումներով:

ԳԼՈՒԽ Բ

ՀԱՎԱՔԱԿԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆ VERSUS ՄԱՆԵՎՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Աշխատության սույն գլխի նպատակն է Հավաքական անվտանգության պայմանագրի կազմակերպության (հետայսու՝ ՀԱՊԿ կամ Կազմակերպություն) էվոլյուցիոն փուլերը քննելու միջոցով երևան հանել Կազմակերպության շրջանակներում Հայաստանի Հանրապետության կողմից ստանձնած այն պարտավորությունները, որոնք, թեպետ, Հայաստանի կողմից դիտարկվել և/կամ դիտարկվում են իր տարածքային ամբողջականությունը, ինքնիշխանությունն ու անկախությունը հավաքական հիմունքներով ապահովելու տեսանկյունից, միևնույն ժամանակ՝ հակոտնյա են Հետազոտության առաջին գլխում դիտարկված հնարավորությունների հետ: Սույն գլխում ներառված ուսումնասիրությունը հանդիսանում է քննության ընթացքում ի հայտ բերված որակական տվյալների բովանդակային վերլուծություն, որը կառուցված է հետևյալ հետազոտական հարցերի շուրջ, այն է՝

- ✓ *արդյո՞ք Հայաստանի Հանրապետության անդամակցությունը ՀԱՊԿ-ին համատեղելի է սույն աշխատության առաջին գլխում ներկայացված հնարավորությունների հետ, և*
- ✓ *որքանո՞վ է ՀԱՊԿ անդամակցությունը՝ Հավաքական անվտանգության համակարգի միջոցով, Հավաքական անվտանգության ուժերի և միջոցների կիրառմամբ, Պայմանագրի մասնակից պետությունների հավաքական անվտանգության հիմնական սկզբունքների կիրարկմամբ և Հավաքական անվտանգության պաշտպանության իրավունքի իրացմամբ, ապահովել և/կամ ապահովում Հայաստանի Հանրապետության տարածքային ամբողջականությունը, սուվերենությունն ու պաշտպանունակությունը:*

Վերոնշյալ հարցերի պատասխանները հնարավորություն են ընձեռում հանդես գալ առաջարկներով՝ միտված անվտանգային առումով Հայաստանի Հանրապետության արտաքին մանրակերպության բարձրացմանը:

«Հավաքական անվտանգություն VERSUS մանրակերպություն» գլուխը բաղկացած է երկու բաժիններից, որոնք, իրենց հերթին բաժանվում են ենթաբաժինների: Առաջին բաժինը կրում է «Պայմանագրից դեպի Կազմակերպություն» խորագիրը և ներառում է ՀԱՊԿ շրջանակներում համաձայնեցված և ընդունված կանոնադրական փաստաթղթերի հետազոտություն և վերլուծություն՝ կիզակետում ունենալով սույն գլխի հետազոտական հարցերը: Երկրորդ բաժինը կրում է «Ռազմատեխնիկական համագործակցության բնույթն ու էությունը» խորագիրը և ներառում է ՀԱՊԿ հավաքական անվտանգության միջոցների և ուժերի, ինչպես նաև ՀԱՊԿ և հայ-ռուսական երկկողմ շրջանակներում իրականացվող ռազմատեխնիկական համագործակցության հետազոտություն և վերլուծություն՝ կիզակետում ունենալով սույն գլխի հետազոտական հարցերը:

ԲԱԺԻՆ I ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԻՑ ԴԵՊԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆ

Սույն բաժինը բաղկացած է չորս ենթաբաժնից, որտեղ կքննվեն 1) *Հավաքական անվտանգության մասին Պայմանագիրը*, 2) *Հավաքական անվտանգության պայմանագրի մասնակից պետությունների հավաքական անվտանգության հայեցակարգը* 3) *ՀԱՊԿ կանոնադրությունը* և 4) *Մինչև 2025թ. ժամանակահատվածի համար ՀԱՊԿ հավաքական անվտանգության ռազմավարությունը*:

Հավաքական անվտանգության մասին Պայմանագիր

ՀԱՊԿ-ը ռազմաքաղաքական կառույց է, որը ստեղծվել է 1992թ. մայիսի 15-ի Հավաքական անվտանգության մասին պայմանագրի⁶⁷ (հետայսու՝ Պայմանագիր) հիման վրա: Կազմակերպության անդամներն են Հայաստանը, Բելառուսը, Ղազախստանը, Ղրղզստանը, Ռուսաստանը և Տաջիկստանը:

Պայմանագիրը ստորագրվել է 1992թ. մայիսի 15-ին, Տաշքենտում՝ Հայաստանի, Ղազախստանի, Ղրղզստանի, Ռուսաստանի, Տաջիկստանի և Ուզբեկստանի նախագահների կողմից: 1993թ. Պայմանագրին միացան նաև Ադրբեջանը, Վրաստանն ու Բելառուսը: Պայմանագրին ուժի մեջ մտավ 1994թ. ապրիլի 20-ին: 1999 թ. ապրիլի 2-ին, Մոսկվայում Հայաստանի, Բելառուսի, Ղազախստանի, Ղրղզստանի, Ռուսաստանի և Տաջիկստանի նախագահները ստորագրեցին Պայմանագրի երկարաձգման արձանագրությունը, որը նախատեսում է յուրաքանչյուր հինգ տարին մեկ Պայմանագրի ժամկետի ավտոմատ երկարաձգման նորմ: Ադրբեջանը, Վրաստանը և Ուզբեկստանը հրաժարվեցին ստորգրել Պայմանագրի երկարաձգման արձանագրությունը:

Պայմանագրի համաձայն՝ մասնակից պետությունները պարտավորվել են չանդամակցել ռազմական միությունների կամ չմասնակցել պետությունների որևէ խմբավորման, ինչպես նաև գործողությունների՝ ուղղված մասնակից որևէ պետության դեմ⁶⁸: Պայմանագրի 2-րդ հոդվածի համաձայն՝ մեկ կամ մի քանի մասնակից պետությունների անվտանգությանը, կայունությանը, տարածքային ամբողջականությանն ու ինքնիշխանությանը սպառնացող կամ միջազգային խաղաղությանն ու անվտանգությանը սպառնացող վտանգի դեպքում մասնակից պետությունները պետք է իրենց դիրքորոշումները համակարգելու նպատակով անհապաղ գործողության մեջ դնեն համատեղ խորհրդակցությունների մեխանիզմը, մշակեն և ձեռնարկեն միջոցներ նման մասնակից պետություններին օգնություն ցուցաբերելու համար՝ առաջացած սպառնալիքը վերացնելու նպատակով:

⁶⁷ Հասանելի է հետևյալ հղումով՝ https://odkb-csto.org/documents/documents/dogovor_o_kollektivnoy_bezopasnosti/#loaded

⁶⁸ Տե՛ս՝ Պայմանագրի 1-ին հոդվածը:

Պայմանագրի 4-րդ հոդվածը նախատեսում է հավաքական պաշտպանության պատասխանատվություն: Մասնավորապես՝ երբ մասնակից պետություններից մեկը ենթարկվում է ագրեսիայի, դա մասնակից պետությունների կողմից դիտվում է որպես ագրեսիա Պայմանագրի բոլոր մասնակից պետությունների նկատմամբ, և բոլոր մյուս մասնակից պետությունները, այդ մասնակից պետության խնդրանքով, պարտավորվում են անհապաղ նրան տրամադրել անհրաժեշտ օգնություն, ներառյալ՝ ռազմական, ինչպես նաև աջակցություն ցուցաբերել իրենց տրամադրության տակ գտնվող միջոցներով՝ ՄԱԿ կանոնադրության 51-րդ հոդվածին համապատասխան հավաքական պաշտպանության իրավունքի իրականացման կարգով: 2-րդ և 4-րդ հոդվածների հիման վրա Հավաքական անվտանգության ուժերի և միջոցների օգտագործման վերաբերյալ որոշումը կայացվում է Պայմանագրի մասնակից պետությունների ղեկավարների կողմից: Դրանց օգտագործումը մասնակից պետությունների տարածքից դուրս կարող է իրականացվել բացառապես ի շահ միջազգային անվտանգության՝ ՄԱԿ Կանոնադրության և Պայմանագրի մասնակից պետությունների օրենսդրության համաձայն⁶⁹: *Պայմանագրի 2-րդ և 4-րդ հոդվածները հանդիսանում են Կազմակերպության կազմավորման, գործունեության, զարգացման խարիսխը, և Պայմանագրին հաջորդիվ բոլոր կանոնադրական և ոլորտային փաստաթղթերը՝ միտված Հավաքական անվտանգության գործուն համակարգի ձևավորմանը, ոլորտային համագործակցության խորացմանն ու Հավաքական անվտանգության ապահովման միջոցների և մեխանիզմների ներդրմանը, անդամ պետությունների կողմից բանակցվել և ընդունվել են հենվելով այդ հոդվածների ոգու և տառի վրա:*

Պայմանագիրը ստորագրելիս մասնակից պետությունները արձանագրել են, որ այն ուղղված չէ երրորդ երկրների դեմ և չի ազդում այլ գործող երկկողմ եւ բազմակողմ պայմանագրերով և այլ պետությունների հետ մասնակից պետությունների կնքած համաձայնագրերով իրավունքների եւ պարտավորությունների վրա, ինչպես նաև մասնակից պետությունների՝ ՄԱԿ կանոնադրությանը համապատասխան ագրեսիայից անհատական եւ հավաքական պաշտպանության իրավունքի վրա⁷⁰: *Միննույն ժամանակ, Կողմերը պարտավորվել են չկնքել Պայմանագրի հետ անհամատեղելի միջազգային համաձայնագրեր: Սույն դրույթը կրում է առանցքային նշանակություն Հայաստանի Հանրապետության պատկան մարմինների կողմից ՀԱՊԿ մարմիններում Հայաստանի մասնակցության մակարդակը վերանայելու և/կամ Կազմակերպությունում Հայաստանի անդամակացությունը շարունակելու/դադարեցնելու վերաբերյալ քաղաքական որոշում կայացնելու համատեքստում: Աշխատությունն առաջարկում է նման որոշում կայացնելուն միտված գործընթացում սույն դրույթը դիտարկել Հայաստանի Հանրապետության տարածքային ամբողջականության և սուվերենության պաշտպանության գործում ՀԱՊԿ Հավաքական անվտանգության ապահովման սկզբունքի իրացման փաստի*

⁶⁹ Տե՛ս՝ Պայմանագրի 6-րդ հոդվածը:

⁷⁰ Տե՛ս՝ Պայմանագրի 8-րդ հոդվածը:

և/կամ կիրարկման արդյունավետության և/կամ անարդյունավետության տեսանկյունից, և դիտարկման արդյունքները քննել (և՛ բացասական, և՛ դրական) սույն Աշխատության ներածական մասում ներկայացված հայեցակարգային դրույթներից բխող հնարավորությունների և առաջին գլխում հետազոտված հնարավորությունների և սահմանափակումների համատեքստում:

Հավաքական անվտանգության պայմանագրի մասնակից պետությունների հավաքական անվտանգության հայեցակարգ (1995թ.)

Պայմանագրին հաջորդող առաջին հայեցակարգային նշանակության փաստաթուղթը, որն ընդունվեց Ալմաթիում Հավաքական անվտանգության խորհրդի (հետայսու՝ ՀԱԽ) 1995 թ. փետրվարի 10-ի որոշմամբ, Հավաքական անվտանգության պայմանագրի մասնակից պետությունների հավաքական անվտանգության հայեցակարգն էր⁷¹ (հետայսու՝ Հայեցակարգ): *Հայեցակարգը սահմանում է Պայմանագրի մասնակից պետությունների ռազմական քաղաքականության և Հավաքական անվտանգության ապահովման հիմունքները, ինչպես նաև՝ Հավաքական անվտանգության համակարգի ստեղծման հիմնական ուղղություններն ու փուլերը:* Սույն հայեցակարգը կդիտարկվի 1997թ. ՌԴ կողմից ընդունված ազգային անվտանգության հայեցակարգի⁷² հետ համեմատական քննության համատեքստում՝ ներկայացնելու համար Հայեցակարգում առկա դիրքորոշումների ձևավորման համապարփակ պատկերը:

Այսպես՝ Պայմանագրի բոլոր մասնակից պետությունները պայմանավորվեցին իրականացնել համաձայնեցված քաղաքական, տնտեսական, ռազմական և այլ միջոցառումներ՝ միտված Հայեցակարգի դրույթների իրականացմանը: Ռազմական քաղաքականության ոլորտում Կողմերը պայմանավորվեցին գործարկել խորհրդակցությունների անցկացման մեխանիզմ, որի նպատակը դիրքորոշումների համակարգումն ու անվտանգության ոլորտում համաձայնեցված քաղաքականության իրականացումն էր: Եթե նման անհրաժեշտություն առաջանար ԱՊՀ այլ անդամ պետությունների մասով, ապա, խորհրդակցությունները պետք է ներառեին ռազմական համագործակցության և ռազմական շինարարության խնդիրների լուծման ժամանակ փոխադարձ օգնություն տրամադրելու հարցերը: Վերոնշյալ դիրքորոշումը՝ հիմնված ԱՊՀ այլ անդամ պետություններին փոխադարձ օգնություն ցուցաբերելու մոտեցման վրա, միանգամայն օրինաչափ էր, քանի որ Պայմանագրին առհասարակ դիրքավորվում և դիտարկվում էր որպես Խորհրդային միության փլուզումից հետո ԱՊՀ համակարգում ներառված պետությունների՝ միասնական պաշտպանական տարածք պահպանելու նպատակադրվածություն: Ավելին՝ Պայմանագրի մասնակից

⁷¹ Հասանելի է հետյալ հղումով՝ https://odkb-csto.org/documents/documents/kontseptsiya_kollektivnoy_bezopasnosti_gosudarstv_uchastnikov_dogovora_o_kollektivnoy_bezopasnosti/#loaded

⁷² Հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://www.armscontrol.ru/start/rus/docs/snconold.htm>

պետությունների ռազմական քաղաքականության հիմքում ընկած էր այն գաղափարը, ըստ որի մասնակից պետությունները միավորված էին ռազմաքաղաքական և տնտեսական շահերի, ձևավորված ռազմատեխնիկական բազայի և ենթակառուցվածքների առումով և ձգտում էին վարել համաձայնեցված քաղաքականություն՝ Հավաքական անվտանգության ապահովման ուղղությամբ: Սույն մոտեցումը ամբողջովին համահունչ էր 1997թ. ՌԴ կողմից ամրագրված արտաքին քաղաքական կուրսի հետ: Այսպես՝ Ռուսաստանի ազգային շահերը պահանջում էին այնպիսի արտաքին քաղաքական կուրսի որդեգրում և կիրարկում, որն ուղղված կլիներ «Ռուսաստանի՝ որպես մեծ տերության, ձևավորվող բազմաբևեռ աշխարհի ազդեցիկ կենտրոններից մեկի դիրքերի ամրապնդմանը» և վերոնշյալ քաղաքական կուրսի հիմնական բաղադրիչների թվում իր ուրույն տեղն էր զբաղեցնում «կամավոր հիմունքներով» ԱՊՀ ինտեգրացիոն խմբավորման ձևավորումը:

Հայեցակարգը, ռազմական քաղաքականության ոլորտում դիրքորոշումների համակարգման և անվտանգության ոլորտում համաձայնեցված քաղաքականություն իրականացնելու համատեքստում, դիտարկում էր նաև ՆԱՏՕ-ին և այլ ռազմաքաղաքական կազմակերպություններին: Այս պարագայում հիմքը դրվում էր առհասարակ համագործակցությանն ու գործընկերությանը վերաբերող, ինչպես նաև՝ տարածաշրջանային անվտանգային առկա և նոր հիմնադրվող կառույցներին մասնակցելու հարցերի վրա: Հայեցակարգը ընդունելու աշխարհաքաղաքական ժամանակահատվածով պայմանավորված՝ Կողմերը, Հավաքական անվտանգության ապահովման միջոցներ մշակելիս, հաշվի էին առել այն հանգամանքը, որ «Արևելքի և Արևմուտքի միջև գլոբալ դիմակայության ավարտը զգալիորեն նվազեցրել է համաշխարհային պատերազմի վտանգը»: Հետևաբար, ռազմական սպառնալիքի կանխմանն ուղղված համատեղ գործունեության գերակա ուղղությունների թվում (ի թիվս այլ ուղղությունների) Հայեցակարգը ներառում էր նաև ՆԱՏՕ-ի, ռազմաքաղաքական այլ կազմակերպությունների և անվտանգության տարածաշրջանային կառույցների հետ իրավահավասար գործընկերային հարաբերությունների հաստատումն ու զարգացումը: Սույն դիրքորոշումը առավել համապարփակ դիտարկելու տեսանկյունից հատկանշական է, որ այն լիովին համահունչ էր նույն ժամանակահատվածում միջազգային ասպարեզում առկա զարգացումների վերաբերյալ ՌԴ ձևավորված դիրքորոշման հետ: Մասնավորապես՝ Ռուսաստանի կողմից միջազգային ասպարեզում իրավիճակը բնութագրվում էր հիմնականում բազմաբևեռ աշխարհի ձևավորման միտումների ուժեղացմամբ՝ միջազգային հարաբերությունների ապառազմականացման, վիճելի միջպետական խնդիրների կարգավորման գործում իրավունքի դերի ամրապնդման և ՌԴ դեմ ուղղակի ագրեսիայի վտանգի թուլացման նախադրյալներով: Մինչև նույն ժամանակ, Ռուսաստանն ընդգծում էր, որ միջազգային քաղաքական, տնտեսական, ֆինանսական և տեղեկատվական գործընթացները պետք է լինեն համակարգված, քանի որ միջազգային հարաբերություններում ռազմական ուժային գործոնների նշանակությունը պահպանելիս ավելի ու ավելի մեծ դեր են խաղալու տնտեսական, քաղաքական, գիտատեխնիկական, տեղեկատվական և այլ գործոնները:

Հատկանշական է, որ Ռուսաստանն ընդունում էր նաև, որ երկրի ազդեցությունը միջազգային կյանքի արմատական հարցերի լուծման վրա զգալիորեն նվազել է և զուգահեռաբար ուժեղացել է «մի շարք պետությունների ցանկությունը՝ թուլացնելու Ռուսաստանի դիրքերը քաղաքական, տնտեսական և ռազմական ոլորտներում»: Այս համատեքստում ընդգծվում էր, որ ՆԱՏՕ-ի՝ դեպի Արևելք ընդլայնման հեռանկարն անընդունելի է, քանի որ այն սպառնալիք է Ռուսաստանի ազգային անվտանգության համար: Զուգահեռաբար, Ռուսաստանն ընդունում էր, որ իր ազգային անվտանգության շահերը քաղաքական և իրավական միջոցներով ապահովելու հնարավորությունները սահմանափակ են՝ ինչպես գլոբալ (ՄԱԿ), այնպես էլ տարածաշրջանային (ԵԱՀԿ, ԱՊՀ) խաղաղության և անվտանգության ապահովման բազմակողմ մեխանիզմների ոչ բավարար արդյունավետ լինելու հանգամանքով պայմանավորված:

ՀԱՊԿ հայեցակարգի համաձայն՝ Պայմանագրի բոլոր կողմերը, որպես ռազմական վտանգի հիմնական աղբյուրներ դիտարկում էին (ի թիվս այլ աղբյուրների) մասնակից պետությունների նկատմամբ այլ պետությունների տարածքային հավակնությունները, լուրջ պատերազմների և զինված հակամարտությունների գոյություն ունեցող և պոտենցիալ օջախները (նախևառաջ մասնակից պետությունների սահմանների անմիջական հարևանությամբ), ինչպես նաև՝ մասնակից պետությունների ներքին գործերին դրսից միջամտելու, նրանց ներքաղաքական իրավիճակն ապակայունացնելու փորձերը: Վերոնշյալ դիրքորոշումը մեծապես պայմանավորված էր այն հանգամանքով, որ Ռուսաստանը պաշտպանական ոլորտում իր համար առավել իրական սպառնալիք դիտարկում էր իր պետական սահմանների մոտ լուրջ պատերազմների և զինված հակամարտությունների առկա և հավանական օջախները և մինչ գործնականում բացառում էր իր դեմ լայնածավալ ագրեսիայի սպառնալիքը, զուգահեռաբար չէր բացառում նաև իր հետ ուժային մրցակցության փորձերը:

Հայեցակարգի համաձայն՝ Հավաքական անվտանգության ապահովման գործում մասնակից պետությունների նպատակը պատերազմներն ու զինված հակամարտությունները կանխելն էր, իսկ դրանց սանձազերծման դեպքում՝ մասնակից պետությունների շահերի, ինքնիշխանության և տարածքային ամբողջականության երաշխավորված պաշտպանությունն ապահովելը: Հայեցակարգը հղում էր կատարում նաև Պայմանագրի 4-րդ հոդվածին՝ ընդգծելով, որ ագրեսիայի դեպքում մասնակից պետությունները վերոնշյալ հոդվածի համաձայն «դիմադրում են այն և միջոցներ ձեռնարկում ստիպելու ագրեսորին դադարեցնել ռազմական գործողությունները»:

Հայեցակարգը սահմանում էր նաև այն հիմնական սկզբունքները, որոնց վրա պետք է հիմնվեր մասնակից պետությունների հավաքական անվտանգությունը, մասնավորապես՝

- ✓ անվտանգության անքակտելիություն, (неделимость безопасности), այն է՝ մեկ մասնակից պետության դեմ ագրեսիան դիտվում էր որպես ագրեսիա բոլոր մասնակից պետությունների դեմ,

- ✓ մասնակից պետությունների հավասար պատասխանատվություն՝ անվտանգության ապահովման համար,
- ✓ տարածաշրջանային հիմքի վրա ձևավորվող հավաքական բնույթի պաշտպանություն,
- ✓ Հավաքական անվտանգության ապահովման սկզբունքային հարցերի վերաբերյալ որոշումների ընդունում՝ կոնսենսուսի հիման վրա (սույն սկզբունքը հետագայում փոխվեց՝ ՀԱԽ սահմանափակ ձևաչափով որոշումների ընդունման մեխանիզմի ներդրմամբ),
- ✓ տարածքային ամբողջականության պահպանում, ինքնիշխանության հարգում, ներքին գործերին չմիջամտել, միմյանց շահերը հաշվի առնել և այլն:

Հայեցակարգի հաջորդ առանցքային արձանագրումն այն էր, որ հավաքական անվտանգության հիմքը Հավաքական անվտանգության համակարգն էր (հետայսու՝ ՀԱՀ), որը դիտարկվում էր որպես միջպետական և պետական կառավարման մարմինների, ուժերի և միջոցների մի ամբողջություն, որոնք կոչված էին *ընդհանուր իրավական հիմքով* (հաշվի առնելով ազգային օրենսդրությունը) ապահովելու մասնակից պետությունների շահերի, ինքնիշխանության և տարածքային ամբողջականության պաշտպանությունը: Ինչ վերաբերում է ՀԱՀ ուժերին և միջոցներին, ապա, Հայեցակարգը դրանց մեջ ներառում էր մասնակից պետությունների զինված ուժերն ու այլ զորքերը, տարածաշրջաններում զորքերի (ուժերի) կռալիցիոն (միավորված) խմբավորումները, որոնք պետք է ստեղծվեին մասնակից պետությունների դեմ ագրեսիան հետ մղելու համար, ինչպես նաև համատեղ (միավորված) հակաօդային պաշտպանության համակարգերը: ՀԱՀ ուժերի և միջոցների ստեղծումն ուղղված էր հնարավոր ագրեսորին զսպելուն, հնարավոր ագրեսիայի պատրաստությունը ժամանակին բացահայտելուն և հետ մղելուն, մասնակից պետությունների սահմանների պաշտպանության ապահովմանը և խաղաղության պահպանման գործողություններին մասնակցելուն: *Այսպիսով՝ ՀԱՀ ուժերի և միջոցների ստեղծումը բխում էր Պայմանագրի 2-րդ և 4-րդ հոդվածների դրույթների գործառնական ապահովման հանձնառությունից, հետևաբար դրանց ստեղծման նպատակով Պայմանագրի մասնակից պետությունները պայմանավորվեցին մոտարկել պաշտպանության և անվտանգության ոլորտում օրենսդրական ակտերի հիմնական դրույթները, ընդհանուր մոտեցումներ մշակել զորքերին (ուժերին) մարտական պատրաստության բարձրագույն աստիճանին, դրանց ուսուցման ձևերին և միջոցներին, օպերատիվ և մարտական կիրառմանը, տնտեսության համաձայնեցված զորահավաքային նախապատրաստմանը վերաբերող հարցերի շուրջ, ինչպես նաև համաձայնեցնել ռազմական կադրերի և մասնագետների պատրաստման ծրագրերը, համակարգել զենքի և ռազմական տեխնիկայի մշակման, արտադրության, մատակարարման և վերանորոգման պլանները, մասնակից պետությունների օդային եւ ջրային տարածքի ռազմական ենթակառուցվածքի տարրերի օգտագործման վերաբերյալ բազմակողմ պայմանավորվածություններ ձևափոխել և այլն: Այն հանգամանքը, որ Հայաստանի Հանրապետությունը (ի թիվս բոլոր անդամ պետությունների) հանձնառություն ստանձնեց սույն միջոցառումների*

անցկացման վերաբերյալ, անհրաժեշտ է դիտարկել որպես պաշտպանության և անվտանգության ոլորտում համակարգված/ միասնական քաղաքականություն ձևավորելուն և իրականացնելուն միտված դիրքորոշում, ինչը լավագույնս արտահայտված է «Մինչև 2025 թ. Հավաքական անվտանգության պայմանագրի հավաքական անվտանգության ռազմավարության» դրույթներում (Ռազմավարությունը դիտարկվում է սույն բաժնի 4-րդ ենթաբաժնում):

Հավաքական անվտանգության պայմանագրի կազմակերպության կանոնադրություն

2002թ. հոկտեմբերի 7-ին Քիշնևում Պայմանագրի մասնակից պետությունները հիմնադրեցին Հավաքական անվտանգության պայմանագրի կազմակերպությունը (ՀԱՊԿ)՝ որպես միջազգային տարածաշրջանային կազմակերպություն: ՀԱՊԿ կանոնադրությունն⁷³ ու Կազմակերպության իրավական կարգավիճակի մասին համաձայնագիրն⁷⁴ ուժի մեջ են մտել 2003թ. սեպտեմբերի 18-ին: Կանոնադրությունը ՄԱԿ-ի քարտուղարությունում գրանցվել է 2003թ. դեկտեմբերին: Պայմանագիրը Կազմակերպության վերածելու որոշումը մասնակից պետությունների կողմից մեկնաբանվում էր որպես հաստատական ցանկություն հետագայում նույնպես զարգացնել և խորացնել ռազմաքաղաքական համագործակցությունն՝ ի շահ ազգային, տարածաշրջանային և միջազգային անվտանգության ապահովմանն ու ամրապնդմանը, ինչպես նաև նպատակադրվածություն՝ շարունակել և խորացնել սերտ և համակողմանի դաշնակցային հարաբերությունները՝ արտաքին քաղաքական, ռազմական և ռազմատեխնիկական ոլորտներում⁷⁵: Մինչ Կանոնադրության հիմնական դրույթներին անրադառնալը, անհրաժեշտ է շեշտել, որ 2000թ. Ռուսաստանը վերանայեց 1997թ. իր ազգային անվտանգության հայեցակարգը⁷⁶: Վերանայված հայեցակարգն ընդգծում էր, որ երկբևեռ կոնֆրոնտացիայի դարաշրջանի ավարտից հետո գերակշռում են երկու փոխադարձ բացառող միտումներ: Մասնավորապես՝ առաջին միտումը արտահայտվում էր «նշանակալից խումբ պետությունների և նրանց ինտեգրացիոն խմբավորումների տնտեսական և քաղաքական ամրապնդմամբ, ինչպես նաև՝ միջազգային գործընթացների կառավարման բազմակողմ մեխանիզմների կատարելագործմամբ», և Ռուսաստանը նպատակ էր հետապնդում աջակցել բազմաբևեռ աշխարհի կայացման գաղափարի ձևավորմանը հենց վերոնշյալ միտումի հիման վրա: Երկրորդ միտումը, ըստ ՌԴ վերանայված հայեցակարգի, արտահայտվում էր միջազգային հարաբերությունների այնպիսի համակարգ ձևավորելուն միտված փորձերով, որտեղ «դոմինանտ կլինեին

⁷³ Հասանելի է հետևյալ հղումով՝ https://odkb-csto.org/documents/documents/ustav_organizatsii_dogovora_o_kollektivnoy_bezopasnosti_/#loaded

⁷⁴ Հասանելի է հետևյալ հղումով՝ https://odkb-csto.org/documents/documents/soglashenie_o_pravomom_statuse_organizatsii_dogovora_o_kollektivnoy_bezopasnosti_/#loaded

⁷⁵ Տես՝ ՀԱՊԿ կանոնադրության ներածական մասը:

⁷⁶ Հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <http://www.kremlin.ru/acts/bank/14927>

արևմտյան պետությունները՝ ԱՄՆ գլխավորությամբ, և որտեղ համաշխարհային քաղաքականության առանցքային խղիղները կլուծվեին միակողմանի, առաջին հերթին՝ ռազմական/ուժային միջոցներով՝ շրջանցելով միջազգային իրավունքի հիմնարար նորմերը»։ Այսպիսով, Ռուսաստանի Դաշնությունը, միջազգային գործընթացների կառավարման ընկալման համատեքստում ընդգծում էր իր և Հավաքական Արևմուտքի միջև առկա հետզհետե խորացող գաղափարական տարաձայնությունը։

Ուշագրավ է նաև այն հանգամանքը, որ Ռուսաստանն ընդգծում էր ռազմական ոլորտում սպառնալիքների և դրանց մաշտաբների աճը։ Մասնավորապես՝ «Ռազմավարական դոկտրինի աստիճանի բարձրացրած ՆԱՏՕ-ի անցումը դեպի Դաշինքի պատասխանատվության գոտուց դուրս և առանց ՄԱԿ ԱԽ համապատասխան սանկցաների ուժային (ռազմական) գործողությունների պրակտիկան հղի է աշխարհում ողջ ռազմավարական իրավիճակի ապակայունացման սպառնալիքով»։ Ռուսական կողմի համոզմամբ՝ միջազգային ոլորտում իր հիմնական սպառնալիքները պայմանավորված էին առաջին հերթին «ՆԱՏՕ-ի՝ դեպի Արևելք ընդլայնմամբ, ռուսական սահմանների անմիջական հարևանությամբ ռազմական բազաների և խոշոր ռազմական կոնտիգենտների առաջացման հնարավորությամբ, ԱՊՀ տիրույթում ինտեգրացիոն գործընթացների թուլացմամբ, ՌԴ պետական սահմաններին մոտ ԱՊՀ մասնակից պետությունների ներքին սահմաններում հակամարտությունների առաջացմամբ և էսկալացիայով»։ Հետևաբար, Ռուսաստանի ազգային շահերը միջազգային ոլորտում ներառում էր Ռուսաստանի՝ «որպես գերտերության և բազմաբևեռ աշխարհի ազդեցիկ կենտրոնի, շահերի ամրապնդում», «հավասարազոր և փոխշահավետ հարաբերությունների զարգացում բոլոր պետությունների և ինտեգրացիոն խմբավորումների հետ, առաջին հերթին՝ ԱՊՀ մասնակից պետությունների հետ»։ Ռազմական ոլորտում իր ազգային շահերի պաշտպանությունը պետությունը տեսնում էր այդ թվում նաև «Ռուսաստանի և իր դաշնակիցների դեմ ռազմական ագրեսիայի կանխարգելման մեջ»։ Ինչ վերաբերում է արտաքին քաղաքականությանը, ապա, այն ի թիվս այլ ուղղությունների, ուղղված էր ԱՊՀ մասնակից պետությունների հետ հարաբերությունների և «իր ազգային շահերին համապատասխանող» ԱՊՀ շրջանակներում առկա ինտեգրացիոն խմբավորումների զարգացմանը։

ՀԱՊԿ կանոնադրության համաձայն՝ Կազմակերպության նպատակը⁷⁷ խաղաղության, միջազգային և տարածաշրջանային անվտանգության և կայունության ամրապնդումն է, ինչպես նաև՝ անդամ պետությունների անկախության, *տարածքային ամբողջականության և ինքնիշխանության հավաքական հիմքի վրա պաշտպանությունը*։ Սույն նպատակներին հասնելու համար Հայաստանի Հանրապետությունը (ի թիվս բոլոր անդամ պետությունների) հանձնառություն ստանձնեց *համատեղ միջոցներ ձեռնարկել ՀԱՊԿ-ի շրջանակներում Հավաքական անվտանգության գործուն համակարգի ձևավորման ուղղությամբ*։ Այդ համակարգը

⁷⁷ Տես՝ կանոնադրության 3-րդ հոդվածը։

պետք է ի վիճակի լիներ ապահովել «հավաքական պաշտպանություն՝ անվտանգության, կայունության, տարածքային ամբողջականության և ինքնիշխանության սպառնալիքի առաջացման դեպքում, ինչպես նաև՝ ապահովել հավաքական պաշտպանության իրավունքի իրացում»: Հավաքական անվտանգության գործուն համակարգի ձևավորումը ներառում էր նաև կազմակերպության կոալիցիոն (հավաքական) ուժերի, զորքերի (ուժերի) տարածաշրջանային (միավորված) խմբավորումների, խաղաղապահ ուժերի, միավորված համակարգերի և դրանց կառավարման մարմինների, ռազմական ենթակառուցվածքի ստեղծում: Այսպիսով, Հավաքական անվտանգության գործուն համակարգի ձևավորումը պահանջում էր բոլոր անդամ պետությունների հանձնառությունն ու համատեղ աշխատանքը: Միանգամայն տրամաբանական է, որ խաղաղության, միջազգային և տարածաշրջանային անվտանգության և կայունության ամրապնդման, ինչպես նաև անդամ պետությունների անկախության, տարածքային ամբողջականության և ինքնիշխանության հավաքական հիմքի վրա պաշտպանության իրագործման համար անդամ պետությունները պետք է փոխգործակցեին նաև ռազմատեխնիկական (ռազմատնտեսական) համագործակցության ուղղությամբ, «զինված ուժերին, իրավապահ մարմիններին և հատուկ ծառայություններին անհրաժեշտ սպառազինությամբ, ռազմական, հատուկ տեխնիկայով և հատուկ միջոցներով ապահովման ուղղությամբ, ինչպես նաև ազգային զինված ուժերի, հատուկ ծառայությունների եւ իրավապահ մարմինների համար ռազմական կադրերի և մասնագետների պատրաստման ոլորտներում»⁷⁸:

Առանձնահատուկ ուշադրության է արժանի այն հանգամանքը, որ անդամ պետությունները պարտավորվել են իրենց տարածքներում Կազմակերպության անդամ չհանդիսացող պետությունների զորքերի (ուժերի) խմբավորումներ, ռազմական ենթակառուցվածքի օբյեկտներ տեղակայելու մասին որոշում կայացնելուց առաջ անհետաձգելի խորհրդակցություններ անցկացնել այլ անդամ պետությունների հետ, ասել է թե՛ համաձայնեցնել մյուս անդամ պետությունների հետ իրենց վերոնշյալ դիրքորոշումը⁷⁹: Կանոնադրության սույն դրույթը մի կողմից բխում է ռազմաքաղաքական ոլորտում համակցված քաղաքականություն վարելու, ինչպես նաև հավաքական պաշտպանություն ապահովելու և ամրապնդելու հանձնառությունից, իսկ մյուս կողմից խոչընդոտ է հանդիսանում Կազմակերպության անդամ չհանդիսացող որևէ պետության ռազմական կարողությունները սեփական տարածքում տեղակայելու համար՝ ի շահ սեփական ազգային կարիքների: Ըստ էության, այս սահմանափակումը կարող էր գործել ի շահ անդամ պետությունների, եթե անդամ պետությունների անկախությունը, տարածքային ամբողջականությունն ու սուվերենությունը հավաքական հիմքի վրա պաշտպանելու հանձնառությունը գործեր իրականում և ոչ ընտրովի: Հետևաբար, առաջարկում ենք Հայաստանի Հանրապետության պատկան մարմինների կողմից այն դիտարկել որպես խոչընդոտ՝

⁷⁸ Տե՛ս՝ ՀԱՊԿ Կանոնադրության 7-րդ հոդվածը:

⁷⁹ Տե՛ս՝ նույն տեղում:

ՀԱՊԿ անդամ չհանդիսացող պետությունների հետ իր տարածքային ամբողջականության, սուվերենության և ինքնիշխանության պաշտպանության կարիքներից բխող և արժեհամակարգային հենքի վրա ձևավորվող՝ ռազմաքաղաքական համակարգային համագործակցություն (այդ թվում նաև՝ ռազմավարական գործընկերություն) ծավալելու առումով:

Հավաքական անվտանգության խորհրդի (ՀԱԽ), Արտաքին գործերի նախարարների խորհրդի (ԱԳՆԽ), Պաշտպանության նախարարների խորհրդի (ՊՆԽ) և Անվտանգության խորհրդների քարտուղարների կոմիտեի (ԱԽԲԿ) որոշումները, բացի ընթացակարգային հարցերից, ընդունվում են կոնսենսուսով: Միննույն ժամանակ, հարկ է ընդգծել, որ 2010 թ. դեկտեմբերի 10-ին Մոսկվայում ստորագրված՝ «2002 թ. հոկտեմբերի 7-ի՝ Հավաքական անվտանգության մասին պայմանագրի կազմակերպության Կանոնադրությունում փոփոխություններ կատարելու մասին» արձանագրության համաձայն՝ ՀԱԽ-ը ձեռք բերեց իրավասություն ընդունելու որոշումներ սահմանափակ ձևաչափով, պայմանով, որ անդամ պետություններից ոչ մեկը չի առարկում որոշման ընդունման նման կարգի և կոնկրետ որոշման դեմ: Վերոնշյալ ձևաչափով որոշման ընդունման օգտին չքվեարկած անդամ պետությունը պատասխանատվություն չի կրում ընդունված որոշման հետևանքների համար: Սույն փոփոխությունը Կազմակերպության անդամ պետությունների կողմից դիտարկվում է որպես առաջընթաց, քանի որ հնարավորություն է ընձեռում մի կողմից ՀԱՊԿ դրոշի ներքո իրականացնել հավաքական անվտանգության պաշտպանությունից բխող գործառույթներ, իսկ մյուս կողմից՝ այն անդամ պետությանը/ններիին, որը/որոնք վերապահումով է/են մոտենում խնդրին՝ չմասնակցել այդ գործառույթների կատարմանը միտված գործողություններում: Միննույն ժամանակ, սույն դրույթն ընդունելու անհրաժեշտությունն ինքնին խոսում է Կազմակերպության Էվոլյուցիայի ընթացքում ի հայտ եկած անդամ պետությունների ռազմավարական շահերի աստիճանական չհամընկման միտումի մասին:

Ցանկացած ՀԱՊԿ անդամ պետություն կարող է լքել Կազմակերպությունը: Ընթացակարգի համաձայն՝ Կազմակերպության շրջանակներում առկա իր պարտավորությունները կարգավորելուց հետո տվյալ անդամ պետությունը Կանոնադրության դեպոզիտար կողմին պետք է ուղարկի ՀԱՊԿ-ը լքելու վերաբերյալ պաշտոնական ծանուցում՝ ոչ ուշ քան այն լքելու ամսաթվից վեց ամիս առաջ⁸⁰: Եթե որևէ անդամ պետություն չկատարի Կանոնադրության դրույթները, ՀԱԽ և այլ մարմինների որոշումները՝ ապա Խորհուրդը կարող է կասեցնել նրա մասնակցությունը Կազմակերպության մարմինների գործունեությանը: Այն պարագայում, երբ անդամ պետությունը շարունակում է չկատարել վերոնշյալ պարտավորությունները՝ Խորհուրդը կարող է որոշում ընդունել Կազմակերպությունից նրան հեռացնելու մասին: Այս պարագայում որոշումներն ընդունվում են առանց հաշվի առնելու տվյալ անդամ պետության ձայնը⁸¹:

⁸⁰ Տե՛ս՝ ՀԱՊԿ Կանոնադրության 19-րդ հոդվածը:

⁸¹ Տե՛ս՝ ՀԱՊԿ Կանոնադրության 20-րդ հոդվածը:

Ուշագրավ է ՀԱՊԿ-ը լքելու Ուզբեկստանի Հանրապետության օրինակը՝ և՛ որպես քաղաքական գործընթաց, և՛ Կազմակերպության ընթացակարգերի առումով: Մասնավորապես՝ Ուզբեկստանը հանդիսանում էր 1992թ. մայիսի 15-ի Հավաքական անվտանգության մասին պայմանագիրը ի սկզբանե ստորագրած կողմ: Մինևույն ժամանակ, երբ 1999 թ. ապրիլի 2-ին, Մոսկվայում Հայաստանի, Բելառուսի, Ղազախստանի, Ղրղզստանի, Ռուսաստանի և Տաջիկստանի նախագահները ստորագրեցին Պայմանագրի երկարաձգման արձանագրությունը, Ուզբեկստանը՝ Ադրբեջանի և Վրաստանի հետ միասին, հրաժարվեցին ստորագրել Պայմանագրի երկարաձգման արձանագրությունը: 2005թ. Անդիջինում տեղի ունեցած խռովությունները ճնշելու պատճառով Արևմուտքը Ուզբեկստանի նկատմամբ բանեցրեց մեկուսացման քաղաքականություն: 2005թ. վերջին ամերիկյան ռազմակայանը դուրս բերվեց ուզբեկական Կարշի-Խանաբադից, իսկ Ուզբեկստանն իր հերթին Ռուսաստանի հետ կնքեց դաշնակցային հարաբերությունների մասին պայմանագիր⁸² և վերականգնեց իր անդամակցությունը ՀԱՊԿ-ում:

2012թ. հունիսի 28-ին ուզբեկական կողմը ՀԱՊԿ քարտուղարությանը ներկայացրեց Կազմակերպության գործունեության մեջ իր մասնակցությունը կասեցնելու մասին պաշտոնական հայտագիր⁸³: Մինչ Քարտուղարությունն ուսումնասիրում էր ուզբեկական կողմի ներկայացրած փաստաթղթերի իրավական մասը՝ ռուսական կողմը Ուզբեկստանի նման քայլը որակեց կանխատեսելի՝ հաշվի առնելով ՀԱՊԿ շրջանակներում Ուզբեկստանի մասնակցության պասիվության մակարդակը: Մասնավորապես՝ ուզբեկական կողմը բանեցնում էր հետևյալ մարտավարությունը՝ կամ չէր մասնակցում ՀԱՊԿ ՀԱԽ և ՊՆ հանդիպումներին, կամ մասնակցում էր՝ առանց որևէ փաստաթուղթ ստորագրելու: Մինչ Կառույցը լքելու ընթացակարգային խնդիրներին անրադառնալը, ստորև կներկայացվեն որոշ քաղաքական գործընթացներ, որոնք ուզբեկական կողմը հետևողականորեն իրականացնում էր 2008 թ.-ից ի վեր, ինչն էլ իր հերթին ՀԱՊԿ-ի ներսում կարող էր դիտարկվել 2012 թ. կառույցը լքելու նրա դիրքորոշման կանխատեսելիության տեսանկյունից: Մասնավորապես՝ 2008 թ.-ից ամերիկյան կողմը սկսեց քայլեր՝ ձեռնարկել Ուզբեկստանի հետ հարաբերությունները վերականգնելու ուղղությամբ՝ առավելապես պայմանավորված Ուզբեկստանի տրանսպորտային և հաղորդակցային հնարավորություններով: Նույն տարում Միացյալ Նահանգները Ուզբեկստանի հետ պայմանավորվածություն ձեռք բերեց Նավոյի օդանավակայանի միջոցով ոչ մարտական բեռների տարանցում իրականացնելու վերաբերյալ, իսկ 2009թ. հոկտեմբերին ԵՄ արտգործնախարարների հանդիպման ժամանակ որոշում ընդունվեց Ուզբեկստանին զենքի մատակարարման սահմանափակումները չեղարկելու վերաբերյալ: 2011թ. Ուզբեկստանի Նախագահ Իսլամ Բարիմովի՝ Բրյուսել կատարած այցին հաջորդիվ ստորգրվեց Ուզբեկստանում Եվրամիության

⁸² Հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://lex.uz/docs/1345957>

⁸³ Հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://www.gazeta.uz/ru/2012/06/29/odkb/>

պատվիրակության ստեղծման մասին համաձայնագիրը: Բացի այդ, պաշտոնական Տաշքենտը սկսեց գործուն ջանքեր իրականացնել Արևմուտքի տնտեսական աջակցությունը ստանալու համար, և, արդյունքում, ԵՄ-ն հանձնառություն ստանձնեց Ուզբեկստանին տրամադրել բարձր տեխնոլոգիաներ՝ առաջնահերթ նախագծերի իրականացման, ենթակառուցվածքների զարգացման և գիտատեխնիկական կապերի ընդլայնման համար, ինչպես նաև՝ մասնակցել էներգախնայող տեխնոլոգիաների ներդրմանը, տարածաշրջանների միջև տրանսպորտային, հաղորդակցության և տարանցիկ միջանցքների զարգացմանը: 2011 թ. սեպտեմբերի 22-ին ԱՄՆ Կոնգրեսը որոշում կայացրեց վերացնել Ուզբեկստանին ռազմական օգնության տրամադրելու 2004թ. սահմանված սահմանափակումները՝ Հյուսիսային բաշխիչ ցանցի անվտանգությունն ապահովելու անհրաժեշտության հիմնավորմամբ, իսկ արդեն մեկ շաբաթ հետո երկու պետությունների նախագահների հեռախոսազրույցի⁸⁴ ժամանակ կողմերը վերահաստատեցին իրենց պատրաստակամությունը բաց և լիարժեք քաղաքական երկխոսություն շարունակելու առումով, ինչպես նաև ընդգծեցին իրենց շահագրգռվածությունը փոխադարձ հարգանքի և վստահության սկզբունքների հիման վրա ընդլայնել ԱՄՆ-Ուզբեկստան գործընկերությունը:

Անհրաժեշտ է ընդգծել, որ այս գործընթացներին զուգահեռ, Ուզբեկստանը հետևողականորեն ի ցույց էր դնում իր ուրույն դիրքորոշումը՝ զերծ մնալ այնպիսի ինտեգրացիոն նախագծերից, որտեղ առանցքային դերը վերապահված էր Ռուսաստանին: Մասնավորապես՝ 2008թ. հոկտեմբերին պետությունը դուրս եկավ ԵվրԱզԷՄ-ի կազմից՝ իր որոշումը պատճառաբանելով կազմակերպության անարդյունավետությամբ: Մույն ժամանակահատվածում Ուզբեկստանը մաքսիմալ սահմանափակել էր իր մասնկացությունը նաև ՀԱՊԿ գործընթացներում: Մասնավորապես՝ ուզբեկական կողմը հրաժարվեց մասնակցել օպերատիվ արձագանքման հավաքական ուժերի (ԱԱՀՈԻ) ստեղծմանը⁸⁵: Հատկանշական է, որ բացասական էր նաև ուզբեկական կողմի վերաբերմունքը Մաքսային միության շրջանակներում ինտեգրացիոն գործընթացների ամրապնդման վերաբերյալ: Պետության բարձրագույն ղեկավարությունը սույն բացասական դիրքորոշումը հիմնավորում էր այն տեսանկյունից, որ ինտեգրացիոն գործընթացները կարող են դուրս գալ տնտեսական շահերից և ձեռք բերել քաղաքական բովանդակություն, ինչն էլ իր հերթին կարող էր բացասական ազդեցություն ունենալ ինտեգրացիոն միավորման անդամների՝ այլ արտաքին գործընկերների հետ ձևավորված կապերի և համագործակցության վրա, ինչպես նաև՝ խոչընդոտել երրորդ երկրների հետ ինտեգրացիոն գործընթացներ զարգացնելուն:

Ուզբեկստանի՝ ՀԱՊԿ-ը լքելու ընթացակարգային հարցերի թվում ուշադրության է արժանի այն հանգամանքը, որ Կազմակերպությունը կարող է լքել ցանկացած անդամ պետություն՝ Հավաքական անվտանգության մասին պայմանագրի 11-րդ հոդվածի և ՀԱՊԿ կանոնադրության 6-րդ գլխի 19-րդ հոդվածի դրույթների

⁸⁴ Տե՛ս՝ <https://www.uzdaily.uz/ru/post/8367>

⁸⁵ Տե՛ս՝ https://www.newsru.com/world/03aug2009/tashkent_protiv.html

համաձայն (ներկայացված է սույն բաժնի 1-ին և 3-րդ ենթաբաժիններում): Մինչդեռ, Կանոնադրության 20-րդ հոդվածի համաձայն՝ անդամ պետության մասնակցությունը ՀԱՊԿ մարմինների գործունեության մեջ կարող է դադարեցվել միայն ՀԱԽ կողմից՝ եթե տվյալ անդամ պետությունը չի կատարում իր կանոնադրական պարտավորությունները: Եվ միայն այն դեպքում, երբ տվյալ անդամ պետությունը շարունակում է իր պարտավորությունները չկատարել՝ ՀԱԽ-ը կարող է որոշում ընդունել տվյալ անդամ պետությանը Կազմակերպությունից հեռացնելու մասին⁸⁶: Հետևաբար, ՀԱՊԿ կանոնադրական փաստաթղթերի համաձայն՝ Ուզբեկստանը իրավասու չէր Կազմակերպության գործունեության մեջ իր մասնակցությունը կասեցնելու մասին պաշտոնական հայտագրով դիմել Կառույցին, քանի որ, նման դրույթ առհասարակ բացակայում է ՀԱՊԿ կանոնադրական փաստաթղթերում: Մնացած անդամ պետությունները, հենվելով Ուզբեկստանի կողմից իր կանոնադրական պարտականությունները չկատարելու վրա, կարող էին կասեցնել պետության մասնակցությունը ՀԱՊԿ-ի մարմինների գործունեության մեջ, իսկ դրանց շարունակման դեպքում՝ Ուզբեկստանին հեռացնել Կազմակերպության անդամակցությունից: Մինչդեռ, 2012թ. դեկտեմբերի 19-ին, Մոսկվայում, ՀԱՊԿ ՀԱԽ-ը ոչ միայն քննարկեց Ուզբեկստանի դիմումն, այլև որոշում⁸⁷ ընդունեց դադարեցնել Ուզբեկստանի անդամությունը ՀԱՊԿ-ում:

Մինչև 2025թ. ժամանակահատվածի համար ՀԱՊԿ հավաքական անվտանգության ռազմավարություն

ՀԱՊԿ-ի կայացման էվոյուցիան բնութագրող հաջորդ հիմնարար փաստաթուղթը 2016թ. հոկտեմբերի 14-ին ՀԱԽ որոշմամբ ընդունված «Մինչև 2025 թ. Հավաքական անվտանգության պայմանագրի հավաքական անվտանգության ռազմավարությունն⁸⁸» է (հետայսու՝ Ռազմավարություն): Վերոնշյալ փաստաթուղթը սահմանում է ՀԱՊԿ Հավաքական անվտանգության ապահովման խնդիրներն ու մեխանիզմները և ուղղված է Հավաքական անվտանգության համակարգի և տարածաշրջանային կայունության հետագա զարգացմանը: Կառույցը, ՀԱՊԿ հավաքական անվտանգություն ասելով, նկատի ունի անդամ պետությունների հավաքական շահերի պաշտպանվածության այնպիսի վիճակ, որը յուրաքանչյուր անդամ պետությանը թույլ է տալիս ապահովել իր անկախությունը, տարածքային ամբողջականությունը, ինքնիշխանությունը, պաշտպանունակությունը և սպառնալիքներից պաշտպանությունը՝ համատեղ գործունեության համակարգման և

⁸⁶ Հասանելի է հետևյալ հղումով՝

https://www.zonazakona.ru/law/abro/115?fbclid=IwAR149qerkK88_bFhVWxVTEXBHgM4jBoyzTYqrBtI5c9wMFpgxQKraEk8DJ8

⁸⁷ Հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://odkb-csto.org/session/2012/session201212/#loaded>

⁸⁸ Հասանելի է հետևյալ հղումով՝ [https://odkb-](https://odkb-csto.org/documents/statements/strategiya_kollektivnoy_bezopasnosti_organizatsii_dogovora_o_kollektivnoy_bezopasnosti_na_period_do_/#loadedh)

[csto.org/documents/statements/strategiya_kollektivnoy_bezopasnosti_organizatsii_dogovora_o_kollektivnoy_bezopasnosti_na_period_do_/#loadedh](https://odkb-csto.org/documents/statements/strategiya_kollektivnoy_bezopasnosti_organizatsii_dogovora_o_kollektivnoy_bezopasnosti_na_period_do_/#loadedh)

իրականացման հիման վրա: ՀԱՊԿ Հավաքական անվտանգության համակարգն իր հերթին հանդիսանում է Կազմակերպության մարմինների և պետական կառավարման ազգային մարմինների, ՀԱՊԿ անդամ պետությունների ուժերի և միջոցների ամբողջություն, որոնք, միջազգային իրավունքին և ազգային օրենսդրությանը համապատասխան ապահովում են անդամ պետությունների հավաքական շահերի, ինքնիշխանության եւ տարածքային ամբողջականության պաշտպանությունը՝ հավաքական հիմունքներով:

Ըստ այդմ, վերոնշյալ Ռազմավարության ընդունումը Հայաստանի Հանրապետության կողմից դիտարկվել է որպես ևս մեկ հաստատուն քայլ՝ միտված անդամ պետությունների հավաքական անվտանգության պաշտպանվածության մակարդակի ամրապնդմանը, ինչն էլ իր հերթին Հայաստանին հնարավորություն պիտի ընձեռեր համատեղ գործունեության համակարգման և իրականացման հիման վրա ապահովելու իր անկախությունը, տարածքային ամբողջականությունը, ինքնիշխանությունը, պաշտպանունակությունը և սպառնալիքներից պաշտպանությունը:

Հայաստանի Հանրապետության անվտանգային միջավայրի վրա Ռազմավարության արդյունավետության և/կամ անարդյունավետության մակարդակը համապարփակ գնահատելու տեսանկյունից անհրաժեշտ է ընդգծել, որ ՀԱՊԿ-ը Ռազմավարության ընդունումը պայմանավորում էր մի շարք գործոններով՝ աշխարհաքաղաքական իրադարձությունների զարգացման դինամիկայով, միջազգային հարաբերությունների փոխակերպմամբ և անդրսահմանային մարտահրավերների ու սպառնալիքների սպեկտրի ընդլայնմամբ: Հետևաբար, Ռազմավարության դրույթները կդիտարկվեն 2015թ. ընդունված ՌԴ ազգային անվտանգության նոր ռազմավարության մի շարք դրույթների հետ համադրման սկզբունքով՝ մի կողմից ի ցույց դնելու Կազմակերպության գաղափարական, գործառնական զարգացման և աշխարհաքաղաքական զարգացումներում Ռուսաստանի դիրքավորման շաղկապվածությունը, իսկ մյուս կողմից՝ ներկայացնելու համար գլոբալ և տարածաշրջանային անվտանգության ապահովման ոլորտում ՀԱՊԿ շրջանակներում արտաքին քաղաքական դիրքորոշումների համակարգման բացասական հետևանքների հնարավոր աճը Հայաստանի Հանրապետության համար, մասնավորապես՝ պայմանավորված Ռուսաստան-Հավաքական Արևմուտք հարաբերությունների ներկայիս պատկերով:

Այսպես՝ Ռուսաստանի դիրքորոշման համաձայն՝ Հյուսիսատլանտյան պայմանագրի կազմակերպության ուժային ներուժի մեծացումը, «նրան գլոբալ գործառույթներով օժտելը, որոնք իրականացվում են միջազգային իրավունքի նորմերի խախտմամբ», անդամ պետությունների ռազմական գործունեության ակտիվացումը, Դաշինքի հետագա ընդլայնումն ու նրա ռազմական ենթակառուցվածքի մերձեցումը Ռուսաստանի սահմաններին սպառնալիք են ստեղծում իր ազգային անվտանգության համար: Ավելին՝ 2015թ. Ռազմավարությունն ամրագրում էր, որ Արևմուտքի դիրքորոշումը ուղղված է ինտեգրացիոն գործընթացներին հակադրելուն և Եվրասիական տարածաշրջանում լարվածության օջախների ստեղծմանը, հետևաբար,

բացասական ազդեցություն է թողնում ռուսական ազգային շահերի իրացման վրա: Այդ պայմաններում Ռուսաստանը որդեգրում էր այնպիսի քաղաքականություն, որը միտված էր ԱՊՀ մասնակից պետությունների տարածքում տարածաշրջանային և ենթատարածաշրջանային ինտեգրման և համակարգման ներուժը զարգացնելուն (ՀԱՊԿ, ԵԱՏՄ, Միութենական պետություն), «որոնք կայունացնող ազդեցություն են ունենում ԱՊՀ մասնակից պետությունների, Աբխազիայի Հանրապետության և Հարավային Օսիայի Հանրապետության հետ սահմանակից շրջաններում ընդհանուր իրավիճակի վրա»: Նոր Ռազմավարությունն ամրապնդում էր նաև այն թեզը, ըստ որի «ԱՄՆ և ԵՄ աջակցությունը հակասահմանադրական պետական հեղաշրջմանը Ուկրաինայում հանգեցրել է ուկրաինական հասարակության խորը պառակտմանը և զինված հակամարտության առաջացմանը»: Վերոնշյալ դիրքորոշումներին զուգընթաց, Ռուսաստանն ընդգծում էր, որ հանդես է գալիս ՀԱՊԿ որակական զարգացման, այն համընդհանուր միջազգային կազմակերպության վերածելու օգտին՝ որը կարող է դիմակայել տարածաշրջանային մարտահրավերներին և ռազմաքաղաքական և ռազմական-ռազմավարական բնույթի սպառնալիքներին, ինչպես նաև՝ տեղեկատվական ոլորտում առկա սպառնալիքներին:

ՀԱՊԿ Ռազմավարությունն, իր հերթին, ՀԱՊԿ հավաքական անվտանգության արտաքին սպառնալիքների և մարտահրավերների շրջանակի մեջ ներառում էր ՀԱՊԿ պատասխանատվության գոտուն հարակից պետություններում չկարգավորված հակամարտությունների առկայությունը, այլ պետությունների կողմից ռազմական ոլորտում գերազանցության հասնելու քաղաքականության իրականացումը, ՀԱՊԿ անդամ պետություններում պետական իշխանության խաթարման և սահմանադրական կարգի փոփոխմանն ուղղված գործունեությունը, Էլեկտրոնային տեղեկատվական ցանցերի և մեդիառեսուրսների միջոցով անդամ պետությունների բնակչության վրա ապակառուցողական գաղափարական և հոգեբանական ազդեցության իրականացումը և այլն: Հավաքական անվտանգության ներքին սպառնալիքների և մարտահրավերների շարքը ներառում էր անդամ պետություններում հասարակական գիտակցությունը շահարկելու, հասարակական-քաղաքական և սոցիալ-տնտեսական իրավիճակի վրա ապակառուցողական ազդեցություն ունենալու նպատակով տեղեկատվական և հաղորդակցական տեխնոլոգիաների օգտագործումը և այլն: Ըստ էության, ներքին և արտաքին սպառնալիքների և մարտահրավերների սույն ցանկն արդեն իսկ լավագույնս բնորոշում էր Ռուսաստան-Հավաքական Արևմուտք օրեցօր ահագնացող ֆունդամենտալ գաղափարական տարածայնությունները, մրցակցությունն ու զլոբալ շահերի բախումը և միանգամայն կանխատեսելի էր, որ արտաքին աշխարհի հետ հարաբերվելու համար ՀԱՊԿ-ը պետք է ձեռնամուխ լիներ այնպիսի միասնական վարքի կանոններ սահմանելուն, որոնք մի կողմից պետք է համահունչ լինեին «Հավաքական անվտանգություն» գաղափարին, իսկ մյուս կողմից խոչընդոտներ ստեղծեին Հայաստանի Հանրապետության (ի թիվս բոլոր անդամ պետությունների) համար՝ այլ ուղղություններով ռազմաքաղաքական հարաբերություններ համակարգային պլանավորելու և կիրարկելու համար: Բացի այդ, մեր բնորոշմամբ,

առանձնակի ուշադրության է արժանի ներքին սպառնալիքների ցանկը՝ ժողովրդավարական արժեքների և սկզբունքների, խոսքի, խղճի և մտքի ազատության, ինչպես նաև մարդու այլ իրավունքների ապահովման տեսանկյունից: Այս դրույթները կարող են կիրառվել որպես քաղաքական բռնաճնշումների իրականացման ու դրանց արդարացման գործիքներ՝ Հավաքական անվտանգության համակարգի և տարածաշրջանային կայունության ամրապնդման պատրվակով: Վերոնշյալի համատեքստում ընդգծենք, որ սույն աշխատության շրջանակներում դիտարկված փաստաթղթերի հետազոտությունը չի արձանագրել որևէ հիշատակում, որը միտված կլիներ ժողովրդավարական արժեքները, մարդու իրավունքների պաշտպանությունն ու կոռուպցիայի դեմ պայքարը որպես ՀԱՊԿ գործընթացներում հիմնարար արժեքներ դիտարկելուն: Այս համատեքստում անհրաժեշտ է նաև ներկայացնել անդամ պետությունների կառավարման համակարգերի առանձնահատկությունները: Այսպես՝ «Freedom House» հեղինակավոր միջազգային իրավապաշտպան կազմակերպության կողմից ՀԱՊԿ անդամ բոլոր պետությունները՝ բացառությամբ Հայաստանի Հանրապետության, ժողովրդավարական կառավարման մակարդակի (level of democratic governance) չափման սանդղակի համաձայն դիտարկվում են որպես կոնսոլիդացված ավտորիտար համակարգեր (consolidated authoritarian regime): Մասնավորապես՝ Ռուսաստանի Դաշնությունն այս սանդղակի համաձայն՝ ունի 100 հնարավորից 5, Բելառուսի Հանրապետությունը՝ 3, Ղազախստանի Հանրապետությունը՝ 6, Տաջիկստանի Հանրապետությունը՝ 2, Ղրղզստանի Հանրապետությունը՝ 13 միավոր: Սույն պետությունները, թե՛ մարդու ազատությունների պաշտպանության, թե՛ տեղեկատվության ազատության և թե՛ ժողովրդավարական կառուցակարգերի արդյունավետության սանդղակներով, զբաղեցնում են ցածրագույն հորիզոնականներ՝ դասվելով անազատ երկրների շարքին, մինչդեռ, Հայաստանի Հանրապետությունը՝ 34 միավորով, համարվում է անցումային կամ հիբրիդային համակարգ (Transitional or Hybrid Regime):

ՀԱՊԿ ռազմավարության համաձայն, Հավաքական անվտանգության շահերի ապահովմանն աջակցելու համատեքստում անդամ պետությունները պարտավորություն ստանձնեցին ընդլայնել քաղաքական համագործակցությունը զլոբալ և տարածաշրջանային անվտանգության ապահովման ոլորտում և համակարգել իրենց արտաքին քաղաքական դիրքորոշումները: *Արտաքին քաղաքականության ոլորտում վերոնշյալ քայլերի իրականացումը մի կողմից կարող է դիտարկվել որպես Կազմակերպության շրջանակներում անդամ պետությունների քաղաքական ինտեգրման մակարդակի ամրապնդում՝ ի շահ հավաքական անվտանգության ապահովման: Մինևս սույն ժամանակ, սույն պարտավորությունները, մասնավորապես՝ Հավաքական անվտանգության համակարգի թերացման և Կազմակերպության կողմից Պայմանագրի 2-րդ և 4-րդ հոդվածների դրույթներից բխող գործառույթների չկատարման համատեքստում, անհրաժեշտ է դիտարկել որպես խոչընդոտ՝ Հայաստանի արտաքին քաղաքականությանը մանևրականություն հաղորդելու և ՀԱՊԿ-ից դուրս համակարգային երկկողմ ու բազմակողմ արտաքին քաղաքական բաղադրիչ զարգացնելու առումով:* Սույն դիտարկումն առավել

արդիական է դառնում՝ պայմանավորված Ռուսաստան – Հավաքական Արևմուտք ներկայիս հարաբերությունների ծայրահեղ վատթարացմամբ: Հետևաբար, Աշխատությունն առաջարկում է Ռազմավարության սույն դրույթի՝ Հայաստանի Հանրապետության ազգային և պետական շահերի հետ համատեղելիությունը և/կամ անհամատեղելիությունը դիտարկել (ի թիվս այլ մոտեցումների) նաև ներկա աշխարհաքաղաքական զարգացումների համատեքտում: Մասնավորապես՝ ՆԱՏՕ-ի որակմամբ՝ «ներկայում Ռուսաստանը Եվրաստլանտյան անվտանգության համար առավել նշանակալի է անմիջական սպառնալիք է ներկայացնում»⁸⁹: Դաշինքը նաև անդամ պետություններին կոչ է անում «միջազգային տրիբունալ ստեղծելուն միտված հավաքական գործողություններ ձեռնարկել՝ Ուկրաինայի դեմ պատերազմի ընթացքում Ռուսաստանի կողմից կատարված ագրեսիայի հանցագործությունը հետապնդելու համար»: ՄԱԿ ԳԱ-ն⁹⁰ «ընդունում է, որ Ռուսաստանի Դաշնության ռազմական գործողությունները Ուկրաինայի ինքնիշխան տարածքում ունեն այնպիսի մասշտաբներ, որոնք միջազգային հանրությունը չի տեսել Եվրոպայում տասնամյակներ շարունակ, և որ հրատապ գործողություններ են անհրաժեշտ այս սերնդին պատերազմի աղետներից փրկելու համար», ինչպես նաև «ամենավճռական ավստոսանքն է հայտնում Ուկրաինայի դեմ Ռուսաստանի Դաշնության ագրեսիայի կապակցությամբ՝ խախտելով կանոնադրության 2-րդ հոդվածի 4-րդ կետը» և «ավստոսանք է հայտնում Ուկրաինայի դեմ ուժի այս ապօրինի կիրառմանը Բելառուսի մասնակցության կապակցությամբ էլ կոչ է անում նրան կատարել իր միջազգային պարտավորությունները»: Եվրոպական Միության օրենսդիր մարմինն, իր հերթին, «Ռուսաստանը ճանաչում է ահաբեկչության հովանավոր պետություն»⁹¹:

Ինչ վերաբերում է Ռազմական անվտանգության ոլորտին, ապա, Ռազմավարության համաձայն, Հավաքական անվտանգության շահերի ապահովմանն աջակցելու համատեքստում, անդամ պետությունները պարտավորվեցին կատարելագործել ա) անդամ պետությունների պաշտպանունակությունը, նրանց զինված ուժերի, այլ զորքերի և ռազմական կազմավորումների, ինչպես նաև ՀԱՊԿ զորքերի (հավաքական ուժերի) մարտունակությունը, բ) զարգացնել Ռազմատեխնիկական և ռազմատնտեսական համագործակցությունն ու ռազմաարդյունաբերական համակարգերի փոխգործակցությունը, դ) համաձայնեցված քաղաքականություն իրականացնել (բազմակողմ նպատակային ծրագրերի հիման վրա)՝ Հավաքական անվտանգության ապահովման ուժերին զինված պայքարի վարման արդյունավետ միջոցներով զինելու առումով, ե) համաձայնեցնել ռազմական

⁸⁹ Հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://www.nato-pa.int/download-file?filename=/sites/default/files/2022-11/RESOLUTION%20479%20-%20%20NATO%20POST%20MADRID%20.pdf>

⁹⁰ Հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://www.aljazeera.com/news/2022/3/3/unga-resolution-against-ukraine-invasion-full-text>

⁹¹ Հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/priorities/ukraine/20221118IPR55707/european-parliament-declares-russia-to-be-a-state-sponsor-of-terrorism>

կադրերի և մասնագետների պատրաստման ծրագրերը, գ) համակարգել սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի մշակման, արտադրության, մատակարարման եւ վերանորոգման համատեղ ծրագրերը, ինչպես նաև՝ է) համաձայնեցնել անդամ պետությունների տարածքների օպերատիվ կահավորման հարցերը՝ հավաքական անվտանգության շահերից ելնելով: Ռազմական անվտանգության ոլորտում վերոնշյալ քայլերի իրականացումը մի կողմից կարող է դիտարկվել որպես Կազմակերպության շրջանակներում անդամ պետությունների ռազմական ինտեգրման մակարդակի ամրապնդում՝ ի շահ հավաքական անվտանգության ապահովման: Մինևս ժամանակ, սույն պարտավորությունները, մասնավորապես՝ Կազմակերպության կողմից Պայմանագրի 2-րդ և 4-րդ հոդվածների դրույթներից բխող պարտավորությունների չկատարման համատեքստում, անհրաժեշտ է դիտարկել որպես խոչընդոտ՝ Հայաստանի Հանրապետության կողմից ՀԱՊԿ-ից դուրս համակարգային ռազմական բաղադրիչ զարգացնելու առումով:

Այսպիսով, Ռազմավարության համաձայն՝ և՛ քաղաքական, և՛ ռազմական անվտանգության ոլորտում իրականացվող և/կամ իրականացվելիք միջոցառումները միտված են Հավաքական անվտանգության շահերի ապահովմանը, կրում են փոխկապակցված բնույթ (քաղաքական, դիվանագիտական, պաշտպանական և այլն) և պահանջում են համակարգում, ինչը Կազմակերպության ռազմավարական նպատակի (Հավաքական անվտանգության ապահովման) իրագործման տեսանկյունից օրինաչափ է, սակայն Հայաստանի Հանրապետության համար խիստ սահմանափակող՝ Կազմակերպության շրջանակներից դուրս համակարգային ռազմաքաղաքական հարաբերություններ պլանավորելու, կիրարկելու, հետևաբար նաև՝ անվտանգային առումով արտաքին մանևրականություն ապահովելու համար:

ԲԱԺԻՆ II

ՌԱԶՄԱՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԲՆՈՒՅԹՆ ՈՒ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մինչ հայ-ռուսական երկկողմ և ՀԱՊԿ շրջանակներում իրականացվող ռազմատեխնիկական համագործակցությանն անդրադառնալը, անհրաժեշտ է հետազոտել, թե ինչ են իրենցից ներկայացնում ՀԱՊԿ պատասխանատվության գոտին և Հավաքական անվտանգության ուժերն ու միջոցները՝ ռազմատեխնիկական համագործակցության բնույթն ու էությունը լավագույնս ներկայացնելու համար: *Հետևաբար, սույն բաժինը հետազոտում է 1) ՀԱՊԿ հավաքական անվտանգության միջոցներն ու ուժերը, 2) դրանց բաղկացուցիչ հանդիսացող Հավաքական անվտանգության Կովկասյան տարածաշրջանում գործող ուժերը, 3) դրանց բաղկացուցիչ հանդիսացող Արագ արձագանքման հավաքական ուժերը, 4) Կազմակերպության շրջանակներում և հայ-ռուսական երկկողմ հարթության վրա իրականացվող ռազմատեխնիկական համագործակցության հիմնական շեշտադրումները:* Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ Ռազմատեխնիկական համագործակցության շրջանակը ձևավորող փաստաթղթերի մեծ մասը հասանելի չէ բաց ռեժիմով՝ ոլորտին վերաբերող հետազոտությունը հենվում է բաց տիրույթում հասանելի փաստաթղթերի դրույթները ՀԱՊԿ ռազմավարական նպատակի (Հավաքական անվտանգության ապահովման) իրագործման տեսանկյունից դիտարկելու մոտեցման վրա:

1) ՀԱՊԿ հավաքական անվտանգության միջոցներ և ուժեր

ՀԱՊԿ պատասխանատվության գոտիները ներառում են երեք պատասխանատվության տարածաշրջաններ՝ հարավ-եվրոպական (Բելառուս, Ռուսաստան), կովկասյան (Հայաստան-Ռուսաստան) և կենտրոնասիական (Ղազախստան, Ղրղզստան, Տաջիկստան, Ռուսաստան): Յուրաքանչյուր պատասխանատվության տարածաշրջան, հաշվի առնելով աշխարհառազմավարական դիրքը, ներառում է մեկ կամ մի քանի անդամ պետությունների տարածքներ, որոնց շրջանակներում ապահովվում են նրանց ազգային և հավաքական անվտանգության շահերը: Կովկասյան պատասխանատվության տարածաշրջանում ներառված են Հայաստանի Հանրապետությունն ու Ռուսաստանի Դաշնությունը: ՀԱՊԿ պատասխանատվության գոտու վերոնշյալ հատվածում գործում է Հավաքական անվտանգության կովկասյան տարածաշրջանում Ձորքերի (ուժերի) միացյալ խմբավորում և Հակաօդային պաշտպանության միավորված տարածաշրջանային համակարգ: Այս երկուսը՝ Արևելյանեվրոպական տարածաշրջանում գործող Ձորքերի (ուժերի) միացյալ խմբավորման և Հակաօդային պաշտպանության համատեղ տարածաշրջանային համակարգի, Կենտրոնասիական տարածաշրջանում գործող Արագ արձագանքման հավաքական ուժերի և Հակաօդային պաշտպանության համատեղ տարածաշրջանային համակարգի, Արագ արձագանքման հավաքական ուժերի,

խաղաղապահ ուժերի և Հավաքական ավիացիոն ուժերի հետ միասին կազմավորում են ՀԱՊԿ Հավաքական անվտանգության ուժերն ու միջոցները: Հավաքական անվտանգության ուժերն ու միջոցները նախատեսված են մասնակցելու այնպիսի գործողություններում ինչպիսիք են՝ ՀԱՊԿ մեկ կամ մի քանի անդամ պետությունների նկատմամբ զինված հարձակումը (ագրեսիայի) կանխելն ու հետ մղելը, զինված գործողություններն ու հակամարտությունները տեղայնացնելը, անդամ պետությունների անվտանգության մարտահրավերներին ու սպառնալիքներին հակազդող միջոցառումները, անդամ պետությունների պետական սահմանների, պետական և ռազմական օբյեկտների պահպանությունն ուժեղացնելը, խաղաղապահ գործողությունները, ինչպես նաև ռազմական գործողություններ իրականացնելիս կամ այդ գործողությունների հետևանքով առաջացող վտանգներից բնակչությանը պաշտպանելը և այլն:

Ուժերի և միջոցների կիրառման վերաբերյալ որոշում կայացնելու առաջարկների պատրաստման հիմնական ձևը Կազմակերպության անդամ պետությունների ներկայացուցիչների և պրոֆիլային հանձնաժողովների համատեղ խորհրդակցությունների մեխանիզմն է: Դրանք կարող են իրականացվել տարբեր մակարդակներում: Աշխատանքի սկիզբը մեկ կամ մի քանի պետությունների օգնության պաշտոնական խնդրանքն է: Հավաքական անվտանգության խորհուրդը որոշում է կայացնում ուժերի և միջոցների կիրառման և անհրաժեշտ օգնության տրամադրման մասին՝ հիմնվելով համապատասխան կոմիտեների և կազմակերպության քարտուղարության առաջարկությունների վրա:⁹²

2) Հավաքական անվտանգության Կովկասյան տարածաշրջանում գործող ուժեր

Հավաքական անվտանգության կովկասյան տարածաշրջանում Ձորքերի (ուժերի) միացյալ խմբավորումը ստեղծվել է ՀՀ և ՌԴ երկկողմ պայմանավորվածությունների հիման վրա: Յուրաքանչյուր տարի այս խմբավորման կազմից կառավարման մարմինների և զորքերի (ուժերի) հետ անցկացվում են օպերատիվ և մարտական պատրաստության համատեղ միջոցառումներ: *Հավաքական անվտանգության կովկասյան տարածաշրջանում Հակաօդային պաշտպանության միավորված տարածաշրջանային համակարգը (այսուհետ՝ ՀԱԿՏ ՀՕՊ ՄՏՀ)* ստեղծվել է «Ռուսաստանի Դաշնության և Հայաստանի Հանրապետության միջև 2015 թ. դեկտեմբերին ստորագրված Հավաքական անվտանգության կովկասյան տարածաշրջանում հակաօդային պաշտպանության միավորված տարածաշրջանային համակարգ ստեղծելու մասին» համաձայնագրի հիման վրա⁹³: Մույն Համաձայնագիրը կնքվել է հինգ տարի ժամկետով՝ հնգամյա ժամանակահատվածներով դրա գործողության ինքնաբերաբար երկարաձգման հնարավորությամբ, եթե Կողմերից

⁹² Հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://odkb-csto.org/structure/>

⁹³ Համաձայնագիրն ուժի մեջ է մտել 2017թ. հունվարի 11-ին և հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=115436>

որևէ մեկը դիվանագիտական ուղիներով մյուս Կողմին գրավոր չճանուցի դրա գործողությունը դադարեցնելու իր մտադրության մասին՝ հերթական ժամանակահատվածի ավարտից առնվազն վեց ամիս առաջ: ՀԱԿՏ ՀՕՊ ՄՏՀ-ն հանդիսանում է ԱՊՀ ՀՕՊ համակարգի բաղկացուցիչ մասը և գտնվում է դրա օրենսդրական բազայի շրջանակներում:⁹⁴

ՀԱԿՏ ՀՕՊ ՄՏՀ գորքերի (ուժերի) ու հակաօդային պաշտպանության այլ տարածաշրջանային համակարգերի կազմի մեջ մտնող գորքերի (ուժերի) համատեղ գործողությունների համակարգումն իրականացնում է ՌԴ զինված ուժերի օդատիեզերական ուժերի գլխավոր հրամանատարը: ՀԱԿՏ ՀՕՊ ՄՏՀ գորքերի (ուժերի) համատեղ գործողությունների ընդհանուր ղեկավարումն իրականացնում է ՌԴ Հարավային զինվորական օկրուգի գորքերի հրամանատարը: Հաշվի առնելով տարածաշրջանում ՀՀ և ՌԴ տարածքների անջատվածությունը՝ հակաօդային պաշտպանության միավորված տարածաշրջանային համակարգի կազմում ՀՀ պետական սահմանի ներքո առանձնացվեց Հավաքական անվտանգության առանձին շրջանի հակաօդային պաշտպանության միավորված համակարգ, որի գորքերի (ուժերի) համատեղ գործողությունների կառավարումը վերապահված է ՀՀ զինված ուժերի հակաօդային պաշտպանության գորքերի պետին⁹⁵: ՀԱԿՏ ՀՕՊ ՄՏՀ ռազմական ենթակառուցյի օբյեկտները օգտագործումն ու զարգացումը, ինչպես նաև դրանց Կողմերի անվտանգության ապահովման շահերից ելնելով, ըստ նշանակության օգտագործման պատրաստության մեջ պահելն իրականացվում է «Հայաստանի Հանրապետության և Ռուսաստանի Դաշնության միջև ռազմական ենթակառուցյի օբյեկտների համատեղ օգտագործման մասին» 2002 թ. հոկտեմբերի 1-ի համաձայնագրին համապատասխան⁹⁶, որն էլ իր հերթին նախատեսում է Կողմերի ռազմական ենթակառուցյի օբյեկտների համատեղ օգտագործման հետ կապված հարցերը կարգավորելիս յուրաքանչյուր կոնկրետ օբյեկտի վերաբերյալ առանձին պայմանագրի կնքում:

Պայմանագրի համաձայն՝ ՀԱԿՏ ՀՕՊ ՄՏՀ գորքերը (ուժերը) ագրեսիայի անմիջական սպառնալիքի ժամանակահատվածում (սպառնալիքի ժամանակահատված) և պատերազմի ժամանակ կատարում են մարտական առաջադրանքներ և կիրառվում են համատեղ գործողությունների պլանին համապատասխան:

Խաղաղ ժամանակ ՀԱԿՏ ՀՕՊ ՄՏՀ վրա դրվում են այնպիսի խնդիրներ, ինչպիսիք են՝ տարածաշրջանում հակաօդային պաշտպանության մարտական հերթապահության կազմակերպումն ու իրականացումը, հակաօդային պաշտպանության միավորված տարածաշրջանային համակարգի գորքերի (ուժերի)

⁹⁴ Տես՝ <https://cis.minsk.by/news/12024/ob-obedinennoj-sisteme-protivovozdusnoj-oborony-stran-sng>

⁹⁵ Տես՝ «Ռուսաստանի Դաշնության և Հայաստանի Հանրապետության միջև 2015 թ. դեկտեմբերին ստորագրված Հավաքական անվտանգության կովկասյան տարածաշրջանում հակաօդային պաշտպանության միավորված տարածաշրջանային համակարգ ստեղծելու մասին» համաձայնագրի 6-րդ հոդվածը:

⁹⁶ Տես՝ Համաձայնագրի 11-րդ հոդվածը:

մարտական կառավարման համակարգը, սպառազինությունն ու ռազմական տեխնիկան կիրառման համար մշտապես պատրաստվածության մեջ պահելը, հակաօդային պաշտպանության տարածաշրջանային համակարգերի կազմի մեջ մտնող այլ զորքերի (ուժերի) հետ փոխգործակցությունը, ինչպես նաև ԱՊՀ մասնակից պետությունների ՀՕՊ միավորված համակարգի մաս կազմող զորքերի (ուժերի) և միջոցների հետ փոխգործակցության իրականացումը: Կողմերը (Հայաստանն ու Ռուսաստանը) պարտավոր են նաև ապահովել ՀԱԿՏ ՀՕՊ ՄՏՀ-ի զորքերի (ուժերի) հագեցումը սպառազինությամբ ու ռազմական տեխնիկայով՝ Կողմերի ռազմատեխնիկական միասնական քաղաքականության հիման վրա, ինչպես նաև ՀԱԿՏ ՀՕՊ ՄՏՀ-ի զորքերի (ուժերի) մարտական պատրաստության և ուսուցման պահանջների սահմանման մոտեցումների միասնականությունն ու դրանց օպերատիվ և մարտական պատրաստության կազմակերպումը:

Ուշագրավ է, որ Համաձայնագրին կից հավելվածով նախատեսված «Հավաքական անվտանգության կովկասյան տարածաշրջանի հակաօդային պաշտպանության միավորված տարածաշրջանային համակարգի մասին» Կանոնակարգի 5-րդ կետի 5-րդ պարբերության համաձայն՝ խաղաղ ժամանակ ՀԱԿՏ ՀՕՊ ՄՏՀ զորքերը (ուժերը) պահպանում են իրենց ազգային հրամանատարություններին անմիջական ենթակայությունը: Իսկ Կանոնակարգի 7-րդ կետը նախատեսում է, որ ՀԱԿՏ ՀՕՊ ՄՏՀ Հակաօդային պաշտպանության հերթապահ ուժերի կողմից զենքի կիրառման կարգը սահմանվում է այն Կողմի օրենսդրությամբ, որի օդային տարածքում գտնվում է օբյեկտը, որի նկատմամբ կիրառվում է զենքը:

Այսպիսով, համաձայնագրի 1-ին հոդվածով Հավաքական անվտանգության առանձին շրջան» հասկացությունը բնորոշվում է որպես ՀՀ տարածքի և օդային տարածության սահմաններում տարածաշրջանի մաս, հետևաբար, վերոնշյալ Պայմանագիրը չի գործել/գործում Լեռնային Ղարաբաղի տարածքի շրջանակներում: Մինևույն ժամանակ, պայմանագրային դրույթների վերլուծությունը թույլ է տալիս արձանագրել, որ ՀՕՊ միավորման առաջնային նպատակը ՀՀ օդային տարածքի պաշտպանությունն է, և ՀՀ օդային տարածքում սպառնալիքների առկայության պարագայում այն պետք է ենթարկվի ՀՀ համապատասխան մարմինների որոշումներին: 2022 թ. սեպտեմբերի 22-ին ՀՀ ՊՆ տարածած հայտարարության համաձայն⁹⁷ «Վարդենիսի, Մոթքի, Արտանիշի, Իշխանասարի, Գորիսի և Կապանի ուղղություններով հակառակորդը կիրառել է հրետանային միջոցներ, ականանետեր, ԱԹՄ-ներ և խոշոր տրամաչափի հրաձգային զինատեսակներ՝ թիրախավորելով թե՛ ռազմական, և թե՛ քաղաքացիական ենթակառուցվածքները:» ՀՀ պաշտպանական գերատեսչության 2022 թ. սեպտեմբերի 14-ին տարածված հայտարարության⁹⁸ համաձայն՝ «Մասնավորապես՝ Ջերմուկի ուղղությամբ հակառակորդը կիրառել է հարվածային անօդաչու թռչող սարքեր»: Այսպիսով, ակներև է, որ ՀՀ տարածքը՝ Հավաքական անվտանգության կովկասյան տարածաշրջանում Հակաօդային

⁹⁷ <https://www.mil.am/hy/news/11013>

⁹⁸ <https://www.mil.am/hy/news/11019>

պաշտպանության միավորված տարածաշրջանային համակարգի պատասխանատվության գոտին, ենթարկվել է այդ թվում նաև օդային հարձակման: Հարց է առաջանում՝ գործել է արդյոք համակարգը Հայաստանի Հանրապետության ինքնիշխան տարածքի վրա 2022 թ. սեպտեմբերին, ինչպես նաև դրան նախորդած 2021 թ. մայիսին ու 2020 թ. հոկտեմբերին ադրբեջանական կողմի իրականացրած ագրեսիայի ժամանակ: Սույն հարցադրումն առավել արդիական է դառնում ադրբեջանական լրատվական միջոցների տարածած տեսանյութերի⁹⁹ համատեքստում, որոնցից կարելի է եզրակացնել, որ 2022 թ. սեպտեմբերին կամ համատեղ ՀՕՊ զորքերը գործել են անարդյունավետ և ոչ բավարար ներդաշնակեցված, կամ մարտի դաշտում հայկական կողմի հրամանների կատարման համակարգը չի աշխատել, ինչի հետևանքով որոշ ՀՕՊ ստորաբաժանումներ խոցվել են մարտի մեջ չմտած և մարտական պատրաստվածության չբերված վիճակում:

3) Արագ արձագանքման հավաքական ուժեր

Հավաքական անվտանգության ուժերի և միջոցների բաղկացուցիչն են նաև Արագ արձագանքման հավաքական ուժերը¹⁰⁰, որոնց կազմում են ՀԱՊԿ անդամ պետությունների հատուկ նշանակության ուժերի կազմավորումները՝ ունակ կատարելու ինչպես ռազմական, այնպես էլ հատուկ բնույթի խնդիրներ (ընդհանուր թիվը՝ շուրջ 20 հազար մարդ): Արագ արձագանքման հավաքական ուժերը նախատեսված են ՀԱՊԿ անդամ պետությունների անվտանգության մարտահրավերներին և սպառնալիքներին արագ արձագանքելու համար: Դրանք պետք է տեղակայվեն անդամ ցանկացած պետության տարածքում՝ ռազմական ուժ կիրառելու պատրաստականություն ցուցադրելու նպատակով, կանխարգելեն և հետ մղեն զինված հարձակումն ու ագրեսիան, տեղայնացնեն զինված հարձակումները, մասնակցեն անդրազգային կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարի միջոցառումներին, ամրապնդեն անդամ պետությունների պետական սահմանների պաշտպանության զորքերի և պետական ու ռազմական օբյեկտների պահպանությունը, իրականացնեն միջոցառումներ՝ միտված ռազմական գործողությունների ընթացքում կամ դրա հետևանքով առաջացած վտանգներից բնակչության պաշտպանությանը և այլն:

Հատկանշական է, որ ՀԱՊԿ արագ արձագանքման հավաքական ուժերի մարտական ներդաշնակեցման նպատակով 2012 թ. Հայաստանում կազմակերպվել և անցկացվել են ՀԱՊԿ արագ արձագանքման հավաքական ուժերի զորավարություններ:¹⁰¹ Զորավարությունների ընթացքում ՀԱՊԿ ուժերը ջախջախել

⁹⁹ Տես՝ <https://apa.az/ru/armiya/moment-unictozeniya-s-300-i-drugoi-voennoi-texniki-armenii-video-493220>

¹⁰⁰ Արագ արձագանքման հավաքական ուժերը ձևավորվել են ՀԱՊԿ Հավաքական անվտանգության խորհրդի 2009թ. փետրվարի 4-ի որոշման հիման վրա:

¹⁰¹ Տես՝ <https://odkb->

[csto.org/training/trainings_interaction/na_uchenii_ksor_odkb_vzaimodeystvie_2012_v_armenii_proshla_generalnaya_trenirovka_po_otrabotke_prakt-1115/#loaded](https://odkb-csto.org/training/trainings_interaction/na_uchenii_ksor_odkb_vzaimodeystvie_2012_v_armenii_proshla_generalnaya_trenirovka_po_otrabotke_prakt-1115/#loaded)

են «Սևանյա» հանրապետության սահմանները անօրինական հատած ու դրա ինքնիշխան տարածքները բռնազավթած հակառակորդի ուժերը: Ձորավարժության սցենարի համաձայն՝ հակառակորդին, դիրքային մարտերի արդյունքում, հաջողվել է գրավել ու ամրանալ Սեվանյա հանրապետության սահմանային տարածքներում: Բացի այդ, հակառակորդը հարվածներ է հասցրել զինվորական ու քաղաքացիական ենթակառուցվածքներին՝ կիրառելով տարբեր տեսակի զինատեսակներ և օդուժ: Դրան ի պատասխան՝ ՀԱՊԿ ՀԱԽ որոշման համաձայն՝ ՀԱՊԿ արագ արձագանքման հավաքական ուժերը, նախ կիրառելով օդուժ՝ ռեակտիվ և փողային հրետանի, ապահովել են հակառակորդի մարդկային ուժերի հզոր խոցումներ, այնուհետ՝ ՀԱՊԿ արագ արձագանքման ուժերի հրամանատարը մարտի մեջ է նետել մոտոհրաձգային ստորաբաժանումներ: Ձորավարժության ընթացքում ազատագրվել են հակառակորդի կողմից բռնազավթված բնակավայր, գերիներ ու տարածքներ: Ձորավարժությանը մասնակցել են ՀԱՊԿ անդամ բոլոր պետությունները:

Ձորավարժության սցենարը բավական մոտ է 2021 և 2022 թթ. ընթացքում Հայաստանի վրա տեղի ունեցած ադրբեջանական ռազմական հարձակումների սցենարին, որոնց հետևանքով ադրբեջանական կողմը փաստացի օկուպացրել է ավելի քան 127 քառակուսի կմ ՀՀ սուվերեն տարածք¹⁰²: Հենվելով ՀՀ պաշտպանության նախարարության սետպեմբերի 13-ի¹⁰³, սետպեմբերի 13-ից լույս 14-ի գիշերվա¹⁰⁴ և սետպեմբերի 14-ի¹⁰⁵ հայտարարությունների, ինչպես նաև ՀՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի կողմից պատրաստված «Հայաստանի Հանրապետության վրա ադրբեջանական զինված հարձակման վերաբերյալ» արտահերթ հրապարակային զեկույցի վրա՝ կարող ենք արձանագրել, որ տեղի է ունեցել ոչ միայն ՀԱՊԿ անդամ հանդիսացող Հայաստանի ինքնիշխան տարածքի բռնազավթում, այլև դրա մի շարք բնակավայրերի (Ջերմուկ, Վարդենիս, Կապան, Գորիս, Քարաշեն, Վերիշեն, Կոռնիձոր, Խոզնավար, Իշխանասար, Ճակատեն, Ներքին Հանդ, Ծավ, Դավիթ-Բեկ, Արտանիշ, Սրաշեն, Սոթք, Նորաբակ, Կուտ, Գեղամասար և Վայոց Ձորի, Սյունիքի, Գեղարքունիքի մարզերի այլ բնակավայրեր) նախապես ծրագրավորված և միտումնավոր թիրախավորում: Վերոնշյալ բնակավայրերի նկատմամբ Ադրբեջանի կողմից կիրառվել են տարբեր տրամաչափի զինատեսակներ, ներառյալ՝ ծանր հրետանի, տարբեր տրամաչափի ականանետեր, հարվածային անօդաչու թռչող սարքեր, խոշոր տրամաչափի հրանոթներ, ռեակտիվ կրակի համակարգեր և այլն:

Ադրբեջանի զինված ուժերի կողմից իրականացված ոչ ընտրողական հարձակումների հետևանքով եղել են քաղաքացիական զոհեր, հարյուրավոր ավերված բնակելի տներ, ուսումնական և առողջապահական հաստատություններ, հյուրանոցներ, քաղաքացիական ու վարչական շենքեր: Ադրբեջանական զինված ուժերը կրակ են բացել նաև Սյունիքի մարզի Նորավան, Սրաշեն և տասնյակ այլ համայնքների ուղղությամբ՝ վնասելով քաղաքացիական բնակչության համար

¹⁰² Տես՝ <https://www.azatutyun.am/a/32098182.html>

¹⁰³ <https://www.mil.am/hy/news/11007>

¹⁰⁴ <https://www.mil.am/hy/news/11019>

¹⁰⁵ <https://www.mil.am/hy/news/11021>

կենսական նշանակություն ունեցող ենթակառուցվածքներ, մասնավորապես՝ գազամատակարարման խողովակներ, օպտիկամանրաթելային մալուխներ և բարձրավոլտ էլեկտրալարեր: Վնասվել են Իշխանասարում «ԲԷՑ» ՓԲԸ-ի հաշվեկշռում գտնվող էլեկտրահաղորդման օդային գծի հաղորդալարերը և խարսխային հենարանի լայնակ: Վերջինիս արդյունքում սահմանափակվել է դեպի Իրանի Իսլամական Հանրապետություն էլեկտրաէներգիայի արտահանումը: Ռիսկերը նվազեցնելու նպատակով բեռնաթափվել են «Հայկական ատոմային էլեկտրակայան» ՓԲԸ-ի և հայաստանյան որոշ այլ ՓԲԸ-ների կայանները՝ մինչև մինիմալ բեռնվածությունը: «ԲԷՑ» ՓԲԸ-ի աշխատակիցները ավելի քան 12 ժամ հնարավորություն չեն ունեցել վերանորոգման նպատակով մոտենալ վնասված հատվածներին՝ աղբբեջանական կողմի կրակի պատճառով: Նմանատիպ ենթակառուցվածքների թիրախավորումը, դրանց վերանորոգմանը տևական ժամանակով խոչընդոտելը վկայում են աղբբեջանական կողմի էներգետիկ՝ այդ թվում ատոմային էներգիայի ոլորտում հնարավորինս մեծ վնասներ պատճառելու և սպառնալիքներ առաջացնելու մտադրության մասին:¹⁰⁶

Այսպիսով՝ թեպետ գորավարժությունների ընթացքում ՀԱՊԿ-ը, սցենարի համաձայն, տեղակայել է Արագ արձագանքման հավաքական ուժեր և գործարկել է հակառակորդին անդամ պետության տարածքից դուրս շարտելուն և անդամ պետության տարածքային ամբողջականությունը վերականգնելուն միտված գործողություններ՝ 2022թ. սեպտեմբերին աղբբեջանական կողմի իրականացրած իրական ագրեսիայի ժամանակ Կազմակերպությունն ի սկզբանե որդեգրեց կրավորական դիրք: Հայաստանի Հանրապետության Հավաքական անվտանգության պայմանագրի 4-րդ հոդվածի վրա հիմնված դիմումին¹⁰⁷ հաջորդեց Կազմակերպության գլխավոր քարտուղար Ստանիսլավ Չասի և Միացյալ շտաբի ղեկավար Անատոլի Միդորովի այցերը Հայաստան: 2022թ. հոկտեմբերի 28-ի Հավաքական անվտանգության խորհրդի նիստի ընթացքում ՌԴ նախագահ Վլադիմիր Պուտինի և Բելառուսի նախագահ Ալեքսանդր Լուկաշենկոյի ելույթների բովանդակությունից ակներև դարձավ, որ Կազմակերպությունը չի պատրաստվում ո՛չ դիվանագիտական, ո՛չ ռազմաքաղաքական և ո՛չ ռազմական միջոցներով վերականգնել ՀՀ տարածքային ամբողջականությունը:¹⁰⁸¹⁰⁹ Ավելին՝ 2022թ. նոյեմբերի 23-ին Հայաստանի նախագահությամբ տեղի ունեցած ՀԱԽ հերթական նիստի ադյունքում Հայաստանի վարչապետ Նիկոլ Փաշինյանը հրաժարվեց ստորագրել «ՀԱՊԿ Հավաքական անվտանգության խորհրդի հռչակագիրն ու Հայաստանի Հանրապետությանը՝ օժանդակություն ցուցաբերելու համատեղ միջոցառումների մասին» նախագիծը՝

¹⁰⁶ Տես՝ ՀՀ ՄԻՊ արտահերթ հրապարակային զեկույցը՝ Հայաստանի Հանրապետության վրա աղբբեջանական զինված հարձակման վերաբերյալ, սեպտեմբեր, 2022

¹⁰⁷ Տես՝ https://seco.am/security_council/sessions/96?lang=hy

¹⁰⁸ Հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <http://kremlin.ru/events/president/news/69700/videos>

¹⁰⁹ Հասանելի է հետևյալ հղումով՝ https://www.youtube.com/watch?v=XmFGlc6Xso&ab_channel=%D0%90%D0%A2%D0%9D%3A%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%91%D0%B5%D0%BB%D0%B0%D1%80%D1%83%D1%81%D0%B8%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%B0

արձանագրելով, որ Հայաստանի անդամակցությունը ՀԱՊԿ-ին չի զսպել Ադրբեջանին ագրեսիվ գործողությունների դիմելիս, և մինչ օրս ՀԱՊԿ անդամ պետությունները չեն կարողացել որոշում կայացնել Հայաստանի դեմ ադրբեջանական ագրեսիայի վերաբերյալ Կազմակերպության արձագանքի առումով:

4) Ռազմատեխնիկական համագործակցություն

Հավաքական անվտանգության ձևավորման կարևորագույն գործոններից մեկը ՀԱՊԿ անդամ պետությունների շրջանակներում ռազմատեխնիկական ոլորտում համագործակցությունն է, որը միտված է 1992թ. մայիսի 15-ին ստորագրված Հավաքական անվտանգության մասին պայմանագրի գործառնական իրականացմանը: Սույն ոլորտում համագործակցության սկզբունքները ձևավորող բազային փաստաթուղթը «1992 թ. մայիսի 15-ի Հավաքական անվտանգության պայմանագրի մասնակից պետությունների միջև ռազմատեխնիկական համագործակցության հիմնական սկզբունքների մասին» Համաձայնագիրն է¹¹⁰, որը, 2010թ. վերջնական խմբագրությամբ սահմանում է ՀԱՊԿ պետությունների կողմից «*Հավաքական անվտանգության տարածաշրջաններում բազմակողմ ուժերի և միջոցների կազմի մեջ՝ հատկացվող ազգային զորամիավորումների համար ռազմական նշանակության արտադրանքի* (այսուհետ՝ ՌՆԱ) մատակարարման արտոնյալ պայմանները՝ 1992թ. մայիսի 15-ին ստորագրված Հավաքական անվտանգության պայմանագրի գործառնական իրականացման նպատակով:

Համաձայնագրի դրույթների համաձայն՝ արտոնյալ պայմաններով մատակարարումները կատարվում են կողմերի ռազմատեխնիկական համագործակցության սուբյեկտների միջև կնքվող պայմանագրերով, իսկ ՌՆԱ-ի մատակարարման գինը ձևավորվում է Կողմերի ազգային զինված ուժերի կողմից սեփական կարիքների համար գնվող ՌՆԱ-ի գների հիման վրա: Անհրաժեշտ է ընդգծել, որ թեպետ Համաձայնագիրը նախատեսում է ռազմական նշանակության արտադրանքի առևտրում արտոնությունների տրամադրում ՀԱՊԿ անդամ պետություններին՝ այն կրում է շրջանակային բնույթ՝ առանց հատկեցնելու ՌՆԱ-ի գնման իրական մեխանիզմները, գնումների ընթացակարգերը, մատակարարվող սպառազինությունների որակը և այլն: Սույն հարցերն արտացոլելու համար ՀԱՊԿ անդամ պետությունները կնքում են հատուկ պայմանագրեր, ինչն էլ իր հերթին «1992 թ. մայիսի 15-ի Հավաքական անվտանգության պայմանագրի մասնակից պետությունների միջև ռազմատեխնիկական համագործակցության հիմնական սկզբունքների մասին» Համաձայնագրի շրջանակներում իրականացվող ՌՆԱ-ի առևտուրը դարձնում է մատակարարող և ներմուծող կողմերի միջև երկկողմ,

¹¹⁰ Հասանելի է հետևյալ հղումով՝ https://odkb-csto.org/documents/documents/soglashenie_ob_osnovnykh_printsipakh_voenno_tekhnicheskogo_sotrudnichestva_mezhdu_gosudarstvami_ucha/#loaded

յուրահատուկ պայմանավորվածությունների արդյունք՝ դրանից բխող դրակն և/կամ բացասական հետևանքներով:

Համաձայնագրի շրջանակներում ստացված արտադրանքը/տեղեկատվությունը, ինչպես նաև մինչև Համաձայնագրի ուժի մեջ մտնելը ստացված արտադրանքը/տեղեկատվությունը կարող է լինել «ինչպես մասամբ, այնպես էլ ընդհանուր առմամբ մտավոր կամ արդյունաբերական սեփականության առարկա, այդ իմաստով այն փոխանցած կողմի բացառիկ կամ այլ իրավունքի օբյեկտ է»: «Կողմերն, առանց մատակարարող Կողմի նախնական գրավոր համաձայնության, իրավունք չունեն Համաձայնագրի շրջանակներում մատակարարված ՌՆԱ-ն վաճառել կամ փոխանցել այլ ազգային զինվորական կազմավորումների, օտարերկրյա պետություններին, ֆիզիկական եւ իրավաբանական անձանց կամ միջազգային կազմակերպություններին»:

Համաձայնագրի առանցքային դրույթներից մեկը վերաբերում է մատակարարված արտադրանքի վերահսկողությանը: Այսպես, «մատակարարող կողմն իրավունք ունի վերահսկողություն իրականացնել մատակարարված արտադրանքի նպատակային օգտագործման նկատմամբ», այն է՝ ստուգել դրանց առկայությունը Հավաքական անվտանգության տարածաշրջաններում բազմակողմ ուժերի եւ միջոցների կազմում հատկացված զինվորական կազմավորումներում, դրա դուրսգրման հիմնավորվածությունը (այդ թվում՝ անդառնալի կորուստների համար), ինչպես նաև մատակարարման հետ կապված և մատակարարող կողմի պետական գաղտնիք կազմող տեղեկությունների պաշտպանության միջոցների պահպանումը:

Վերոնշյալ պարտավորությունները խախտող կողմը պարտավորվում է եռամսյա ժամկետում ապրանքը մատակարարող կողմին ազատ փոխարկելի արժույթով վճարել մատակարարված ՌՆԱ-ի գնի և համաշխարհային շուկա նույնանման արտադրանքի մատակարարման ժամանակ ստեղծված գնի տարբերությունը: Հենվելով մատակարարված ՌՆԱ-ի՝ այլ զինվորական կազմավորումներին փոխանցելու արգելքի պահանջի վրա, կարելի է առաջ քաշել այն վարկածը, որ, օրինակ՝ Հայաստանի Հանրապետությունը ՀԱՊԿ շրջանակներում Ռուսաստանի Դաշնությունից ձեռք բերած/բերվելիք ՌՆԱ-ն իր հայեցողությամբ իրավասու չէ տեղափոխել իր իսկ ազգային զինվորական կազմավորումների շրջանում, ինչը կարող է զգալի սահմանափակել Հայաստանի կողմից իր զինված ուժերի սպառազինության բաշխումը:

Եթե որևէ անդամ պետություն դուրս է գալիս 1992 թ. մայիսի 15-ի Հավաքական անվտանգության մասին պայմանագրից, ապա տվյալ պետությունը, Կողմերի համաձայնությամբ, սահմանված ժամկետում, արտադրանքը մատակարարած Կողմին է փոխհատուցում արտադրանքի գնի և համաշխարհային շուկային համանման արտադրանքի մատակարարման դեպքում ստեղծված գնի միջև ազատ փոխարկելի արժույթի տարբերությունը: Միևնույն ժամանակ, եթե որևէ անդամ պետություն որոշում է կայացնում դուրս գալ Համաձայնագրից, ապա պարտավորվում է 6 ամիս առաջ ՀԱԽ քարտուղարությանը գրավոր ծանուցում ուղարկել իր մտադրության մասին, և ծանուցում ստանալու օրվանից 6 ամիս հետո

Համաձայնագիրը դադարեցնում է իր գործողությունը այդ կողմի նկատմամբ: Մինևույն ժամանակ, հատկանշական է, որ եթե ծագում են Համաձայնագրի գործողության դադարեցման հետ կապված վիճելի հարցեր, կողմերը պարտավորվում են դրանք լուծել բանակցությունների միջոցով: Ընդ որում, քանի դեռ շահագրգիռ կողմերը բանակցությունների միջոցով չեն կարգավորել Համաձայնագրի գործողության դադարեցման հետ կապված բոլոր վիճելի հարցերը, Համաձայնագիրը լքել ցանկացող Կողմը պարտավորվում է՝

- ✓ առանց մատակարար Կողմի նախնական գրավոր համաձայնության մատակարարված արտադրանքը չվաճառել կամ չփոխանցել այլ ազգային զինվորական կազմավորումներին, օտարերկրյա պետություններին, ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց կամ միջազգային կազմակերպություններին, իսկ սույն պարտավորությունը խախտելու դեպքում եռամսյա ժամկետում մատակարար կողմին վճարել արտադրանքի գնի և համաշխարհային շուկա նույնանման արտադրանքի մատակարարման ժամանակ ստեղծված գնի տարբերությունը (ազատ փոխարկելի արժույթով),
- ✓ ապահովել Համաձայնագրի իրականացման ընթացքում ստացված տեղեկությունների պաշտպանությունը և այդ տեղեկատվությունը չօգտագործել ի վնաս կողմերից որևէ մեկի շահերի:

Բացի այդ, այս դեպքում մատակարարող կողմը պահպանում է նաև Համաձայնագրի շրջանակներում մատակարարված արտադրանքի նպատակային օգտագործման նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու իր իրավունքը: Քանի դեռ շահագրգիռ կողմերը բանակցությունների միջոցով չեն կարգավորել վիճելի հարցերը, ուժի մեջ են մնում նաև Համաձայնագրի 9-րդ հոդվածների դրույթները (եթե որևէ անդամ պետություն դուրս է գալիս 1992 թ. մայիսի 15-ի Հավաքական անվտանգության պայմանագրից, ապա տվյալ պետությունը, Կողմերի համաձայնությամբ սահմանված ժամկետում, արտադրանքը մատակարարած Կողմին է փոխհատուցում ռազմական նշանակության արտադրանքի գնի և համաշխարհային շուկային համանման ռազմական նշանակության արտադրանքի մատակարարման դեպքում ստեղծված գնի միջև ազատ փոխարկելի արժույթի տարբերությունը):

Եթե որևէ անդամ պետություն կարծում է, որ Համաձայնագրի դրույթներից բխող պարտավորությունները չեն կատարվել և դրա հետևանքով իր շահերին վնաս է պատճառվել, կարող է «հայտարարել իր և համապատասխան կողմի միջև հարաբերություններում Համաձայնագրի գործողության կասեցման կամ դադարեցման մասին՝ որպես ամբողջություն կամ դրա մի մաս»: Սույն դրույթների դիտարկման արդյունքում առաջանում է հետևյալ հարցադրումը՝ եթե որևէ անդամ պետություն Հայաստանին չի ապահովել ՌՆԱ-ով, և արդյունքում Հայաստանն իր դեմ իրականացված ռազմական ագրեսիայի ժամանակ ի գործու չի եղել ապահովել իր տարածքային ամբողջականությունը, և այդ ընթացքում չի գործարկվել նաև Պայմանագրի 4-հոդվածից բխող հավաքական պաշտպանության ապահովման մեխանիզմը, ապա կարող է արդյոք մատակարարումը չապահովելու փաստը Հայաստանի կողմից դիտարկվել որպես բավարար հիմք՝ հայտարարելու իր և

մատակարարող կողմի միջև հարաբերություններում Համաձայնագրի գործողության կասեցման կամ դադարեցման համար: Երկրորդ ուշադրության արժանի հարցադրումը հետևյալն է՝ եթե այնուամենայնիվ Պայմանագրի 4-րդ հոդվածից բխող հավաքական պաշտպանության մեխանիզմի չգործարկվելը խոչընդոտ չէ, և Հայաստանը կարող է հայտարարել իր և մատակարարող կողմի միջև հարաբերություններում Համաձայնագրի գործողության կասեցման կամ դադարեցման մասին, ապա ինչպե՞ս են կարգավորվելու Հայաստանի և մատակարարումը չկատարող Կողմի միջև տարբերությունները, արդյո՞ք գործելու է նույն այն մեխանիզմը, որը նախատեսված է Համաձայնագրով՝ Համաձայնագրի գործողության դադարեցման հետ կապված ծագող բոլոր վիճելի հարցերը լուծելիս:

Հաշվի առնելով այն իրողությունը, որ 1) Համաձայնագրի շրջանակներում մատակարարվող ՌՆԱ-ն տրամադրվում է ՀԱՊԿ Հավաքական անվտանգության տարածաշրջաններում բազմակողմ ուժերի և միջոցների կազմի մեջ հատկացված ազգային կազմավորումներին, 2) իսկ ՀԱՊԿ Հավաքական անվտանգության ուժերին և միջոցներին վերապահված գործառույթներն ըստ էության միտված են ապահովելու Պայմանագրի պրակտիկ իրագործումը (Հավաքական անվտանգության կարիքների ապահովում), այսինքն՝ Պայմանագրի 2-րդ և 4-րդ հոդվածների կիրարկումից բխող գործառույթներ, 3) Հայաստանն իրավասու չէ առանց մատակարար Կողմի նախնական գրավոր համաձայնության մատակարարված արտադրանքը փոխանցել այլ ազգային զինվորական կազմավորումների՝ սույն հետազոտությունն առաջարկում է Համաձայնագրի շրջանակներում իրականացվող ռազմատեխնիկական համագործակցության արդյունավետությունը և/կամ անարդյունավետությունը դիտարկել *Հայաստանի Հանրապետության տարածքային ամբողջականության և սուվերենության պաշտպանության գործում ՀԱՊԿ Հավաքական անվտանգության ապահովման սկզբունքի իրացման փաստի և/կամ կիրարկման արդյունավետության և/կամ անարդյունավետության տեսանկյունից, և դիտարկման արդյունքները քննել (և՛ բացասական, և՛ դրական) սույն Աշխատության ներածական մասում ներկայացված հայեցակարգային դրույթներից բխող հնարավորությունների և առաջին գլխում հետազոտված հնարավորությունների և սահմանափակումների համատեքստում:*

Բաց աղբյուրների վրա հենվելով հնարավոր չէ արձանագրել, թե Հայաստանի Հանրապետություն ներմուծված ՌՆԱ-ի քանի տոկոսն է իրականացվել/իրականացվում ՀԱՊԿ շրջանակներում առկա Համաձայնագրի, և քանի տոկոսը՝ 2013 թ. հունիսի 25-ի «Հայաստանի Հանրապետության և Ռուսաստանի Դաշնության միջև ռազմատեխնիկական համագործակցության զարգացման մասին» պայմանագրի¹¹¹ շրջանակներում: Վերոնշյալ արձանագրումը կարևոր է, քանի որ հայ-ռուսական երկկողմ պայմանագրով, ի տարբերություն ՀԱՊԿ շրջանակներում առկա Համաձայնագրի, Հայաստանը կարող է ձեռք բերել ՌՆԱ իր ցանկացած գործարկավորումների համար: Երկկողմ պայմանագրի համաձայն՝ մատակարարվող ապրանքի գները ձևավորվում են ազգային զինված ուժերի շահերից ելնելով

¹¹¹ Հասանելի՝ հետևյալ հղումով՝ <https://base.garant.ru/70422112/>

պատվերներ կատարելիս ռազմական նշանակության արտադրանքի գնագոյացումը կարգավորող ՌԴ օրենսդրությանը համապատասխան և Հայաստան մատակարարվող ռազմական արտադրանքն ազատվում է մաքսատուրքերից:

Մինևույն ժամանակ, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ա) ՀԱՊԿ շրջանակներում ռազմատեխնիկական ոլորտում փոխգործակցության զարգացումը հանդիսանում է ռազմական անվտանգության ոլորտում հավաքական շահերի ապահովմանն աջակցող կարևորագույն միջոցներից մեկը, գ) Կազմակերպության կենսունակությունն ապահովելու նպատակով Ռուսաստանի Դաշնությունը շահագրգռված է ամրապնդել Հավաքական անվտանգության ուժերն ու միջոցները և, հետևաբար, շահագրգռված պետք է լինի նաև հենց ՀԱՊԿ շրջանակներում Հայաստանին մատակարարել ՌՆԱ, ապա կարելի է առաջ քաշել ներքոնշյալ տեսակետը՝

✓ ՀԱՊԿ անդամ պետություններից Հայաստանի Հանրապետություն ներկրվող/ ներկրված արտադրանքի գերակշիռ տոկոսը իրականացվում/իրականացվել է «1992 թ. մայիսի 15-ի Հավաքական անվտանգության պայմանագրի մասնակից պետությունների միջև ռազմատեխնիկական համագործակցության հիմնական սկզբունքների մասին» Համաձայնագրի շրջանակներում, և Հայաստանի կողմից դիտարկվում/ դիտարկվել է իր տարածքային ամբողջականությունն ու սուվերենությունը հավաքական հիմքի վրա պաշտպանելու հնարավորության տեսանկյունից:

Առաջարկություններ

- ❖ Հստակ ազդանշել ԱՄՆ կառավարությանը և Կոնգրեսին, որ Հայաստանի Հանրապետությունը երկկողմ հարաբերություններում նպատակադրված է հասնելու ռազմավարական գործընկերության մակարդակի և ունի ՆԱՏՕ-ից դուրս հիմնական դաշնակցի կարգավիճակի ձգտելու հավակնություններ:
- ❖ ԱՄՆ կառավարությանը և Կոնգրեսին ազդանշել, որ Հայաստանի Հանրապետության անվտանգության, ներքին դիմակայունության և արտաքին մանևրականության բարձրացման համար առաջնահերթություն է սահմանվել անվտանգային կարգավորումների, ռազմական համագործակցության և համապատասխան գործարքների միակողմանիությունն ու մեկ աղբյուրից վտանգավոր գերկախվածությունը զգալի նվազեցնելը՝ հետագայում նպատակ ունենալով դրանք փոխարինել կամ փոխլրացնել ԱՄՆ-ի՝ ՆԱՏՕ-ից դուրս հիմնական դաշնակցի կարգավիճակից բխող հնարավորություններով:
- ❖ ԱՄՆ գործադիր և օրենսդիր իշխանությունների հետ աշխատանքներ իրականացնել ԱՄՆ-Հայաստան ռազմավարական գործընկերության խարտիայի/ակտի ընդունման և զարգացման ուղղությամբ:

- ❖ Որդեգրել ՀԱՊԿ-ը լքելուն միտված քաղաքականություն, որի շրջանակներում անհրաժեշտ է հետևողականորեն իրականացվել ներքոնշյալ քայլերը՝
 - ✓ սահմանափակել Հայաստանի Հանրապետության մասնակցությունը ՀԱՊԿ մարմինների հանդիպումներին,
 - ✓ նվազեցնել Հայաստանի Հանրապետության մասնակցությունը՝ ՀԱՊԿ ռազմավարական նշանակության փաստաթղթերի մշակման և համաձայնեցման գործընթացներում,
 - ✓ սահմանափակել Հայաստանի Հանրապետության մասնակցությունը ՀԱՊԿ շրջանակներում կազմակերպվող գորավարժություններին, հրամանատարաշտաբային վարժանքներին և զինվորականների միջև փորձի փոխանակման միջոցառումներին,
 - ✓ շեշտակի նվազեցնել Հայաստանի Հանրապետության ներգրավվածությունը ՀԱՊԿ շրջանակներում գլոբալ և տարածաշրջանային անվտանգության ապահովման ոլորտում արտաքին քաղաքական դիրքորոշումների համակարգման աշխատանքներում
- ❖ Չօգտվել «1992 թ. մայիսի 15-ի Հավաքական անվտանգության պայմանագրի մասնակից պետությունների միջև ռազմատեխնիկական համագործակցության հիմնական սկզբունքների մասին» Համաձայնագրի շրջանակներում արտոնյալ պայմաններով ռազմական նշանակության արտադրանք ձեռք բերելու հնարավորությունից:
- ❖ Հստակ ազդանշել Ռուսաստանի Դաշնությանը Հայաստանի Հանրապետության՝ ՀԱՊԿ-ը լքելու մտադրվածության մասին՝ սույն դիրքորոշումը զուգակցելով Հայաստան-Ռուսաստան ռազմավարական դաշնակցային հարաբերություններում առկա խնդիրների և հնարավորությունների գույքագրման և հարաբերությունների վերաիմաստավորման աշխատանքներով:
- ❖ Ձևակերպել և ռուսական կողմին ներկայացնել Հայաստանի Հանրապետության կողմից ոչբլոկային արտաքին քաղաքականության կուրս որդեգրելու շարժառիթները, ինչպես նաև՝ Հայաստանի ոչբլոկային կարգավիճակի առավելությունները՝ Հայաստանի և Ռուսաստանի շահերի համադրման համատեքստում:
- ❖ Տեսանելի քայլեր ձեռնարկել՝ ՀՀ ՁՈԻ գորախումբը Սիրիայի Արաբական Հանրապետությունից դուրս բերելու ուղղությամբ:
- ❖ Ձևավորել փորձագիտական, գիտական և արտաքին քաղաքականության ոլորտում որոշում կայացնող շրջանակների ներկայացուցիչներից բաղկացած ինստիտուցիոնալ ձևաչափ (մարմին)՝ միտված Հայաստանի Հանրապետության այնպիսի արտաքին քաղաքականության հայեցակարգի և ազգային անվտանգության ռազմավարության համատեղ գծագրմանը, որը կբխի Հայաստանի արտաքին քաղաքական չեզոքության հայեցակարգային առանձնահատկություններից:

Օգտագործված տերմիններ

- ❖ *Ռազմավարական գործընկերություն* – միջազգային հարաբերություններում պետությունների միջև երկկողմ հարաբերության դասական դաշինքային տրամաբանությունից դուրս յուրահատուկ ձևաչափ՝ նպատակ ունենալով ստեղծել հարմարեցված ռազմավարական բնույթի հարաբերություններ:
- ❖ *ՆԱՏՕ-ից դուրս հիմնական դաշնակից* – ԱՄՆ կողմից միակողմանի շնորհվող կարգավիճակ այլ պետությանը՝ ընդգծելով վերջինիս արտոնյալ դերը երկկողմ ռազմավարական հարաբերություններում:
- ❖ *Պաշտպանական միջոց* – Ցանկացած տարր կամ տեխնիկական տվյալ, որը հատուկ նախագծված, մշակված, կազմաձևված, հարմարեցված կամ փոփոխված է ռազմական, հրթիռային և արբանյակային օգտագործման համար կամ ներառված է Միացյալ Նահանգների զինամթերքի ցուցակում:
- ❖ *Հավելյալ պաշտպանական միջոց* – ԱՄՆ պաշտպանության դեպարտամենտին և ԱՄՆ առափնյա պահպանության ծառայությանը պատկանող պաշտպանական միջոցներ, որոնք ԱՄՆ զինված ուժերի կողմից հայտարարվել են հավելյալ/ավելցուկային:
- ❖ *ՀԱՊԿ հավաքական անվտանգություն* - ՀԱՊԿ անդամ պետությունների հավաքական շահերի պաշտպանվածության վիճակ, որը յուրաքանչյուր անդամ պետությանը թույլ է տալիս ապահովել իր անկախությունը, տարածքային ամբողջականությունը, ինքնիշխանությունը, պաշտպանունակությունը և սպառնալիքներից պաշտպանությունը՝ համատեղ գործունեության համակարգման և իրականացման հիման վրա
- ❖ *ՀԱՊԿ Հավաքական անվտանգության համակարգ* - ՀԱՊԿ մարմինների եւ պետական կառավարման ազգային մարմինների, ՀԱՊԿ անդամ պետությունների ուժերի եւ միջոցների ամբողջություն, որոնք, միջազգային իրավունքին եւ ազգային օրենսդրությանը համապատասխան, ապահովում են ՀԱՊԿ անդամ պետությունների հավաքական շահերի, ինքնիշխանության եւ տարածքային ամբողջականության պաշտպանությունը՝ հավաքական հիմունքներով
- ❖ *ՀԱՊԿ Հավաքական անվտանգության մարտահրավեր* - պայմանների ամբողջություն, որոնք կարող են վերաճել ՀԱՊԿ Հավաքական անվտանգության սպառնալիքի
- ❖ *ՀԱՊԿ Հավաքական անվտանգության սպառնալիք* - ՀԱՊԿ ռազմավարական նպատակին հասնելուն խոչընդոտող գործոնների ամբողջություն
- ❖ *ՀԱՊԿ պատասխանատվության գոտի* - Կազմակերպության անդամ պետությունների տարածքներ, որոնք սահմանափակված են ՀԱՊԿ անդամ չհանդիսացող այլ պետությունների հետ պետական սահմանի հատվածներով (արտաքին սահմաններով), ներառյալ ներքին ջրերը, տարածքային ծովը և դրանց վերևում գտնվող օդային տարածքը, որոնց սահմաններում ապահովվում

են ՀԱՊԿ անդամ պետությունների ազգային և Հավաքական անվտանգության շահերը

- ❖ *ՀԱՊԿ գորքեր* - Վերոնշյալ ուժերը կոչված են ռազմաքաղաքական իրադրության զարգացման ցանկացած պայմաններում ապահովել կազմակերպության անդամ պետությունների անվտանգությունը, ինքնիշխանությունը եւ տարածքային ամբողջականությունը՝ Պայմանագրի, ՀԱՊԿ կանոնադրության, ՀԱՊԿ Հավաքական անվտանգության համակարգի ուժերի եւ միջոցների ձեւավորման եւ գործունեության կարգի¹, ՀԱՊԿ անդամ պետությունների ռազմական դոկտրինների դրույթներին, ինչպես նաև «Մինչև 2020 թ. ՀԱՊԿ անդամ պետությունների ռազմական համագործակցության զարգացման հիմնական ուղղություններին» համապատասխան:
- ❖ *Հավաքական անվտանգության կովկասյան տարածաշրջանում հակաօդային պաշտպանության միավորված տարածաշրջանային համակարգի գորքեր (ուժեր)* - տարածաշրջանում հակաօդային պաշտպանության խնդիրների համատեղ լուծման համար հատկացվող՝ Կողմերի զինված ուժերի ռազմական կառավարման մարմիններ, կառավարման կետեր (հրամանատարական կետեր), ինչպես նաև զինված ուժերի միավորումներ, կազմավորումներ և զորամասեր
- ❖ *Հավաքական անվտանգության կովկասյան տարածաշրջանում հակաօդային պաշտպանության միավորված տարածաշրջանային համակարգի ռազմական ենթակառուցյի օբյեկտներ* - Տարածաշրջանի սահմաններում տեղակայված գորքերի կառավարման կետեր, գորքերի (ուժերի) տեղակայման վայրեր, տեղանքի ինժեներական սարքավորման համակարգ, ՀՕՊ-ի ուժերի և միջոցների դիրքեր ու օբյեկտներ, օդանավակայաններ, կապի հանգույցներ և գծեր, վարժադաշտեր, զինանոցներ, բազաներ, պահեստներ, ռազմական տեխնիկայի նորոգման ձեռնարկություններ և այլ օբյեկտներ, որոնք օգտագործվում են գորքերի (ուժերի) կողմից խաղաղ ժամանակ ամենօրյա գործունեության ընթացքում, և որոնք պլանավորվում են օգտագործվել ռազմական գործողությունների ընթացքում
- ❖ *Ռազմատեխնիկական համագործակցություն* - միջազգային հարաբերությունների բնագավառում գործունեություն, որը կապված է արտահանման եւ ներմուծման, այդ թվում՝ մատակարարման կամ գնման, ռազմական նշանակության արտադրանքի, ինչպես նաև ռազմական նշանակության արտադրանքի մշակման եւ արտադրության հետ
- ❖ *Ռազմական նշանակության արտադրանք* - սպառազինություն, ռազմական տեխնիկա, փաստաթղթեր, աշխատանքներ, ծառայություններ, մտավոր գործունեության արդյունքներ և դրանց նկատմամբ բացառիկ իրավունքներ (մտավոր սեփականությունը), ռազմատեխնիկական բնագավառում տեղեկատվություն, ինչպես նաև ազգային օրենսդրությամբ, կողմերի նորմատիվ իրավական ակտերով ռազմական նշանակության արտադրանքներին վերաբերող ցանկացած այլ արտադրանք

- ❖ *ՀԱԽ* - ՀԱՊԿ Հավաքական անվտանգության խորհուրդ (Կազմակերպության բարձրագույն մարմինն է: Բաղկացած է Կազմակերպության անդամ պետությունների ղեկավարներից: Խորհուրդը քննարկում է Կազմակերպության գործունեությանը վերաբերող սկզբունքային հարցեր, ընդունում է Կազմակերպության նպատակների և խնդիրների իրագործմանն ուղղված որոշումներ, ինչպես նաև ապահովում է այդ ուղղությամբ անդամ պետությունների համատեղ գործունեության համակարգումը) :
- ❖ *ԱԳՆԽ* - ՀԱՊԿ ԱԳ նախարարների խորհուրդը (իրականացնում է արտաքին քաղաքականության ոլորտում անդամ պետությունների փոխգործակցության համակարգումը):
- ❖ *ՊՆԽ* - Պաշտպանության նախարարների խորհուրդը (համակարգում է անդամ պետությունների փոխգործակցությունը ռազմական քաղաքականության, ռազմական շինարարության, ինչպես նաև ռազմատեխնիկական ոլորտներում):
- ❖ *ԱԽՔԿ* - Անվտանգության խորհուրդների քարտուղարների կոմիտեին (վերապահված է պետությունների ազգային անվտանգության ապահովման ոլորտում փոխգործակցության համակարգումը) :

Հավելված 1

Հավաքական Անվտանգության մասին Պայմանագիրը ստորագրվել է 1992թ. մայիսի 15-ին, Տաշքենտում՝ Հայաստանի, Ղազախստանի, Ղրղզստանի, Ռուսաստանի, Տաջիկստանի և Ուզբեկստանի նախագահների կողմից: 1993թ. Պայմանագրին միացան նաև Ադրբեջանը, Վրաստանն ու Բելառուսը: Պայմանագիրը ուժի մեջ մտավ 1994թ. ապրիլի 20-ին:

Հավելված 2

1999 թ. ապրիլի 2-ին, Մոսկվայում Հայաստանի, Բելառուսի, Ղազախստանի, Ղրղզստանի, Ռուսաստանի և Տաջիկստանի նախագահները ստորագրեցին պայմանագրի երկարաձգման արձանագրությունը, որը նախատեսում էր յուրաքանչյուր հինգ տարին մեկ պայմանագրի ժամկետի ավտոմատ երկարաձգման նորմ: Ադրբեջանը, Վրաստանը և Ուզբեկստանը հրաժարվեցին ստորգրել պայմանագրի երկարաձգման արձանագրությունը: 2002 թ. Հավաքական անվտանգության պայմանագրի հիման վրա ստեղծվեց Հավաքական անվտանգության պայմանագրի կազմակերպությունը: Ներկայում, Կազմակերպությանն անդամակցում են Հայաստանի, Բելառուսի, Ղազախստանի, Ղրղզստանի, Տաջիկստանի Հանրապետությունները և Ռուսաստանի Դաշնությունը:

Հավելված 3

2022 թ. դրությամբ նախկին ԽՍՀՄ հանրապետությունները ընտրել են անվտանգային ճարտարապետության ձևավորման միանգամայն տարբեր ուղեգծեր, մասնավորապես՝

- ✓ Մերձբալթյան երեք հանրապետությունները՝ Լատվիան, Լիտվան և Էստոնիան 2004 թ. մարտի 29-ից հանդիսանում են Հյուսիսատլանտյան դաշինքի (ՆԱՏՕ) անդամ¹¹²:
- ✓ Ուկրաինան, 2020 թ. սեպտեմբերին ընդունված իր նոր ազգային անվտանգության ռազմավարության համաձայն, ձգտում է անդամագրվել ՆԱՏՕ-ին¹¹³:
- ✓ ՆԱՏՕ անդամ պետությունները 2008 թ. Բուխարեստի գագաթնաժողովում համաձայնեցին, որ Վրաստանը կդառնա Դաշինքի անդամ՝ պայմանով, որ այն

¹¹² <https://www.nato.int/docu/update/2004/03-march/e0329a.htm>

¹¹³ https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_37750.htm

բավարարի բոլոր անհրաժեշտ պահանջները: Այդ որոշումը վերահաստատվել է նաև ՆԱՏՕ-ի հաջորդ գագաթնաժողովներում:¹¹⁴

- ✓ Թուրքմենստանը 1995 թ. դեկտեմբերի 12-ից հռչակվել է որպես չեզոք պետություն, իսկ ավելի ուշ ՄԱԿ Գլխավոր ասամբլեայի որոշմամբ ճանաչվել է մշտական չեզոք պետություն՝ 185 անդամ պետությունների միաձայն աջակցությամբ:¹¹⁵
- ✓ Ուզբեկստանի նոր պաշտպանական դոկտրինը, որն ընդունվել է 2018 թ. հունվարի 9-ին, վերահաստատել է պետության չեզոքությունը, որն առաջին անգամ հայտարարվել էր 2012 թ. հայեցակարգում: Միաժամանակ, այն արգելում է միանալ ռազմական դաշինքներին, հյուրընկալել օտարերկրյա ռազմակայաններ և զորքեր ուղարկել արտասահման հակամարտություններին մասնակցելու համար:¹¹⁶
- ✓ 2011 թ. մայիսի 26-ին Ադրբեջանի Հանրապետությունը դարձավ Չմիավորման շարժման լիիրավ անդամ, դրանով հանդերձ Ադրբեջանը չի հռչակել իրեն որպես չեզոք պետություն:¹¹⁷

Հավելված 4

Երկրի անվանում	Տարածք	Բնակչություն	ՀՆԱ 2021	Բյուջե 2021	Պաշտպանական ծախսեր
Հայաստանի Հանրապետություն ¹¹⁸	29743 կմ ²	2.968 մլն.	13.88 մլրդ. ԱՄՆ դոլար	4.52 մլրդ. ԱՄՆ դոլար	678 մլն. ԱՄՆ դոլար
Ռուսաստանի Դաշնություն ¹¹⁹	17125191 կմ ²	143.4 մլն.	1.776.000 մլրդ. ԱՄՆ դոլար	343.2 մլրդ. ԱՄՆ դոլար	66000 մլն. ԱՄՆ դոլար
Բելառուսի Հանրապետություն ¹²⁰¹²¹	207600 կմ ²	9.34 մլն.	67.6 մլրդ. ԱՄՆ դոլար	18.8 մլրդ. ԱՄՆ դոլար	763 մլն. ԱՄՆ դոլար
Ղազախստանի Հանրապետություն ¹²²	2724000 կմ ²	19 մլն.	190.8 մլրդ. ԱՄՆ դոլար	41.4 մլրդ. ԱՄՆ դոլար	1618 մլն. ԱՄՆ դոլար
Դրոզդստանի Հանրապետություն ¹²³	199,951 կմ ²	6.694 մլն.	8.543 մլրդ. ԱՄՆ դոլար	2.3 մլրդ. ԱՄՆ դոլար	130 մլն. ԱՄՆ դոլար
Տաջիկստանի Հանրապետություն ¹²⁴	143,100 կմ ²	9.75 մլն.	8.746 մլրդ. ԱՄՆ դոլար	3.2 մլրդ. ԱՄՆ դոլար	81.7 մլն. ԱՄՆ դոլար

¹¹⁴ https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_38988.htm

¹¹⁵ <https://www.mfa.gov.tm/en/articles/2>

¹¹⁶ "Law of the Republic of Uzbekistan on the Defense Doctrine," January 9, 2018, <https://lex.uz/docs/3495906>

¹¹⁷ [https://www.mfa.gov.az/en/category/international-organisations/non-aligned-movement-nam#:~:text=On%20May%2026%2C%202011%2C%20the,the%20Movement%20\(2019%2D2023\)%3A](https://www.mfa.gov.az/en/category/international-organisations/non-aligned-movement-nam#:~:text=On%20May%2026%2C%202011%2C%20the,the%20Movement%20(2019%2D2023)%3A)

¹¹⁸ <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2021/12/21/Republic-of-Armenia-2021-Article-IV-Consultation-Fourth-and-Fifth-Reviews-Under-the-Standard-511248>

¹¹⁹ https://datacommons.org/place/country/RUS?utm_medium=explore&mpop=amount&popt=EconomicActivity&cpv=activitySource%2CGrossDomesticProduction&hl=en

¹²⁰ chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.minfin.gov.by/upload/bp/budjet/budjet2021.pdf

¹²¹ <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2019/01/18/Republic-of-Belarus-2018-Article-IV-Consultation-Press-Release-Staff-Report-and-Statement-by-46526>

¹²² <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2022/04/08/Republic-of-Kazakhstan-2021-Article-IV-Consultation-Press-Release-Staff-Report-Staff-516400>

¹²³ <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2021/07/30/Kyrgyz-Republic-2021-Article-IV-Consultation-Press-Release-and-Staff-Report-463121>

¹²⁴ <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2022/02/17/Republic-of-Tajikistan-2021-Article-IV-Consultation-Press-Release-Staff-Report-and-513280>